Kocs Irén

BIBÓ JÓZSEF (1843–1914) HERBÁRIUMI GYŰJTEMÉNYE A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBAN

Bibó József tanító, természetbúvár 1843. február 9-én született Barátoson. Életrajzához maga szolgáltatott adatokat *Az én utam* címmel. *Születtem 1843. február 9-én, péntek napon. Pénteket szerencsétlen napnak tartják a babonás emberek, de ezt a balhitet én egész élettörténetemmel meghazudtolom, mert én ugyan gyáva voltam teljes életemben, de az isteni gondviselés annyira szeretett, hogy ahol nem is reméltem, ott adott szerencsét. Életemben sokszor voltam oly válságoshelyzetben, hogy csak az Isten mentett meg az elveszéstől, szóval nem voltam sem ügyes, sem okos, mégis valamennyire szerencsés. Hiszek a gondviselésben.*[1]

Tanulmányait a helybéli felekezeti iskolában kezdte Sepsiszentgyörgyön, Brassóban, majd a nagyenyedi kollégiumban folytatta, ahol tanítói oklevelet szerzett.

Az 1860-as években kibocsátott népoktatási törvény a barátosi iskolában is megújhodást, változást eredményezett. Két tanítóról és két alkalmas tanteremről kellett gondoskodni. Az új tanítói állásra Bibó Józsefet kérték fel, aki 1870. október 9-én elfogadta a megtisztelő meghívást és mint községi tanító húsz éven át tanította az alsóbb osztályokat.

Tanítói tevékenysége mellett az iskolaszék pénztárosa, a népkönyvtár rendezője volt, ugyanakkor a helybeli református egyházközség hosszú éven át szakavatott jegyzőjét tisztelhette személyében. Különleges tehetségére, rátermettségére szülőfaluján kívül is felfigyeltek, mivel a Háromszék vármegyei tanítótestület orbai járáskörének becses tagja volt. Cseh Lajos járásköri jegyző lelkes szavakkal számolt be Bibó 1891. május 20-án, a járásköri gyűlésen tartott előadásáról: *Előadását értékessé tette azáltal, hogy mindent, amiről beszélt, be is mutatott természetben. Nem is volt soha az orbai tanítóknak olyan népes gyűlése, mint a Bibó úr előadása alkalmával. Kicsiny és nagy egyaránt az előadóhoz akart furakodni, mert olyan dolgokat hallott és olyan rovarokat látott, melyeket hiába keresnénk a legbővebb természetrajzi munkában is. Saját észleleteit adta elő oly elragadó egyszerűséggel, milyennel csak valódi szakember szokta kedvenc tárgyát előadni. Ha szűk jelentésem kerete engedné, sok érdekest szeretnék elmondani erről az előadásról. Szűnni nem akaró lelkes éljenzéssel lett jutalmazva kedves előadónk, ki ismételten megígérni szíves volt, hogy a jövő gyűlésig ismét kutat, keres és tanulmányoz és azt velünk újból közölni fogja.*[2]

Bibó Józsefnek számos természetrajzi cikke és verse jelent meg Háromszék vármegye hivatalos lapjaiban (*Nemere*, *Székely Nemzet*, *Székely Nép*) és egy pár tudományos folyóiratban, Borivó álnéven.[3]

Húszévi tanítóskodás után betegségének súlyosbodásával Bibó önként kérte nyugdíjaztatását, így 1890-ben visszavonult az iskolai életből. A nyugalmazott tanító bekövetkezendő haláláig falusi magányát barangolásaival, természeti útjaival enyhítette. Bejárta szűkebb vidéke, Háromszék rónáit, ugyanakkor Nagyenyed környékét és a Kárpátok völgyeit is. 1914. február 4-én szívbaj vetett véget életének. Házassága gyermektelen volt, ezért végrendeletében tekintélyes összeget, 1000 koronát ajándékozott a barátosi református egyháznak,[4] munkássága eredményét (herbáriumi lapok, szakkönyvtára) a Székely Nemzeti Múzeumnak adományozta.

Gyűjteménye 868 nagyalakú herbáriumi lapot foglal magába, melyek a részleg botanikai leltárkönyvében B1–B766 közötti leltári számok alatt szerepelnek.

A fajok rendszertani besorolásánál Linné rendszertanát[5] vette alapul, ezen kívül a XVIII–XIX. század legjelentősebb magyar botanikusainak, Diószegi Sámuelnek[6], Wagner Jánosnak[7], Hazslinszky Frigyes Ákosnak[8], Simonkai Lajosnak[9] a munkáit is figyelembe vette. A fajok latin, magyar és népi megnevezése mellett nagyon sok fajnál föltünteti a Háromszéken vagy Barátoson használt népi neveket is. Ezen kívül feljegyzésre került minden olyan adat, amit a

[1] KELEMEN József 2001, 206–208.
[2] Uo. 127–128.
[3] Uo. 214.
[4] http://baratos.ro
[5] LINNÉ, Carl 1735.
[6] Diószegi Sámuel (1760–1813) református lelkész, botanikus.
[7] Wagner János (1870–1955) tanár, botanikus.
[8] Hazslinszky Frigyes Ákos (1818–1896) botanikus.
[9] Simonkai Lajos (1851–1910) botanikus.

korabeli szakirodalom[10] alapján a fajról megtudhatunk: a növény morfológiai leírása, gyakorisága, különböző célokra való felhasználása, a növényhez fűződő hiedelmek, babonák, szokások és a gyűjtés időpontja, helyszíne is. A terjedelemre való tekintettel a növények morfológiai leírását kihagytam a cikkből, de kéziratban megtalálható a Székely Nemzeti Múzeum Természettudományi Részlegén. A gyűjteményt előbb László Kálmán,[11] majd Kovács Sándor[12] rendezte és revideálta.

Herbáriumi gyűjteményét 1908-ban sajtó alá rendezte *Háromszék vármegyei növénygyűjtemény* címen és az alábbi bevezetővel a Királyi Magyar Természettudományi Társulat figyelmébe ajánlotta – de sajnos a cikk nem jelenhetett meg. *Más író elnevezné e cikket bévezetésnek vagy előszónak, de akárhogy értelmezzük a dolgot, mindenkép csak kezdet ez, kezdete az én növénytani dolgomnak. Gyermekkorom óta valami titkos vonzalom csábítgatott a vadvirágok közé. Közöttük úgy érzettem magam, mintha az Isten virágos kertjében lettem volna. Társalogtam a teremtett virágokkal és gyűjtöttem őket. Nagyenyeden gyermek ésszel azt a saját költeményemet írtam jeligéül az első szárított növénygyűjteményem (herbarium) homlokára:*

Én a virágokat most nem azért szedem,
Hogy azokból egykor fényes hasznom legyen:
Hanem, hogy azokban örömem találom,
Nekem ez az öröm nagy kincs e világon.

Ezt ugyan próza alakjában is leírhattam volna, úgy sincs benne semmi költemény, utolsó szóig igaz. No hát csupa örömet, ezt a nagy kincset kaptam a munkámért. Meg vagyok elégedve, mert isteni adomány. Később, tanító- és gazda-koromban is úton útfélen kinálkozott a kedvező alkalom, hogy a gyűjtést folytassam tovább, hiszen nem is tudós gazda, ki nem ismeri a birtokán termő növényeket, annál szükségesebb a tanítónak, hogy valamennyire botanikus legyen. Üres óráimban most sem találok ártatlanabb és élvezetesebb időtöltést a virágok tanulmányozásánál. Ha beteg vagyok, a bűvösbájos virágok társaságába menekülök, ott az illatözön, a színkáprázat, a kimeríthetetlen változatos alakzat varázserejével meggyógyít. Nem egészen alaptalan a népnek az a babonás hite, hogy a növényeknek csodatevő erejök van, csakhogy ez a tudomány a régen meghalt tudós emberek titkolódzása miatt feledésbe ment. Circe varázsolt a varázs szirompárral (Circea lutetiana), az embereket állatokká változtatta; Esculap orvosságot csinált az eskulápfűvéből (Cynanchum vincetoxicum – méregölő cinka); Gentius király a genciánákkal, Csaba (Attila fia) a csabaírrel gyógyított. Hol van most az a tudomány? Öreg napjaimban elvadultam az emberektől, elfárasztott a sok csalódás, ekkor írtam egyik növénytani kézikönyvem címlapjára:

Örömem és boldogságom
Semmibe sincs e világon,
Csak egyedűl a virágban,
Mint valami Szentírásban.

Szomjaztam a tudást, hogy képes legyek virágnyelven beszélni a virágokkal. Szomjúságomat következő forrásokból enyhítettem. Első áldást árasztó forrásom volt Diószegi – Fazakas féle Magyar Fűvészkönyv, *aztán Gönczy Pál* Pestmegye és tájéka viránya, *továbbá Hazslinszky* Éjszaki Magyarhon viránya, *Dr. Pokorny – Dr. Dékány* A növényország képes természetrajza, *Dr. Borbás* Növényország Tankönyve, *Dr. Roth Samu – Schuch József* A növénytan alapvonalai, *Pászlávszky* A Növénytan kézikönyve, *Simonkai Lajos* Erdély edényes Flórájának helyesbített foglalata *és a* Természettudományi Közlöny *több évi folyama. De ezen forrásokból én nem loptam, nem is vakon merítettem, hanem nagyító üveg alá tettem a gyanús cseppeket s ha zavaros volt, újra desztilláltam magamnak, azaz megvizsgáltam minden növényt, melyet itt bemutatok, s természet után úgy írtam le. Amit tudok, nem csak olvasás útján szereztem, hanem szemlélődés útján is. Más is tegyen úgy, mert csak úgy lesz „scientia amabilis" (szeretetre méltó tudomány) a növénytan. Kedvet kaptam a forrásokból merített italtól, már most jer kedves, szerelmes Szentírásom hadd olvassalak. Természetkedvelő urak és hölgyek örömére, kedves időtöltésére, erdőn, mezőn és virágos kertekben gyűjtötte és rendszeresen leírta,*

Borivó

„Szeresd a virágot és ne féltsd szívedet,
Mert ki azt szereti, rossz ember nem lehet."

Petőfi

[10] DIÓSZEGI Sámuel – FAZAKAS Mihály 1807; WAGNER János 1903; GÖNCZY Pál 1864; HAZSLINSZKY Frigyes Ákos 1864; GÖNCZY Pál 1864; POKORNY Alajos – DÉKÁNY Ráfael 1873; BORBÁS Vince1876; ROTH Samu – SCHUCH József 1895; PASZLAVSZKY József 1901; SIMONKAI Lajos 1886.

[11] László Kálmán (1900–1996) közgazdász, botanikus, mikológus.

Fajlista

A fajok rendszertani besorolásánál Adrian Oprea *Lista critică a plantelor vasculare din România*[13] és a *Flora Europaea*-t[14] használtam.

Edényes növények

LYCOPODIACEAE Pal.ex Mirb.

Lycopodium clavatum L. – B745 – Kapcsos korpafű.

EQUISETACEAE Michx. ex DC.

Equisetum hyemale L. – B753 – Téli zsurló. Termett a zágoni réten mocsáros, forrásos helyen, április 30-án.

Equisetum palustre L. – B752 – Mocsári zsurló. Terem mocsaras helyeken.

Equisetum arvense L. – B751 – Mezei zsurló. Szedtem április 20-án szántóföldön.

Equisetum pratense Ehrh. – B750 – Réti zsurló. Terem a réteken. Ez az a fentőfű, melyet a marha nem szeret. Ha fentőfüves a széna, a szarvasmarha nem igen eszi meg.

HYPOLEPIDACEAE P. Serm.

Pteridium aquilinum Kuhn. = **Pteris aquilina** L. – B749 – Sasharaszt, ölyvharaszt.

ASPLENIACEAE Newman

Asplenium trichomanes L. = **Asplenium trichomanoides** – B747/b – Aranyos fodorka, páfrányfenyő.

Asplenium septentrionale (L.) Hoffm. = **Acrostichum septentrionale** L. – B11/c – Északi rostika, haraszt.

Asplenium scolopendrium – B748 – Szarvasnyelvű bordalap.

DRYOPTERIDACEAE Herter

Dryopteris filix-mas (L.) Schott = **Aspidium filix-mas** (L.) Sw. – B746 – Erdei pajzsika.

POLYPODIACEAE Bercht. & J. Presl

Polypodium vulgare L. – B482/b – Édesgyökerű páfrán, édestövű páfrány, kőméz, paprág.

PINACEAE Lindl.

Abies alba Mill. = **Abies pectinata** Lam. – B744 – Jegenyefenyő, fehér fenyő, fésűs fenyő. Azt a fát, melyet most az erdészeti irodalom jegenyefenyőnek nevez, Háromszéken közönségesen csak fenyőfa név alatt ismertük idáig. Ez a fenyőfélék óriása, gyertyaegyenes derekával, piramis alakú koronájával, kétszáz évig is viruló életszívósságával bámulatom tárgyát képezi. De mint erdőalkotó fa, a szemerke után következik, kevesebb van belőle, egy tömegben nem foglal el oly nagy területeket, mint a szemerke, rengeteg erdőséget alkotni nincs elég hatalma, mert az ő kedves birodalmát az élelmes bükk elfoglalja előle, őt kiszorítja belőle, a magaslatokon pedig a lucfenyő győzi a harcot vele szemben. Különben a fája tömöttebb, nehezebb, csögösebb vagy göcsösebb a szemerkénél, a fejsze éle sokszor belé törik a fenyőcsögbe. De azért megbecsülhetetlen, páratlan építészeti fa a maga nemében. De nem ölné őt ki sem a szemerke, sem a bikkfa, csak az erdőpusztító ember ne volna.

Picea excelsa Link = **Abies excelsa** (Lam.) Poir. – B743 – Norvég lucfenyő, veres jegenye, szurkos fenyő. A szurkos elnevezés a fehér jegenyére is ráillik, használják is felcserélve mindkettőre nyakra-főre. S így zavar lesz belőle.

Larix decidua Mill. = **Larix europaea** Hort. – B742 – Vörösfenyő. A vörösfenyő erdőt nemigen alkot egymagában, hanem más fával vegyülve elég bőven van az Északi-Kárpátokban. Erdélyben is előfordul. Kovásznán az alsó sétatéren a zenészek pavilonja mellé ültetve volt egyetlen egy szál. Eleinte szépen nőtt, de később körül ültették egy méter távolságra erdei fenyővel, azok a feje fölé nőttek, elvették tőle a nap melegét és világosságát, pedig ő nagyon fényigényes. Mégis elérte a magzókorát, 1905-ben sok szép apró tojásalakú toboz volt rajta és ezzel az egész fa kiszáradt örökre. Szedtem 1901. április 13-án.

Pinus sylvestris f. **turfosa** Woerl. – B739, B755 – Erdei fenyő. Az erdei fenyőnek a többi között van egy minket érdeklő eltérése, mely előfordul a Szent Anna-tó vidékén a Begyenkő rétjén, vagyis a Mohos-tón és egyebütt is szálanként. Magas hegyeken tőzeglápokon terem, innen lápi erdei fenyő a neve. Állítólag a közönséges erdei fenyő magját elsodorta a szél a tőzeglápos helyre, hol a kedvezőtlen talajviszonyok között mégis kikelt, megélt és küzd a létért, de meglátszik rajta a nagy szenvedés s ennek dacára nem veszti magzó erejét, saját magjáról tovább tengeti a fajját. 1902. május 7-én Bedő Ferenc, a gyulafalvi fűrésztelepen dolgozó erdei munkás hozott nekem a Mussából olyan erdei fenyőágat, melynek a tűi csak 2–3 cm hosszak.

CUPRESSACEAE Rich. ex Bartl.

Juniperus communis L. – B754 – Gyalogfenyő, borókafenyő, közönséges boróka. Nálunk borsikabokor. Bogyója keresett cikk a patikában, szobafüstölésre is használják kolera ellen, de kellemes is a szagja. Használják még a borovicska készítésnél, melyet mi háromszékiek fenyővíznek nevezünk (tréfásan: fenevíz). A borsika ostornyél közönséges nálunk, csaknem minden szatócsbolt ajtajában van egy–egy kötés, melyből egy szál csak egy krajcár. Ez az ostornyél elég isten ostora a borsikabokornak, mert ezért minden keringő ember pusztítja a bokrot.

Szedtem április 22-én a Hegyfark oldalán.

Cupressus sempervirens L. – B740 – Európai ciprus, örökzöld ciprus. Fa, nem cserje. Karcsú termetű, sötétzöld fenyő, mely 20 m magasra is megnő. A Földközi-tenger környékén terem, a gyásznak a jele. Nálunk díszkertekben látható. A tusnádi sétatéren látható egy 3–4 méter magas példány.

Thuja orientalis L. = **Biota orientalis** Endl. – B741 – Keleti tuja, keleti életfa. Mint neve is mutatja, keletről jött. Japán, Kína, Közép-Ázsiából vándorolt át Európába. Nálunk nem nő nagy fává, csak cserjének marad. Ágai seprűformára fejlődnek. Csupa keleti szépség. Sepsiszentgyörgyön a Pócsa parkban szép példányok vannak. Szedtem 1904. július 24-én.

SALICACEAE Mirb.

Salix fragilis L. – B583 – Törékeny fűz. A törékeny fűz május végén elhullatta a fűzpilit, a közönséges gazdák azt mondják: most kell a kölest vetni, mert hull a fűzpili.

Salix alba L. – B584, B585 – Fehér fűz. Szedtem 1907. június 17-én itthon, az istáló mellett az utcán.

Salix babylonica L. – B591, B592 – Árva fűz, babilóniai, bánatos fűz, búfa. Barátosra az első szomorúfűzfaágat Milázévich majorné hozta volt a férje sírjára Brassóból. A Fodorhelye ponkján állott az aranyos cifrázatú, aranybetűs sírkő. Mint marhaőrző gyermekecskék a bicskánk hegyével ledöfögettük a fényességet, azt gondoltuk, drága arany. E fényes kő mellé ültette az özvegy nagyságos asszony a szomorúfűz ágat. Ötven év alatt nagy fává nőtt, még 10 m magas is volt, de vékony ágai szomorúan a földig hajlottak alá, mintha sírni akart volna vagy az égben lakó mentő könnyei csorognának alá rajta. A kő hirdette, hogy milyen fényes nagy úr volt a major a katonaságnál, a fa hirdette, hogy

[13] OPREA, Adrian 2005.

[14] http://rbg-web2.rbge.org.uk/FE/fe.html

milyen mélyen gyászol az özvegy a szívében. Azóta két rend ember halt ki egészen utolsó szálig. Most már nincs kő, nincs fa, nincs özvegy s még sírdomb sincs, elsimította az idő. Így múlik el a világ dicsősége! Hanem arról a bánatos fűzről egy szelíd lelkű úri ember, Barabás Antal, a híres festő, Barabás Miklósnak közeli rokona egy ágacskát fájó emlékül a saját lakháza mögé a öldbe szúrt. Megfogant. Ez is terebélyes fává nőtt, kihajlott a nagyútra, hogy lássák a járókelők az ő öröklött szomorúságát. Az ágaiból amíg az öregúr élt, sokan kéregettünk egy-egy dugványkát, most már sok szomorúfűzfa él belőle a barátosi temetőben. Az én kertemben is van 7 szálfa. Virágzott 1904. május 1-én az én kertemben itthon.

Salix triandra L. = **Salix amygdalina** L. – B586 – Mandulalevelű fűz, háromporzós fű. Háromszéken közönséges.

Salix cinerea L. – B589 – Hamvas fűz. Nálunk rakottya bokor. Legtöbb helyt ennek a barkáit szentelik Virágvasárnapján. Háromszéken közönséges bokor. Barátoson egy terület ilyen fűzzel volt régen benőve, miért is Rakottyásnak nevezték a helyet, most híre, helye sincs a bokornak, szép, sík kaszáló van a helyén, de azért most is Rakottyás a hely neve.

Salix caprea L. – B590 – Kecskefűz, cica-maca, hegyi fűz, leányfűz, pálmafűz, pimpófa, rekettye, rakottyafűz, barkafa. Leveles ág, 1904. augusztus 14-én, nővirágú barkái 1905. május 9-én a zágoni Hegyfark északi oldalán a vasút mellett.

Salix viminalis L. – B588 – Kosárfonó fűz, kötőfűz. Háromszéken a közönséges emberek tárkonylevelű fűznek hívják. Kosarakat, szekérkasokat kötnek, fonnak belőle. Nálunk a vizek mellett mindenütt van. Kötőfűz nőnemű barkái 1906. április 18-án a Feketeügy mellől a Festékhídjától.

Salix purpurea L. – B587 – Csigolyafűz. Háromszéken nem csak ezt hívják csigolyának, hanem a többi hajlékony vesszőjű kötésre, fonásra alkalmas fűzbokrot is. Csigolyafűz hím vagy porzós virágú barkái 1904. április 23-án, nővirágú barkái 1904. május 18-án, kifejlődött leveles ága 1904. július 21-én.

Populus alba L. – B593 – Fehér nyár. Szép alakjáért szívesen ültetik az előkelőbb emberek. Barátosra ültetett egy szálat a végső ősnemes ember édesanyja, egy vénasszony. Azért mondom végsőnek, mert ővele vége van a nemes Balogh vér életének: kihalt. Öreg volt már, közönségesen vén Horváthnénak hítták, száz évig élt, mint Brassai bácsi, bölcs is volt a faluban, mint Brassai bácsi az irodalomban. Brassai bácsi megmondta mindenkinek a hibáját, vén Horváthné pedig meggyógyította. Olyan kelés, szökés, dagadás, vágás, törés, ficamodás, körömfájás, selyemfolyás nem volt, hogy ő meg ne gyógyította volna. Száz éves korában lebetegedett és magát nem tudta meggyógyítani. Mikor az ő fia is meghalt, a végső ősnemes nagyváradi és teleki Horváth János, kivágták a szép nagy ezüst nyárfát, koporsója körül díszsátort állítottak az ágaiból, s ott pihent a nagy halott utolsó perceiben. De egy ágacskát emlékül elvitt egy barátosi ember, otthon földbe szúrta, megfogant, s most ez is nagy fa. Ezek a levelek arról valók.

Populus tremula L. – B594 – Rezgő nyár. Háromszék megye erdőségeinek egyetlen ősbennszülött, endemikus nyárfája. Termett Zágonban a Gál Tamás kertjében a porondon.

Populus nigra L. = **Populus pyramidalis** Rozier – B595 – Fekete nyár, fekete jegenye, topolyafa. Régebben Barátoson több jegenyefa volt, mint most van, különösen vén Bedő Ferencnél, akit jámbornak nevezett a falu népe, ezelőtt 50 évvel egész hosszú sor jegenye díszlett a jószága elején, ott most híre, helye sincs. Bedő Ferenc, a jámbor, meghalt 1884. január 29-én, 91 éves korában, ifjú kora óta pálinkát soha sem ivott, csak néha egy-egy pohár bort. Jó gazda volt, sok vagyont gyűjtött, sok aranypénze volt, de gyermekei nem voltak. Más örökösei temették el szegényesen. Az aranyok nyomtalanul úgy elkallódtak mint a szép jegenyefák. Terem (de ültetve) a barátosi vasúti állomás udvarán, 1904. július 24-én.

JUGLANDACEAE A. Rich. ex Kunth

Juglans regia L. – B575– Pompás diófa, olasz diófa. Nálunk csak ültetve fordul elő. Háromszéken mezőföldön pl. a Feketeügy alluviális szép lapályain, hol Nemere szele sokszor erősen zobog, nincs hazája a diófának. Barátoson többen kísérleteztek vele, erdei kavicsos földet hordtak, dombot csináltak a számára, nagy lapos köveket helyeztek a gyökere alá, hogy az ne érjen a talajvízbe le, amitől elpusztul, épület mellé, déli oldalba ültették, hogy védve legyen széltől, hidegtől, élt, éveken át nőtt, elágazott, de nagy törzsöt nem nevelt, és sohasem termett. Barátoson ha kutat akarunk ásni, a legszárazabb időben is 3–4 m mélységben már a talajvíz felbuggyan, víz fakad. Barátos határának egész területe áradmányi réteg nagy mélységig. Zágon, Papolc, Kovászna gyümölcsöskertjeiben pedig szépen díszlik, nagyra nő és sokat terem. Kovásznán Hamar Lajos nyugalmazott bírósági végrehajtó úr kertjében kétszáz éves öreg diófák pompáznak. Ezeket a 82 éves üregúr elbeszélése szerint az ő nagyapja, Hamar Ignác ültette. Ezt nekem 1905-ben a kovásznai piacon ő maga mondotta. Ősszel azsaggal, nagy koszttal kosztolják le a diót az ágáról, azt mondják, minél jobban megverik a diófát, annál többet terem jövőben. A levelek erős szagúak, ezért némely asszony a ruha közé rakja, hogy a moly a ruhát ne egye meg.

BETULACEAE S. F. Gray

Betula pendula Roth = **Betula alba L.** – B580 – Fehér nyírfa, szőrös nyír. Leveles ága május 27-én.

Alnus glutinosa Gaertn. – B581 – Fekete éger vagy mézgás éger.

Alnus incana (L.) Moench – B582 – Hamvas éger, fehér éger. Háromszéken: egerfa. Virágzott 1902. március 2-án, itthon a kertben.

CORYLACEAE Mirb.

Carpinus betulus L. – B579 – Közönséges gyertyán, fejér gyertyán, csertölgy gyertyán. Virágos ág, leveles és terméses ág, levelei május 29-én.

Corylus avellana L. – B578 – Közönséges mogyoró. Gyerekkoromban tanultam egy bűvésztől az alábbi komédiát. Bal kezébe fog egy mogyorópálcát, jobb kezébe fog egy kést és lassan tagolva ezt mondja:

Fát / vágok / fát.
Fehér / mogyo / rót
Régi / rakoty / tyát
Aki / velem / vers
Én is / azzal / vers.
Fogad / junk egy / kupa / borba
Huszon / kettő / ez!

Minden tagozat kimondására egyet vág a késsel a pálcára s így csakugyan olvasatlanul 22 vágás lesz a pálcán, mert hiszen 22 tagra van a versike felosztva. Nem ördöngős mesterség, de gyereknek jó időtöltés. Akinek esze van, azt is látja, hogy nem muszáj éppen mogyorófát keresni a komédiához, jó a rakottya vagy akármi más fa is csak az a fő, hogy a vers minden taktusára vagy ütemére egy-egy vágást kell ejteni a fán.

Leveles ág május 21-én.

FAGACEAE Dum.

Fagus sylvatica L. – B576 – Bükkfa. Háromszéken: bikkfa. Leveles ága 1907. október 6-án. Két község viseli az ő nevét: Bikfalva és Bükszád. A gyermeknek s a felnőtt embernek is, aki makacs, kemény jellem, azt szokták mondani: te bikkfejű!

Quercus robur L. = **Quercus pedunculata** Ehrh. – B577 – Kocsányos tölgy, cserefa. Háromszéken az elő- vagy befüggő erdőkben a kocsántalan tölggyel vegyesen terem. A székely köznép nem különbözteti meg egymástól mind a kettőt. Cserefa név

alatt ismeri, egyéb különbséget a fajában sem tud felfedezni. De azt tudja, hogy egyik cserefa minden fajkülönbség nélkül tartósabb, erősebb a másiknál, ez talán termőhelytől van? Erdészek sem tudják. A cserefát virágzásakor némely évben nagyon meglepik a cserebogarak, ilyenkor a leveleit és a virágját felemésztik s érzékeny kárt okoznak. Talán éppen a cserefáról kapta a cserebogár nevet. Úgy is mondják, csereburung (mert a szárnyával burungoz). Innen átvitt értelemben és tréfásan a cserefa ágából csinált pálcát vagy botot is csereburungnak hívják, akit megvernek vele, azt mondják: csereburungot kapott. Virágzó ág, virágzott május 21-én, itthon a kertben. Terméses ág kupaccsal és egy makkal, kifejlődött nagy levelek, 1903. augusztus 31-én itthon a kertben.

ULMACEAE Mirb.

Ulmus minor Mill. = **Ulmus campestris** L. – B404/b – Mezei szilfa.

MORACEAE Link

Morus alba L. – B571/a – Fehér eperfa. Ázsiából jött hozzánk az eperfa, de rég, századokkal ezelőtt már volt az ország különböző részében eperfa ültetve. Erős hideg telekben a vékony ágai elfagynak, de tavasszal később hajt ki, akkor a hideg nem ártat neki. Van annyira előrelátó esze vagy előérzete, hogy időnapelőtt nem leveledzik ki, előbb megvárja, hogy májusban a fagyos szentek: Pongrác, Szervác, Bonifác napjai teljenek el, csak azután hajt ki egészen.

Morus nigra L. – B571/b – Fekete eperfa. Barátoson az első fekete eperfát nemes és nemzetes Balog Ferenc ültette volt a maga kuriális laktelkére az udvar közepére alszegben 1720 körül. Az az egy szálfa most is él még (1905. december 1.). 1848 után Balog Lajos korában a jobbágyok és zsellérek felszabadulván, nem volt munkás kéz, a gazdaság összement, az eperfát is lecsonkolták a szolgák, az öreg nemesembertől már nem féltek. De az eperfa nem hagyta el magát, új ágakat hajtott, elburtukosodott, szenvedett és mégis élt. Balog Ferencnek egyik unokája, Balog Mária Kiss Dénesné asszony éppen most beszélé el nekem, hogy ő 83 éves, mert 1822-ben született. Azt mondja, hogy az az eperfa az ő gyermekkorában is akkora volt, mint most, már a törzse a fának, mert az ágai nagyobbak voltak. Az a fa 100 évesnél vénebb volt, mikor ő született. A nagyapja ültette volt. Az édesanyja, hogy nagy volt a gazdaság, sok dolga között sokszor tette őt szopó korában az eperfa árnyékába és letakarta egy tyúkborítóval, hogy a majorság nehogy kivágja a szemét. Tréfából sokszor mondta azt, hogy azért feketedett meg a nyakam, hogy fekete eperfa árnyékában aludtam. Csak barna a kisasszony nyaka, nem fekete. Akkor a púdert nem ismerték nálunk. Most majd minden háznál van eperfa, az iskola útján elterjedt, templom, temető körül is bőven.

CANNABACEAE Endl.

Humulus lupulus L. – B570 – Felfutó komló. A komló-söprike (Pyralis rostralis L.) hernyói által felemésztett vad komlólapik. Június elejétől augusztusig pusztít. A komló levelének csak az ereit hagyja meg. Szedtem augusztus 17-én.

SANTALACEAE R. Br.

Thesium linophyllon L. – B146/d – Lenlevelű bögretok.

ARISTOLOCHIACEAE Juss.

Asarum europaeum L. – B563, B564/a – Kerek kapotnyak, mogyoróalja, kerek kapor, vadgyömbér. Terem az erdőben. Mérges.

Aristolochia clematitis L. – B599/a – Közönséges farkasalma.

POLYGONACEAE Juss.

Polygonum aviculare L. – B559 – Porcsin keserűfű, porcsin cikszár, porcsfű, disznópázsit.

Polygonum minus Huds. – B558 – Keskenylevelű cikszár, apró cikszár. Terem vizes helyeken, borozdákban, árkokban. Barátoson különösen a Nádban és a Nádelőtt mindenütt bőven.

Polygonum hydropiper L. – B554 – Borsos keserűfű, borsos cikszár.

Polygonum persicaria L. – B553 – Baracklevelű keserűfű vagy hódos cikszár, bolhafű, légyfű, hunyor.

Polygonum amphibium L. – B550, B551 – Vidrakeserűfű, vidra cikszár. Termett a Gémesben, a víz szélében, levelei a vízen úsznak.

Polygonum amphibium L. f. **terrestre** – B552 – Szántóföldi cikszár vagy hunyor. Termett az Andrádokfűve szélén az én törökbúza földemen augusztus 12-én.

Polygonum orientale L. – B557 – Díszes keserűfű.

Polygonum bistorta L. – B549 – Kígyós keserűfű, tekert cikszár, kígyógyökér, sárkányfű, tekertgyökerű fű. Termett a barátosi határon az én kaszáló tagomon.

Fallopia convolvulus (L.) Á. Löve = **Fagopyrum convolvulus** H. Gross = **Polygonum convolvulus** L. – B560 – Tatárpohánka, szulák keserűfű, szulák haricska, folyóka, szulák cikszár. Terem az egész országban.

Fagopyrum tataricum L.= **Polygonum tataricum** L. – B555 – Tatárpohánka, közönséges pohánka, haricska, hajdina. Virágzott 1904. június 20-án.

Fagopyrum esculentum Moench = **Fagopyrum sagittatum Gilib = Polygonum fagopyrum** L – B556 – Közönséges pohánka, pohánka cikszár, haricska. Június 26-án teljes virágzásban.

Rumex acetosella L. – B548 – Madársóska, madár lórom.

Rumex acetosa L. – B547 – Réti sóska. Virágzott május 19-én.

Rumex obtusifolius L. – B546 – Tompalevelű lórom. Terem omladékokon, házak körül. Közönséges az erdőben is. Nálunk édeslapinak is hívják.

Rumex maritimus L. – B545 – Tengerparti lórom, sós lórom, sárga lórom. Július 29-én el volt virágozva. Andrádok-tavában, s a vasútnál a tóban.

CHENOPODIACEAE Vent.

Chenopodium bonus-henricus L. – B539 – Paraj libatop, kenő libatop, paréj mángolt. Kovásznán a gyógyszertár előtt a vízmarton bőven terem, de rendesen lekaszálják és eltakarítják onnan.

Chenopodium glaucum L. = **Blitum glaucum** – B540 – Fakó libatop, fakó mángolt.

Chenopodium hybridum L. – B533 – Korcslaboda, pokolvar libatop. Barátoson büdös labodának hívják. Azt mondják, pokolszökésre való orvosság. (A pokolvar halálos daganat, azt nem gyógyítja meg.) Olyan elvetekedzett seb nincs, hogy ez ne használna.

Chenopodium polyspermum L. – B537 – Sokmagvú libatop. Nem büdös.

Chenopodium vulvaria L. = **Chenopodium olidum –** B538 – Büdös libatop, kutya laboda, büdös, mint a kutya.

Chenopodium urbicum L. – B534 – Telekes libatop, faluszéli községi vagy városi libatop. Háromszéken: közönségesen laboda. Az orbaiteleki határ homoktalajának édes gyermeke.

Chenopodium murale L. – B535 – Kőfal laboda, gáti libatop. Büdös.

Chenopodium album L. – B536 – Fehér libatop, lisztes libatop.

Atriplex hortensis L. – B542 – Kerti laboda. Közneve: spenót vagy spenát. Több fajtáját termesztik és spenótot főznek belőle.

Atriplex patula L. – B543 – Terebély maglapél.
Atriplex sp – B541 – Laboda.

PHYTOLACCACEAE R. Br.
Phytolacca esculenta Van Houtte – B544 – Kínai alkörmös.

CARYOPHYLLACEAE Juss.
Arenaria serpyllifolia L. – B127/b – Kakukk homokhúr. A zágoni Porondon, de Barátoson is terem a homokosabb földeken.
Moehringia trinervia (L.) Clairv. – B126 – Háromínú csitre, háromerű csitri. Terem az egész országban, jelen példány termett az én kaszálótagomon, zabföld barázdájában. Az 1908. év igen száraz volt, a csitri az árkok fenekére telepedett a Bibó-kertben, ott virágzott legdúsabban.
Stellaria nemorum L. – B122 – Ligeti csillaghúr. Terem a barátosi erdőben, szedtem 1900. június 5-én.
Stellaria media (L.) Vill. – B123 – Tyúkhúr, lúdhúr, gyenge csillaghúr. Egynyári, haszontalan dudva, virágzik egész nyáron és őszön mindenütt. Közönséges.
Stellaria holostea L. – B3/a, B124/a – Ocsolán csillaghúr. Bozótokban, ligetekben, hegyeken élő, évelő növény. Szedtem a barátosi erdőben 1900. június 5-én.
Stellaria graminea L. – B125/a – Pázsit csillaghúr. Itthon a kertben virágzott, legelső nap május 20.
Holosteum umbellatum L. – B124/b – Ernyős ocsolán. Termett a cófalvi Aszalósdombon.
Cerastium dubium (Bastard) Guépin = **Cerastium anomalum** W. et K. = **Stellaria viscida** L. – B125/b – Enyves csillaghúr, ragacsos csillaghúr. Virágzott május 6-án, itthon a füves kertben.
Cerastium arvense L. – B121 – Mezei madárhúr, parlagi madárhúr. Szántókon, kaszálókon, kertekben közönséges áprilistől júniusig.
Myosoton aquaticum (L.) Mnch. = **Stellaria aquatica** (L.) Scop. – B120 – Vízparti csillaghúr, vízi puhar, vízi lágyoda, lágyhúr. Szereti a vizes árkok partját, nálunk a nádban a sáncmartokon, de egyebütt is közönséges. Júliusban kezd virágozni.
Sagina procumbens L. – B127/a – Heverő szagyán, piros budavirág, buda rubra. Terem homokon, árnyékos helyen. Kézi nagyítóüveggel kell vizsgálni! Szedtem 1908. szeptember 11-én itthon.
Scleranthus annuus L. – B129 – Egynyári szeklár, egynyári sziklár. A teleki határ homoktalajának rendes gyomnövénye, édesgyermeke.
Spergula arvensis L. – B128 – Pallagi csibehúr. A teleki határ homoktalajában bőven.
Lychnis coronaria (L.) Desr. – B117 – Rózsás konkoly, kassai rózsa, bársonyvirág, bársonyos mécsvirág, rózsás mécsvirág. Nálunk kerti díszvirág.
Lychnis viscaria L. = **Viscaria vulgaris** Bernh. – B118, B507/a – Szurkos mécsvirág, szurokszegfű, szúnyogfogó szurkos szegfű, közönséges enyvenc. Termett a cófalvi Aszalósdombon.
Lychnis chalcedonica L. – B116/b – Égő szerelem, szikra. Kerti díszvirág.
Agrostemma githago L. – B119 – Vetési konkoly. Virágzása kezdődik június utolsó hetében.
Silene otites (L.) Wib. – B113 – Fodorszirmú sziléne. Száraz gyepeken, homokon, hegyeken közönséges.
Silene vulgaris (Moench) Garcke = **Silene inflata** Sm. – B110, B111 – Hólyagos sziléne.
Silene pusilla W. et K. = **Silene quadrifida** (Hazsl.) – B114 – Termett a zágoni Hegyfark déli oldalán, szeptember 7-én szedtem.
Silene armeria L. – B112 – Szegfű sziléne. Bámulatos, hogy az Olt mellékén Málnásfürdőtől fel Tusnádfürdőig feltűnő, bőven terem vadon, a Feketeügy völgyében pedig sem Kézdiszéken, sem Orbaiban hírmondani sincs, imitt-amott csak virágos kertekben tenyésztik.
Silene noctiflora L. – B115 – Esti sziléne, estveli sziléne. A barátosi határon bőven terem, kivált Telek és Páké felől.
Cucubalus baccifer L. – B109/c – Bogyótermő kukuba. Terem bozótokban, vizek martján, csigolyásokban és kerítések mellett, melyekre felkapaszkodik.
Gypsophila muralis L. – B104 – Gyepi dercefű, gipszfű. Termett az orbaiteleki homokos határon. Szedtem 1910. október 10-én, pityókaásáskor, akkor is virágzott.
Saponaria officinalis L. – B109/a – Tajtékzó szappanfű.
Saponaria multiflora Regel – B109b – Sokvirágú szappanfű. Díszvirág Mauthnertől.
Petrorhagia prolifera (L.) P.W. Ball et Heywood = **Dianthus prolifer** L. – B108/a – Asszú szegfű.
Dianthus barbatus L. – B116/a – Csillagszegfű, szakállas szegfű, nálunk német szegfű. Vadon nem terem, csak kertekben tenyésztve. Nagyon sok változata van.
Dianthus superbus L. – B105 – Buglyos szegfű, pompás szegfű. Terem vizenyős réteken. A barátosi határon: Kereknád, Folyamat szélén, fekete agyag talajon. Virágzik június végétől szeptember végéig.
Dianthus carthusianorum L. – B107, B108/d, B412/a – Barátszegfű, háromínú szegfű, német szegfű, karthauzi szegfű (Carthauser János és Frigyes természettudósok tiszteletére nevezték így). Terem száraz réteken.
Dianthus caryophyllus L. – B106 – Kerti szegfű, kőszegfű. Vadon nálunk nem terem, csak a kertekben ültetve. A kertekben nálunk többnyire teljes virágúakat ápolnak, ez a példány is teljes vagy csukros.

NYMPHAEACEAE Salisb.
Nymphaea alba L. – B47 – Fehér tündérrózsa, bubojka, vízi fehér nimfa, vízitök, liliomrózsa, vízileány. Terem a Rétyi Nyírben a laborfalvi tóban 1904. június 30-án. Sepsiszentgyörgyön a sokadalom napján két laborfalvi leányka egész kosárral árult ilyen fehér tündérrózsát. Ők kupánvirág név alatt árulták. Miért nevezték kupánvirágnak? Nem tudták az okát. Ki tudná azt meg mondani? Kérdeztem, miért nem szedtek a leveleiből is, azt felelték, máskor szedtek, de azt nem vette meg senki. Maga a virág nagyjában hasonlít egy fehér mákvirághoz, atyafiságban is áll vele közelről. Hát abban a laborfalvi tóban láttam én olyan tavi rózsát, amely sárgát virágzik, abból szedtetek-e – kérdeztem. Nem – felelték, mert a mély vízben terem, oda nem mertünk bemenni. Tehát terem ott sárga tórózsa, Nuphar luteum L. is. Ezek Háromszék vízi tündérei!

RANUNCULACEAE Juss.
Helleborus purpurascens W. et K. = **H. viridis** Baumg. – B35, B36 – Zöld hunyor, papkalap, páponya, erdei paplan virág, erdei paplan gyökér. 1903 április 27., 1905. március 28., Zágon.
Nigella arvensis L. – B45/b – Feketécske, köményvirág, köménymák, mezei koriándrom, parasztbors, szőrös kandilla, borzas Kata. Terem mint gyom, vetések közt. Háromszéken nem terem csak tenyésztve.
Nigella damascena L. – B38 – Kerti kandilla, borzas Kata, kék kandilla, puszták szűze. Dél-Európából jött mint díszvirág.
Trollius europaeus L. – B33, B34 – Europai torolya, közönséges zergeboglár, bogláros torolya. Háromszéken pünkösti rózsa a neve. A vizenyős réteken Orbaiban elég terem.
Isopyrum thalictroides L. – B37, B432/a – Virnánc galamó, cámolylevelű galambvirág, galamó, virnánc, galambfű. Árnyas

erdőkben közönséges. Jelen példány virágzott itthon a kertben április hó 15–20-ig. A papolci erdőről ültettem volt.

Actaea spicata L. – B44, B45/a – Békabogyó takta, fűzéves takta, fekete békabogyó.

Caltha palustris L. – B32 – Mocsári gólyahír, mocsárvirág, békavirág, békasaláta, gólyavirág, sárga viola.

Aconitum moldavicum Hacq. – B42/a – Keleti vagy moldvai sisakvirág. A Szent-Anna tavától július 20-án.

Aconitum variegatum L. – B42/b – Kétszínű sisakvirág. 1901. július 23-án Péter Sára hozta a gyulafalvi erdőről, azt mondta hogy ez hómák! (hó-mák) – a kutya megdöglik tőle, a pákéi Bogyó Gergelyné malacai megették a gyökereit s mind megdöglött tőle. Azért ásták volt a hómák gyökeret, hogy a szomszéd kutyájának készítsenek étőt belőle, mert a malacok elől mind megette a moslékot. A malacok pusztultak el tőle, ilyen csúful jártak!

Aconitum napellus L. – B43 – Katika sisakvirág. Mívelik mint díszvirágot. Július 8-án itthon a kertben javában virágzott.

Consolida regalis S. F. Gray = **Delphinium consolida** L. – B40 – Mezei sarkvirág, szarkaláb sarkvirág, közönséges szarkaláb.

Consolida ajacis (L.) Schur = **Delphinium ajacis** L. – B41 – Kerti szarkaláb. Nálunk közönségesen: Vitéz a neve.

Anemone nemorosa L. – B10/a, B11/a – Berki vagy ligeti kökörcsin, fejér berekvirág, fejér pipacs, szélvirág, patácz. Szedtem a zágoni Hegyfark oldalán április hó 10-én.

Anemone ranunculoides L. – B10/b, B11/b – Boglárkökörcsin. Barátos határában a mezőn nem terem, itthon az én füves kertemben 1903. április hó 10–15-én szépen virágzott úgy a boglár, mint a berki kökörcsin, kétséget nem szenved, hogy a Kovászna-patak kiáradása hozta magával a kovásznai erdőről.

Anemone coronaria L. – B9 – Teljes kökörcsin, szellőrózsa. Virágzott itthon a kertben 1906. június 24–30-án.

Hepatica transsilvanica Fuss – B6 – Erdélyi májvirág, sokkarélyú májfű. Szedtem 1903. április hó 21-27-én a zágoni Hegyfark északi oldalán.

Pulsatilla pratensis (L.) Mill. – B8/b – Leánykökörcsin, mezei kökörcsin, kisebb leánykökörcsin.

Pulsatilla pratensis ssp. **nigricans** (Störck.) Zämelis – B7 – Feketéllő leánykökörcsin. Szedtem 1903. április hó 14-én a cófalvi Aszalósdombon.

Clematis vitalba L. – B2 – Iszalag bércse, fehér vénic, szulákfű, varjúköröm, vénike. Termett Kovásznán a sétatér mellett a patakmartján; felkapaszkodott egy fehér akácfára és egy fekete égerfára. Fáj az embernek a lelke, midőn látja, hogy azok a szegény fák mint görnyednek alatta, mintha egy eleven kígyó csúszott volna fel reájok, vagy énreám s a fejét kebelembe dugva, szívná a véremet. Olyan fájdalmas érzés fog el engemet; ők is belehalnak, megöli a szerelmes vendég.

Clematis recta L. – B1, B3/b – Lótorma bércse, lótorma, nagy palackfű, erősfű. Termett a teleki határon árpavetés között 1907. június 2-án. Egyetlen példány az egész határon, itt a közelben nem terem. Nem tudom, ez is hogyan kerülhetett ide?

Adonis aestivalis L. – B12 – Nyári hérics. Háromszéken: kakasvirág, parlagi rózsa, tyúkvakító. Terem vetésekben néhol bőven.

Adonis vernalis L. – B564/b – Tavaszi hérics.

Ranunculus polianthemos L. – B22 – Sokvirágú szironták. Késő ősszel, midőn közbe-közbe már hóharmatos éjszakák voltak s az ember szintúgy lemondott a virágról a szabadban, az október-novemberi meleg napokon széltében díszeleg még, és az embernek is jólesik, hogy a kietlen földön még virágot lát.

Ranunculus repens L. – B23, B24 – Henye vagy boglárka szironták, kúszó boglárka. Nálunk közönségesen csak boglár a neve. Május 12-én már virágzik. A legközönségesebb minden nedves és vizenyős helyen. Kövér példányokon a virágai feltűnően nagyok. Ez a vizenyős hely legszebb boglárkája, a barátosi határban a Nádban, Dombalatt, Bendén, Bikafüvén, Csikosérben, Falelőtt stb.

Ranunculus lanuginosus L. – B21 – Gyapjas szironták. Terem száraz, dombos helyen, Zágonhoz közel az erdő szélén és az út mellett.

Ranunculus acris L. = **Ranunculus acer** L. – B16, B17, B18, B19, B20 – Réti boglárka vagy szironták. 1910. április 30. Termett itthon a vén ház megett.

Ranunculus bulbosus L. – B25 – Dagadt tövű boglárka, gumós szironták. Kertekben, szántóföldeken gyakori.

Ranunculus arvensis L. – B27 – Mezei szironták. Vetések között, június 15-én.

Ranunculus cassubicus L. – B14/b, B15/a – Kereklevelű szironták.

Ranunculus auricomus L. – B13, B14/a, B28 – Változó szironták, változó boglárka. Szedtem 1902. május 29-én itthon a kertben, 1908. május 5-én, 1911. augusztus 5-én, 1912. június 25-én.

Ranunculus sceleratus L. – B26 – Torzsika szironták. Szedtem 1912. június 14-én az utcán a kapu előtt.

Ranunculus ficaria L. = **Ficaria verna** Huds. – B15/b, B29, B102/a – Salátaboglárka, kis fecskefű, tavaszi vagy Szent György-saláta, galambbegy. Háromszéken: Szent György-saláta vagy szentgyörgyi saláta (de nem sepsiszentgyörgyi, hanem Szent György-napi saláta).

Ranunculus lingua L. – B8/a – Nádi szironták

Ranunculus aquatilis L. – B30 – Vízi szironták. Vízinövény, a tavakban közönséges.

Ranunculus asiaticus – B31 – Teljes perzsiai kerti szironták vagy boglárkák. Termett itthon a kertben. Gyökerét rendeltem Mühle Vilmostól – Temesvár. Virágzott 1906. június 24–30.

Aquilegia vulgaris L. – B39 – Harangcámoly, harangláb, sasfű, keselyűfű, saskeselyűfű. Háromszéken: galambvirág, ültetik mint díszvirágot, de vadon is terem az erdőkben.

Thalictrum aquilegifolium L. – B5 – Függős virnác, cámolylevelű virnánc. Termett a Gémesben Kovászna vize martján. Mikor leszakítottam, olyan büdös volt, hogy alig állhattam.

Thalictrum lucidum L. = **Thalictrum angustifolium** L. – B4 – Szürkelevelű virnánc. Terem vizenyős réteken május-júliusban.

BERBERIDACEAE Juss.

Berberis vulgaris L. – B46 – Sóskaborbolya. Mint díszcserje ültetve, a kovásznai vasútállomás pályaudvarán terem. Néhol konyhai célból is ültetik, savanyú leveleiért sóskául. Különben nálunk vadon nem fordul elé, tudtommal.

PAPAVERACEAE Juss.

Papaver argemone L. – B4 – Ördögmák. Június 10-én vetés között.

Dicentra spectabilis (L.) Lem. = **Diclytra spectabilis** (L.) Lem. – B51 – Szívvirág, pompás szívvirág, lakatvirág, tavaszi pillangó. Nálunk mint díszvirág ismeretes. Évelő gyökerű, a legnagyobb telet is kiállja. Képzeljünk egy szív alakú mézespogácsát, rózsaszínre festve, ennek van első és hátsó lapos oldala, kicsinyben ilyen a szívvirág alakja is. A pöször jól tudja, hogy a virág fenekén van a méztartó, de az mint egy szentély, el van zárva a rovarok elől, nem bújhatnak bé a virágba. A pöször úgy segít a bajon, hogy a virág oldalát a mésztartó táján átlyukasztja, mégpedig az első lapon csak jobbról, ekkor a hátsó laphoz repül s jól eszében tartja (vagy talán a szemével látja), hogy a jobb oldal már ki van rabolva, tehát csak a baloldalon fúr lyukat, melyen a mézetartalmat mind kiszipókázza. Kitől tanulta, az apjától vagy az anyjától ezt a tolvaj fogást? Nem! a természet nagymestere ösztönzi, buj-

togatja arra. Szegény virág! Szentélyedből az édmézet ellopják a tolvajok, de kölcsönös szolgálatot nem teljesítnek érette.

Corydalis solida (L.) Clairv. = **Corydalis digitata** Pers. = **Fumaria bulbosa** Pers. = **Fumaria halleri** Willd. – B49, B50 – Ujjas keltike, gumos füstike, likas ír füstike, tavaszi gerézdes, kakasláb, hüvelyes földfüstike, likas ír. Nálunk szűgomba név alatt a gumóit orvosságul használták régen szívfájás ellen.

Fumaria officinalis L. – B52/a – Földfüstike.

Fumaria parviflora Lam. – B52/b – Kisvirágú füstike.

BRASSICACEAE Burnett = **CRUCIFERAE** Juss.

Sisymbrium officinale (L.) Scop. – B73 – Szapora zsombor.

Alliaria petiolata (M. Bieb.) Cav. & Gran. = **Alliaria officinalis** Andrz. = **Erysimum alliaria** L. – B74, B75 – Hagymaszagú zsombor. De én azt mondom, hogy becői szegletességénél fogva szegecs, mégpedig fokhagyma szagú. Ha leveleit eldörzsölik, fokhagyma szaga van.

Bunias orientalis L. – B96 – Napkeleti szűmcső, napkeleti dombvirág. Terem szántókon, szárazabb dombokon. Jelen példány a zágoni határról vetések szélén. Virágzik június-júliusban.

Erysimum repandum L. – B77 – Fürtös szegecs, fürtös repcsény. A szántóföldeken közönséges. Egynyáréletű. Nálunk április vége felé már virágzik.

Erysimum chleiranthoides L. – B76 – Ibolyádad szegecs, violás repcsény. Késő őszi példány, mely október 15-én is virágzott a kertben. Vadon terem, közönséges.

Erysimum cheiri (L.) Crantz = **Cheiranthus cheiri** L. – B55 – Sárga ibolya. Nálunk Barátoson brassainak hívják. Valószínűleg Brassóból hozták az első oltóágat vagy magát az egész növényt. Vadon nem terem, csak tenyésztve.

Erysimum perowskianum – B78 – Perowski szegecs. Magját Mauthnertől rendeltem. Virágzott július 13-án, jó illata van.

Hesperis tristis L. – B72 – Busongó vagy szomorú estike. Virágzott május 15-én. Magját Mauthnertől rendeltem. 1904. május 19-én estefelé a virágoskertben jártam, tulipán, nárcisz és a boroszlán (orgona, lila) szépen virágzott s azok között egy pár busongó estike is. Milyen igénytelen, semmitmondó virág, szinte nem is virág, csak burján, mint a falusi nők mondják. De kellemes illat szállott az orrunkba és ezt eddig nem éreztük. Ez a busongó estike illata! Egy szálat leszakítva, pohárba vízbe tettem, az egész szobát elözönlötte az új illat. Azonban másnap reggel már nem volt semmi illata, egész nap illattalan volt. És csodák csodája, este újból érzett a szobában a jó illat! Honnan tudta elő venni az illatát, mely fényes nappal elveszett volt? Ki fejti meg nekem?!

Malcolmia africana (L.) R. Br. = **Cheiranthus maritimus** – B54 – Tengeri ibolya. Magját Mauthnertől rendeltem. Virágzott julius 13-án, s következő napokon.

Matthiola longipetala (Vent.) DC. subsp. **bicornis** (Sm.) P.W.Ball = **Matthiola bicornis** – B758 – Görög ibolya. Magját Mauthnertől vásároltam, nálunk vadon nem terem.

Barbaraea vulgaris R. Br. – B62 – Közönséges tormáncs, borbálafű. Terem nedves szántókon, kaszálókon, Háromszék területén mindenütt bőven, tehát közönséges. Virágzik május-júliusban. Megszáradva kórós, de száradva és nyersen egyaránt megeszi minden marha.

Rorippa austriaca (Cr.) Bess. – B58 – Osztrák rézsuka, osztrák böjtfű. Terem utak, vetések szélén, szárazabb mezőkön, a Papolc és Kovászna vize mellett, iszapos ártereken. Virágzott május 25-én. Az egész növény sokat hasonlít a tormához, innen én azon véleményben voltam, hogy ez a tormának valami fajtája; vagy legalábbis ez az a növény, amit tormáncsnak hívnak a füvészek, de mindkét véleményemben csalódtam, mert ez egy torma forma rézsuka (pedig a tormáncs névhez több jogosultsága van az úgynevezett tormáncsnál, melynek faji jellege vagy bélyege eltér a tormáétól).

Rorippa amphibia (L.) Bess. = **Nasturtium amphibium** (L.) R. Br. – B56, B57 – Iszap rézsuka, iszap böjtfű. Állóvizekben, pocsolyákban él. Virágzás ideje a virágnaptár szerint június-július. Termett a Bende falufüve nevű helyen a legmélyebb gödörben 1910. június 28-án és 1902. május 19-én az Andrádok-tavában.

Rorippa sylvestris (L.) Bess. = **Nasturtium silvestre** R. Br. – B60, B61 – Berki rézsuka, közönséges böjtfű, bányafű, kányafű, erdei rézsuka. Szedtem 1911. október 22-én Barátos határában a Bémenő lábban törökbúzaföldön, vízjárta helyen, terem az egész határon árkok mentén, lapályos, nedves helyeken, közönséges.

Rorippa islandica (Oeder) Borbás = **Nasturtium terrestris** Fuss – B59 – Mezei rézsuka.

Armoracia rusticana P. Gaertn., B. Mey. & Scherb. – B86 – Torma, torma kalánfű, orrtekerő torma, orrfacsaró torma. Virágzik június-augusztusban. Mívelik, de nálunk a kertekben vadon nő (a mezőn nincs).

Nasturtium officinale R. Br. = **Cardamine nasturtium** Moench – B53, B66 – Orvosi vagy forrási rézsuka forrási torma, vízitorma, vízizsázsa. Szedtem a barátosi erdőben a Darnó-patakában. Orbai járásban a mezőföldön csak a papolci határban, a Györke nevű helyen a forrásos árokban kaptam, ott, ahol a forrás vize kifoly a nagyútra. Április 26-ika körül kezd szárába indulni s egy-egy szál nyílni is kezd.

Cardamine bulbifera (L.) Cr. = **Dentaria bulbifera** L. – B70/a, B71/a – Gumótermő fogasír.

Cardamine enneaphyllos (L.) Cr. = **Dentaria enneaphyllos** L. – B71/b – Ikrás fogasír.

Cardamine glanduligera O. Schw. = **Dentaria glandulosa** Waldst. & Kit. – B237/b – Ikrás fogasír

Cardamine pratensis L. – B67 – Kakukk foszlár, réti kakukktorma, kakukkvirág, kakukknyál, kakukktajték, kakukkpöktefű, kásavirág, mezei vagy réti torma, tormafű, tormaíz. Április közepétől május közepéig a vizenyős réteket Háromszék minden vidékén fejér virágok lepik el – virít a kakukk foszlár. Ez a virág távolról nézve összeségében úgy néz ki, mintha vizet ábrázoló tajték vagy hab volna, közelről is csupa habvirág az egész, innen van a kakukktajték vagy kakukknyál elnevezés. Mi köze van ennek a fűnek a kakukkmadárral? Bizonyosan vonatkozással van arra, hogy ez a virág is április hó közepe tájt kezd nyílni, a kakukk is akkor jő haza és kezd szólni. Mind a kettő megjelenése ugyanazon időre esik. Bizony, nem is él a kakukkvirág kilenc kakukkszónál tovább. Három hét alatt a foszlárok szétfoszlanak, vége van a fehér áradatnak, ezzel a kikeletnek egy jelenete eltűnik. A vízben a szára felfúvódik és csöves. Egy csíkszentkirályi asszony azt mondta hogy náluk a gyermekek talyigavirágnak hívják. Termett a papolci réten vizenyős, forrásos helyen.

Cardamine impatiens L. – B69 – Virágrúgó foszlár. Terem erdőszéleken az aljban vagy völgyekben leginkább. Virágzik május-júniusban. Hoztam a barátosi erdőből 1897. május 12-én.

Cardamine hirsuta L. – B68 – Borzas foszlár. A kakukk foszlár után mintegy tíz nappal kezd nyílni és annak a szomszédságában, de nem a társaságában terem, nem vegyül össze, mert ez a szárazabb kaszálókon és szántóföldeken szeret élni, az állandó vizet nem szereti (talán a borzassága is ebből származik!). A barátosi határon a Gémes és Csikosér tartományán van legtöbb.

Arabis glabra (L.) Bernh. = **Turritis glabra** L. – B63 – Kopasz toronyszál, kónya ikravirág. Pákéi határ, Gémes, száraz rét.

Arabis hirsuta L. – B65 – Borzas ikrapikk. Terem köves dombokon. Jelen példány a zágoni Hegyfark déli oldalán a kőbányánál.

Arabis alpina L. – B64 – Havasi ikrapikk. A magját Budapestről a Mauthner magkereskedéséből rendeltem 1902. év

tavaszán, első évben nem virágzott, csak meddő szárat hajtott, 1903-ban aztán gyönyörűen virágzott, kora tavasszal, április 6-án már volt kinyílt virág.

Alyssum alyssoides (L.) L. = **Alyssum calycinum** L. – B83 – Csészés ternye. **Lobularia maritima** (L.) Desv. = **Alyssum maritimum** (L.) Lam. – B82 – Illatos ternye. Mint díszvirág csak kertekben tenyésztve látható itt-ott.

Berteroa incana (L.) DC. = **Farsetia incana** R. Br. – B84 – Fejér hamuka. Az egész növény apró csillagszőröktől szürke (hamuszín, innen hamuka). Minden száraz réten, útfeleken. A teleki határon bőven.

Draba nemorosa L. – B85/a – Ligeti daravirág, berek daravirág. Terem szikár mezőkön, szórványosan, ritka. Barátosi határon, a Bendén termett.

Erophila verna (L.) Chevall. = **Draba verna** L. – B85/b – Tavaszi daravirág, füstvirág, kanállopó, korpavirág, ködvirág, szikla gyöngye, tavaszi borsika. Terem mindenütt kora tavasszal, köves parlagokon, szikár mezőkön, gyepeken, mivelt talajon.

Camelina sativa (L.) Cr. – B87 – Magvas gomborka. Vetések közt, de különösen len között és réteken, itt-ott vadon terem. Május-július.

Neslia paniculata (L.) Desv. – B94 – Parlagi sömörge, bugás homornyíl, tengeri dombvirág, parlagi gomborka. Vetések közt szórványosan.

Capsella bursa-pastoris (L.) Medik. – B89 – Pásztortáska csapka, pásztor tarsolyfű. Háromszéken: koldustarisnya.

Thlaspi arvense L. – B88/a – Vetési tarsóka, nyűfű, nagy borocska, temondád, vadmustár. Szántóföldeken, vetések közt, veteményes kertekben, mindenütt közönséges. Május 10-én virágzott a teleki határon vetés között.

Thlaspi perfoliatum L. – B88/b – Általbuvó tarsóka. Hegyi és berki gyepeken. Jelen példányt találtam 1907. június 29-én a vasúti töltésen Barátoson. Valószínűleg a poronddal került ide.

Lepidium campestre (L.) R. Br. – B92 – Mezei zsázsa. Parlagokon, útfeleken, vetések közt közönséges. A barátosi határban ritka, leginkább a kovásznai határ felől látható több helyt.

Lepidium ruderale L. – B90 – Mecsek zsázsa, büdös borsika. Termett itthon az udvaron 1910. május 1-én.

Lepidium sativum L. – B91 – Kerti zsázsa, borsika. Mivelik, azonban a kertek körül vadon is nő. Jelen példány termett 1902. évben Barátoson Tamás Pálnitt, magját Szondáne asszonytól kapták.

Cardaria draba (L.) Desv. = **Lepidium draba** L. – B93 – Daravirág, zsázsa, borsika zsázsa. Útfeleken, telekes helyeken. Jelen példány a kovásznai vasúti állomástól a pince mellől.

Sinapis arvensis L. – B80 – Mezei mustár. Háromszéken: repcsen.

Sinapis alba L. – B79 – Fehér mustár, fehér repce. A Székelyföldön vadon sem terem, de nem is vetik. Jelen példányt Mauthnertől hozatott magon termesztettem itthon a kertben.

Sinapis chinensis L. – B81 – Kínai mustár. Magját Mauthnertől rendeltem.

Raphanus sativus L. – B95 – Kerti retek. Húsos és ízes gyökeréért számos fajtában termesztik. Van hónapos, nyári fajtája, fehér, piros és fekete színben és különböző alakban. 1903. szeptember 2.

RESEDACEAE S. F. Gray

Reseda luteola L. – B97/a – Fogas rezeda, gyíkfű, Isten korbácsa, korbácsfű, sárgás vagy sárgán festő fű, torokgyíkfű, vad záté.

Reseda lutea L. – B97/b – Vad rezeda, repce rezeda, olasz mustár, olasz repce, vad repce.

CRASSULACEAE DC.

Sempervivum tectorum L. – B260 – Házi fülfű, boldogasszony rózsája, kövirózsa, fülbe csavarintó. Terem szórványosan hazánk északi hegyvidékén. Háztetőkre, csűrfödelekre ültetik!

PARNASSIACEAE S.F. Gray

Parnassia palustris L. – B261 – Mocsári parnasszia, gyönyörű boglárpót, fehér májfű, fehér májvirág. Termett a Rétyi Nyír posványában, az egerpataki Kút sára nevű helyen, forrásos helyen, a vármegyei útvonal mellett délről.

HYDRANGEACEAE Dum.

Philadelphus coronarius L. – B262 – Jézsament, koronajézsafa, öcsöleg, szagos jézsament. Virága fehér, jázminszagú, hasonló az akác illatához, ezért nevezik nálunk ákácnak. Dél-Európában elvadulva terem, nálunk ültetik kedves illatáért.

GROSSULARIACEAE DC.

Ribes rubrum L. – B263 – Veres ribiszke.

PLATANACEAE T. Lest. ex Dumort.

Platanus orientalis L. – B574 – Keleti platán vagy boglárfa. Sepsiszentgyörgyön a Pócsa parkban két fiatal fa van.

Platanus acerifolia Willd. – B572 – Platánfa. Szedtem a kovásznai alsó sétatérről 1904 októberében.

Platanus occidentalis L. – B573 – Nyugati platán, virginiai platán. A kovásznai alsó sétatéren egyetlen szálfa van a járásbíróság ablakja előtt.

ROSACEAE Juss.

Spiraea salicifolia L. – B225 – Tűzlevelű bajnóca. Hazája Szibéria, de Kelet-Európában igen gyakori elvadulva. Nálunk ültetve. Termett Sepsiszentgyörgyön a Pócsa parkban a katolikus templom mellett északról.

Spiraea chamaedryfolia L. – B226 – Szillevelű bajnóca.

Sorbaria sorbifolia (L.) A. Br. = **Spirea sorbifolia** L. – B224 – Veresberkenye, vereslevelű bajnóca. Kovásznán a sétatéri vendéglő kertjében, a Mihály Albert-féle jószágon.

Filipendula vulgaris Moench – B227/b – Koloncos bajnóca. Terem minden réten bőven.

Filipendula ulmaria (L.) Maxim. – B227/a – Legyező bajnóca, borvirág, legyezőfű, tündérfürt, szilfalevelű fű. Mikor leszakítják, az egész növénynek kellemes kesernyés szagja van.

Rubus idaeus L. – B222 – Málna, málna-szeder. A barátosi erdőben egy rész éppen a málnáról van elnevezve: Málnavész. Tréfából mondják, hogy a málnapásztor öljön meg vagy kergessen meg. A málnapásztor alatt értik a medvét. Málnás község és híres fürdőhely is a málnáról vette a nevét.

Rosa sp. – B223 – 1890-ben észleltem, hogy a rózsa, vadgesztenye és akác leveleinek a szélein mint valamely kis pénz, olyan kerek lyukak mutatkoznak, melyeket, amint később rájöttem, hogy egy méhfaj (Megachile) rágott és fészket csinál belőle. Ezen tökéletesen szabályos kikerekítések szemlélhetők a lapra ragasztott példányokon.

Agrimonia eupatoria L. – B242 – Bojtorjános párló, apró bojtorján, királyné asszony káposztája, patikai párlófű.

Sanguisorba officinalis L. = **Sanguisorba polygama** F. Nyl. – B244, B246 – Orvosi vérfű, csabaíre, csabaüröm, csábaír, csábafű. 1904. június 6-án még nem indult szárba, csak tőlevelek vannak. Terem vizenyős réteken, a barátosi határon a Dombalatt.

Sanguisorba minor Scop. = **Poterium sanguisorba** L. – B245, B247 – Zöld vérfű, vérfejű csabaír, csabagomb, gombosfű. Virágzott május 19-én a vasút töltésén a nagyborosnyói határban. Magját vették. Terem hegyi és homoki száraz réteken.

Geum rivale L. – B230, B231 – Pataki ciklász, patakparti gyömbérgyökér. Virágzott május 11-én a zágoni réten vizes helyen, régen patakfolyás volt, most holt meder. Bartha S. tanító úrtól, 1910. július 19.

Geum urbanum L. – B228, B229 – Szegfűszagú ciklász, gyömbéres gyökér, szegfűszagú gyökér, Szent Benedek füve. Gyökere jóféle szegfűszagú. Terem az erdőben és gyümölcsöskertekben.

Potentilla anserina L. – B234 – Libapimpó. Termett a barátosi határon a Székben, vizenyős fekete agyagtalajon. Terem árkok, utak szélén az egész országban.

Potentilla argentea L. – B236 – Ezüstös pimpó. Termett a barátosi határon a Simonparlag dombos részén és a zabolai útnál a parlagon.

Potentilla supina L. – B233 – Henye pimpó. Terem vizenyős helyeken, árkokban, lankás szántóföldeken. Ez itt igazi tipikus alak. Virágzott május 25-én, virágzása kezdetén.

Potentilla recta L. – B235 – Egyenes pimpó.

Potentilla patula Waldst. & Kit. – B239 – Terebély pimpó. Termett a barátosi határon a Dombalatt a saját kaszálómon, a kopárosabb helyen bőven.

Potentilla tabernaemontani Asch. = **Potentilla verna** L. – B237/a – Kikeleti pimpó.

Potentilla cinerea Chaix ex Vill. – B238 – Hamvas pimpó. Termett a barátosi határon a Dombalatt a saját kaszálómon, a terebély pimpó társaságában szétszórtan.

Potentilla erecta (L.) Raeusch. = **Potentilla tormentilla** Stokes – B241 – Timpó pimpó, vérontó pimpó, vérfű, vérhasgyökér. Termett a barátosi réten.

Potentilla reptans L. – B240 – Kuszó pimpó, terjedő pimpó, ötlevelű vagy ötujjú pimpó.

Fragaria viridis Duchesen = **Fragaria collina** Ehrh. – B232 – Csattanós szamóca, csattogó szamóca. Háromszéken: mezei eper. Termett a Dombalatt az én kaszáló tagomon. Gyümölcse fehéres piros. 1906-ban sok eper termett.

Alchemilla vulgaris L. – B243 – Karélyos bokál, közönséges palástfű, Boldogasszony palástja vagy tenyere, oroszlánláb, oroszlán talpa. Termett a barátosi határon a Dombalatt saját kaszálómon.

Cydonia oblonga Mill. = **Cydonia vulgaris** Pers. – B219 – Közönséges birs, birsalma, birskörtvély, bűzös alma. Hazája Ázsia, nálunk úri kertekbe ültetik. 1910. május 21-én Kovásznán az Ugron Géza kertjében több ilyen birsalmafa van, legszebb virágzásban.

Pyrus communis L. – B764/a – Császárkörte. Szedtem 1904. május 8-án, virágzás legelső napján.

Sorbus aucuparia L. – B220/b, B221 – Berkenye, berekenye, veres berekenye, piros berekenye. Termése fanyar, élvezhetetlen, csak a madarak eszik meg, pl. süvöltő pirók, innen van a székely neve, süvöltény vagy süvöltinfa. Ennek a gyümölcsnek a bele kenyér a madár számára, innen a neve belekenyér. A fája inkább a berekben terem, mint nagy erdőben, a berekformációhoz tartozik. A nevét hát a berekről kapta: berek-kenyér, összevonva s meggyalulva: berekenye!

Sorbus torminalis (L.) Cr. – B220/a – Barkóca berekenye, barkóca galagonya. Termése ehető.

Crataegus monogyna Jacq. – B218 – Galagonya, egymagvú galagonya. 1903. május 30–31-én itthon a kertben teljes virágdíszben volt, az egész virágzat egyszere kinyílva pompázott, egy-egy bimbó még fesledező állapotban van, de elhullott virág még egy sincs. Illata nagyon kellemes! Június 9–10-én a galagonya már elvirágzott, mint mikor a cifra leányon a fehér vízike beszennyül és összerücskösödik, úgy néz ki a galagonyabokor most. Virágdísz nincs, de élet lappang a maghonban vagy magházban, dagad a csésze feneke, megötlött a mag.

Jókai Mór koszorús költőnk 1896-ban a Pesti Hírlapban Kertész mesterkedések cím alatt igen értékes dolgokat közölt az ojtásról. A galagonyáról azt írja, hogy olyan mélyen jár a gyökere, hogy csaknem több fája van a föld alatt, mint a föld felett. „Én megpróbáltam galagonyába ojtani körtét – azt mondja – mind egy szálig megfogamzottak az ojtásaim. Harmadévre aztán megvolt az a gyönyörűségem, hogy a galagonya nemeseim legszebbike tavasszal kivirágzott. Az én körtéim megnőttek, meg is értek. Az ízűk pedig éppenséggel kitűnő volt. Semmi fanyarságot sem szereztek a galagonya-mama tejétől. Csakhogy az én csemetém a következő tavasszal nem hajtott ki többet. Megunta a gyökere az életét: nem volt az ilyen nagy gyümölcs termeléséhez szokva. És azután valamennyi beojtott galagonyám mind hasonló eljárást követett. Egy évben megmutatta, hogy mit tud, másikban kiveszett tövébül. Agyontermette magát."

Prunus cerasus L. = **Cerasus acida** Dumort. – B216/b – Savanyú meggy. Virágzott 1904. május 5-én.

Cerasus dulcis Borkh. ex Steud.– B764/b – Cseresznyemeggy. Virágzott 1904. május 5-én.

Prunus padus ssp. **padus** L. = **Cerasus padus** (L.) Delar. = **Padus vulgaris** Borkh. – B217 – Gerezdes zelnice, zelnicemeggy, kutyacsereszny, gyöngyvirágfa, májusfa, mert május elsejére kivirágzik.

Prunus tenella Batsch = **Amygdalus nana** L. – B97/c, B216/a – Törpe mandula, hanga mandula, puja mandula, hanga barack. Virágzott április 28-án Kovásznán, virágos kertben.

LEGUMINOSAE Juss.

Lembotropis nigricans (L.) Griseb. = **Cytisus nigricans** L. – B171 – Feketéllő zanót. 1903. április 21-én a zágoni Hegyfark déli lejtőjén már virágzott, levelei alig voltak annyira kifejlődve, hogy felismerhető legyen. Április 27-én már sok virágja volt a verőfényes oldalban.

Chamaecytisus austriacus (L.) Link = **Cytisus austriacus** L. – B170 – Buglyos zanót, osztrák zanót. Szedtem az Aszalósdombon június 17-én.

Genista tinctoria L. – B169 – Nyúlrekettye, festőrekettye. Nálunk zsanakor. Termett a barátosi határon a Dombalatt. A nyúl szereti a szárát lerágogatni.

Genista januensis Viv. = **Genista triangularis** Kit. – B265/b – Háromszegű rekettye.

Lupinus odoratus A. Heller és **Lupinus coerulens** – B172 – Illatos csillagfürt és kék csillagfürt. Nálunk gerezdes a neve. Díszvirág, csak kertekben lehet látni mind a kettőt.

Robinia pseudacacia L. – B191 – Fehér akác. 1904. június 7–8-án kezdett nyílni, más években sem virágzott 4–6. előtt. Az idén 1905. június 10–11-én Kovásznán az alsó sétatéren virágzása teljes pompájában volt, kellemes illatával elárasztotta a levegőt. 1907-ben ritka hosszú tél volt, az akác ekkor is június 4–7-én szépen virágzott és illatozott Barátoson. A barátosi vizenyős talaj nem hazája az akácnak, itt még az illata is gyengébb, mint egyebütt. 1904. tavaszán zágoni (Álbu) Mózes ügyvéd úr a mezőn a tagja szélére az út mellé ültetett egy sor akáccsemetét, maga Szondáné, előbb Mircse Dénesné mint anyós saját kezűleg ültette a csemetéket a földbe. Bodor Gergely feszítette a gödröt, az asszony ültette a csemetét. Szépen megeredtek azok, de ott ponkos a föld, hanem a rossz gyerekek, pásztorok és marhák rongálják.

Caragana arborescens Lam. – B195/a – Fáskodó karagána. Virágzott június 6-án Kovásznán az alsó sétatéren, a zenészek állványa mellett, egyetlen bokor. Eredeti hazája Szibéria.

Astragalus cicer L. – B193 – Bagólcsa bóka, hólyagos lóborsó, hólyagos bóka. Terem az egész országban.

Amorpha fruticosa L. – B192 – Ámorfa. 1904. június 19-én teljes virágzásban. A barátosi vasúti állomás előtt egy sor cserje

a töltés szélén már több év óta él. Bokrétája csak egy összegöngyölődött sötétkék vagy ibolyaszínű sziromból áll, melyet mint pillangós növénynél vitorlának neveznek, a bokrétának a többi része nincs kifejlődve. Bizony, nem tudná a kezdő botanikus meghatározni, hogy ez pillangós virág. Különben ráismerhetni, hogy akácfajta növény, de itt a virágzat füzéres alakja ejthet tévedésbe. A virága sötét viola színű, ez is eltérés az akác rendes fehér, veres színétől, mintha gyászolna. El lehetne nevezni félszegvirágú akácnak vagy alaktalan virágú gyászakácnak. No, de hátha ez az én okoskodásom is félszeg.

Vicia cracca L. – B199 – Kaszanyűg babó.

Vicia sylvatica L. – B198 – Ligeti babó, erdei babó.

Vicia villosa Roth – B200 – Szőrös babó, csicseri borsó.

Vicia hirsuta (L.) S. F. Gray = **Ervum hirsutum** L.– B206 – Borzas lencse.

Vicia tetrasperma (L.) Schreb. = **Ervum tetraspermum** L. – B205/a – Négymagvú lencse. Minden hüvelyében számszerint négy magocska van.

Vicia sepium L. – B201 – Gyepűi babó, bozóti babó.

Vicia pannonica Cr. – B202 – Dunamelléki babó.

Vicia sativa L. – B203 – Valódi fekete borsó, abrakbabó.

Vicia sativa ssp. **nigra** = **Vicia angustifolia** L. – B204 – Keskenylevelű babó, bitang fekete borsó.

Lens culinaris Medik. = **Ervum lens** L. – B205/b – Főzelék lencse.

Lathyrus vernus (L.) Bernh. = **Orobus vernus** L. – B214 – Tavaszi lednek. Terem az erdőben. Közönséges. Termett a zágoni Hegyfarok oldalán.

Lathyrus pratensis L. – B212 – Pallagi bükköny.

Lathyrus tuberosus L. – B211 – Gumós bükköny. Nálunk csúnya virág.

Lathyrus sylvestris L. – B213 – Erdei bükköny.

Lathyrus sativus L. – B208 – Szeges bükköny, szeges borsó. Háromszéken régebben mívelték is, de a cselédek nem szerették a bükkönyös kenyeret, 1848 után nem ették meg. A kovásznai piacon egy leányka egy kis tarisnyában valami veteménymagot árult, kérdettem, hogy miféle mag az, azt felelte, hogy török lencse, főzelékül használják mint a másféle lencsét. Adtam neki 2 krajcárt, hogy tetszés szerint adjon érte néhány szemet. Adott is egy félmarokkal. Abból termesztettem ezt a szeges bükkönyt. De ilyen most ritkaság, képen sem lehet látni Háromszék területén.

Lathyrus hirsutus L. – B210 – Borzas bükköny. Gyepeken és szántókon is lehet találni, de ritka.

Lathyrus aphaca L. – B207/a – Leveletlen bükköny.

Lathyrus odoratus L. – B209 – Szagos bükköny. Nálunk úri virágnak hívják. Virágos kerteinkben ismert díszvirág.

Phaseolus vulgaris L. – B215 – Bab, paszuly, fuszulyka.

Ononis arvensis L. = **Ononis hircina** Jacq. – B173 – Bűzös vagy büdös iglic, bakbűzű iglic.

Melilotus officinalis (L.) Pall. – B180 – Somkóró mézkerep, dutkóró.

Trigonella caerulea (L.) Ser. = **Melilotus coerulea** L. – B179 – Kék vagy szagos mézkerep. Háromszéken vadon nem terem. Magját Mauthnertől hozattam, itthon a kertben termesztettem.

Medicago lupulina L. – B177 – Komlós csigacső, komlós lucerna. Mauthnernél a magyar neve ennek is here, azaz komlóhere, de latinul Medicago lupulina (komlós lucerna).

Medicago sativa L. – B175 – Lucerna, kék csigacső. A magyar csigacső nevét onnan kapta, hogy a termése csigásan összekunkorodó, három tekervényű vagy csavarulatú hüvely. Ha hüvely, következetesen nem csigacsőnek, hanem csigahüvelynek mondhatnók. Egyébiránt Hazslinszky Éjszaki Magyarhon irányában a pillangósok termését nem hüvelynek nevezi, hanem csőtének.

Medicago sativa ssp. **falcata** L. – B176 – Sárkerep csigacső. Tanuló koromban a gyökerét vízmartokon, omlásos helyeken, hol a gyökér töve kopaszon maradt s így megmarkolható volt, a földből kihúztuk, szilánkokra hasogattuk és korbácsot fontunk belőle. Kihúzni bajos volt, de mégis könnyebbnek tartottuk, mint a számtanbeli gyökérhúzást.

Medicago minima (L.) Bartal. – B178 – Pici csigacső, pici lucerna. Budapestről a Mauthner cégtől hozatott magról termesztve. A magját Trifolium melilotus név alatt árulták. Ezt magyarul így fejezzük ki: mézkerep lóhere, pedig nem lóhere, még nem is mézkerep, hanem csigacső vagy lucerna, mely mindenfelé vadon terem nálunk, megmértem, 30–60 cm magas.

Trifolium montanum L. – B183 – Háromfejű lóhere, hegyi lóhere. Május-júniusban minden gyepen látható, vadon terem, évelő. A barátosi határon Dombalja, Gémes, Baglyos stb. kaszálókon.

Trifolium repens L. – B182 – Gyökerező lóhere, fehér lóhere. Háromszék megyében az 1902-ik évben rendkívül dús termése volt, minden szántóföldet ellepett az ugarban is, bármerre járt az ember, mindenfelé a fehérvirágú törpe lóhere virágzott májustól októberig. A magját itt senki sem veti, mégis van elég, sőt a gazda abban jár, hogy az ugarról valahogy pusztíthassa ki. Nyersen ez is felpuffasztja a szarvasmarhát, azt mondják, hogy még hamarabb megárt, mint a pirosvirágú lóhere. Megszárítva kitűnő szénát ad, de nagyon keveset.

Trifolium hybridum L. – B181 – Korcs lóhere. Terem nedves réteken és parlagokon, Barátos határában bőven. Virágzik május-szeptemberben. Jó takarmány, virágának jázmin vagy akácvirág illata van.

Trifolium fragiferum L. – B184 – Eper lóhere. Ez a példány határozottan eper lóhere, nem kell összetéveszteni a hólyagos lóherével, melynek a virággombja tövén nincs gallérja, tehát fő jellemjegye az, hogy füzére gallértalan. Terem a barátosi határon nedves, agyagos helyeken, pl. a Székben, a Pávaárka mentén, a Sós útján, a Baglyos tájékán és a Dókban. Termete kicsiny, nagy területeket nem foglal el, csak hellyel-közzel bokronként tenyészik, ezért takarmányértéke jelentéktelen.

Trifolium arvense L. – B185 – Herehura lóhere, macskahere, ugorkabaklató (így! és nem ugorkabugató, amint az udvarhelyszékiek mondják). Egyébiránt az értelme egyre megy ki. Mi az oka szomszédasszony, hogy az én ugorkám nem köt, mind packonát virágzik? Ezt kérdi az egyik asszony. Rakjon közibe ugorkabaklatót, attól köt eleget, úgy hallottam az öregektől. Ezt feleli a másik asszony. Honnan, mikor keletkezett ez az ostoba hiedelem? Nem tudom, különben most feledésbe ment ez a babona. Egynyári növény, a teleki határ sárga homoktalajában nagyon uralkodik, különösen az őszgabonák között sok terem, egyebütt is elég van.

Trifolium incarnatum L. – B186 – Bíbor lóhere. Nálunk vadon nem terem. Magját Budapestről a Mauthner cégtől rendeltem, itthon a kertben kicsinyben jó sikerrel termesztettem. Magját augusztusban kell vetni, a következő évben májusban korán virágzik.

Trifolium pratense L. – B189 – Réti lóhere, herefű. A herefűnek több faja él nálunk, egy egész népes növénycsaládra van felszaporodva, leghasznosabb, legelterjedtebb s így legismertebb a réti herefű, melyet a gazdák nagy szorgalommal termesztenek. A lóheremag igen jövedelmező cikk, kilogrammja 80–90 krajcár a magkereskedésekben. Egyes gazdáktól is lehet venni literenként 50–65 krajcáron, alább nem adták 1902. év tavaszán. Az 1902. évben nagy heremagtermés volt Barátoson, a zsidók kilóját 60–65 krajcáron jókor felszedték, így is olcsó volt, mégis némely gazda sok jó pénzt kapott, volt olyan, hogy száz, kétszáz, sőt háromszáz forintot is zsebre tett heremagból egy kis területről.

Trifolium alpestre L. – B188 – Bérci lóhere. Terem hegyi réteken, ligetekben, bozótokban. Jelen példányt a cófalvi Aszalósdombról szedtem. Évelő, virágzik június-júliusban, 30–50 cm.

Trifolium ochroleucon Huds. – B187/b – Vajszín lóhere. Hasonlít a dunamelléki lóheréhez, de nem ugyanaz. Termett az Égésben, fekete agyag parlagon vadon, a Sándor A. sánca martján.

Trifolium pannonicum Jacq. – B187/a – Dunamelléki lóhere. Terem szárazabb helyeken, imitt-amott egyes bokronként, de nem gyakori, Barátos határában szinte ritka.

Lotus corniculatus L. – B190 – Szarvaskerep.

Anthyllis vulneraria L. – B174 – Nyúlszapuka. A lóheréhez nagyobb rokonsággal van, mint a többi páratlanul szárnyalt levelűekhez, különben a neve is nyúlhere.

Ornithopus perpusilus L. – B196 – Henyélő körbecő, madártopp, madárláb, tehénvidítófű. Egynyári növény, nálunk vadon nem terem. Hozatott magról termesztettem.

Coronilla varia L. – B194/a, B195/b – Tarka kornilla, koronafürt.

Onobrychis viciifolia Scop. = **Onobrychis sativa** Lam. – B197 – Takarmány baltacin, szamáröröm, csacsöröm, eszparzet, babólevelű baltacin. Termesztik, de vadon is terem szórványosan.

OXALIDACEAE R. Br.

Oxalis acetosella L. – B154, B155/a – Madársósdi, madársóska, erdei madársóska, lóheresóska, állelujafű. Levelei hármasok, visszás-szívesek, nappal vízszintesen kiterülnek, éjjelre lehajolnak, összeborulnak, alusznak. Ezt a homály és a világosság okozza. A napsugár felébreszti, a homály elaltatja, a bikkfa árnya dajkálgatja. Terem árnyas erdőkben. Levelei kellemes savanyú ízűek, melyet az ugynevezett sóskasavtól nyernek.

GERANIACEAE Juss.

Geranium pratense L. – B148 – Mezei gerely, réti gerely. Hirtelen fonnyad. Termett itthon, május 10-én.

Geranium phaeum L. – B147 – Fodros gerely. Virága violafekete. A virág színéről gyász, gyászos vagy gyászoló gerelynek is lehetne nevezni. Termett a zágoni Hegyfarkon, 1904. május 27.

Geranium palustre Torner – B149 – Mocsári gerely. Terem szántón, kaszálókon, kertekben. Közönséges.

Geranium columbinum L. – B150 – Galambgerely.

Geranium robertianum L. – B151 – Bakbűzű gerely, büdös gólyaorr.

Erodium cicutarium (L.) L'Hérit. – B152 – Büröklevelű gémorr, bürök árorr.

LINACEAE S. F. Gray

Linum flavum L. – B194/c – Sárga len.

Linum austriacum L. – B131 – Osztrák len, hegyi len, bokros len. Termett a barátosi határban a Lóharistó megett vagy Rózsabokornál dombos helyen. Terem Háromszéken több helyt: kovásznai határban, Imecsfalva mellett a vasút közelében, száraz dombokon. Szedtem 1910. június 5-én.

Linum catharcticum L. – B133 – Békalen, beleket indító vagy hashajtó len. Június elején a barátosi réten, kaszálókon közönséges.

Linum usitatissimum L. – B132 – Házi len. Termesztik a szárából készülő rost végett, valamint a magjából sajtolható lenmagolaj végett.

EUPHORBIACEAE Juss.

Euphorbia palustris L. – B566 – Tavi fűtej, csötkény fűtej, szattyingkoró, szettyin, tejeskóró. Termett a Csikosérben 1905. július 21-én, ekkor már el volt virágozva. Terem vizenyős, tós helyeken, Barátosi határon a Folyamat alsó részében.

Euphorbia exigua L. – B568/b – Apró fűtej, vézna kutyatej. Terem vetések közt, szórványosan az egész országban.

Euphorbia peplus L. – B565 – Dudva fűtej, kereklevelű vagy kerti kutyatej.

Euphorbia salicifolia Host. – B569 – Fűzlevelű kutyatej. Szedtem május 16-án a zágoni határon az út kétfelén.

Euphorbia cyparissias L. – B568/a – Farkas fűtej, ciprus-levelű fűtej. A vizenyős helyeket nem szereti, a barátosi határon hírmondani is alig látható.

Euphorbia amygdaloides L. – B567 – Erdei fűtej, halméregfű, baracklevelű fűtej, mandula kutyatej, kígyófű. 1905. május 1-én hozott nekem a papolci szurokszedő oláh asszony az erdőről halméregfüvet vagy halalófüvet. Halalófűnek azért hívják, mert halásznak vele mint mérges növénnyel. A halászat módját egy papolci ember így beszélte el nekem: Ezelőtt, mikor a marhákat az erdőben őriztük, halalófüvet szedtünk – elég van az erdőben mindenfelé – csak a lapiját fosztottuk le a száráról, beletettük egy tarisnyába, béköttük, jól megcsépeltük egy-egy járompálca fával, akkor belé a vízbe: döböcsköltük, gyúrtuk, tapostuk, hogy a leve folyon a vízbe. A halak megrészegedtek tőle, a harcsa csak fordult hanyatán s kézzel könnyen megfoghattuk. Sebek gyógyítására is használják.

RUTACEAE Juss.

Ruta graveolens L. – B471 – Kerti ruta, szagos ruta. Déleurópai orvosi- és fűszernövény.

Dictamnus albus L. – B507/c – Nagy ezerjófű, kőriscserje, kőrislevelű fű, szarvasgyökér, dictamos.

SIMARUBACEAE L. DC.

Ailanthus altissima (Mill.) Swingle – B165 – Bálványfa. 1913. augusztus 9-én virágzott. Az ecetfához hasonló fa, Kézdivásárhelyt a vasúti vendéglő ajtaja előtt a szegleten (Kölönte-féle ház).

POLYGALACEAE Juss.

Polygala vulgaris L. – B102/b, B103 – Pacsirta csészeszárny, pacsirtafű, téjhozó fű

Polygala amara L. – B102/c – Keserű csészeszárny.

ANACARDIACEAE Lindl.

Rhus typhina L. – B164 – Ecetszömörce, ecetfa. Észak-Amerikából származik. Nálunk díszfául ültetik, fájának nyers korában büdös ecet bűze van, valamint a zsenge hajtásának is. Barátoson Márk János, Szász Ferenc, Bedő Andrásnál.

ACERACEAE Juss.

Acer platanoides L. – B158 – Korai jávor, jókori juhar, hegyeslevelű juhar, töklevelű juhar, platánlevelű juhar.

Acer campestre L. – B159 – Mezei juhar, csipke juhar, fodor juhar, kakastaré-fa. Terem az erdő szélein, úgyszólva a mező mellett a galagonya társaságában, a fája növése is hasonlatos alakú, a levelei még inkább, ezért nevezte a székely csipkejuharnak. 1902. szeptember 7-én a zágoni Hegyfark nyugati végén az út mellett láttam először.

Acer negundo L. – B160/a – Kőrislevelű juhar, zöld juhar. Hazája Észak-Amerika. Díszfának sok helyt ültetik, úgyhogy valóságos kultusszá fejlődött a juharfaültetés. Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Kovászna sétaterei, parkjai, díszkertjei többnyire ezzel a fával van beültetve. Barátoson a templom előtt az Erzsébet téren is ültetett Bagoly tanító úr 1902. év tavaszán nehány szálat. Virágzott április 13-án a kovásznai alsó sétatéren.

Acer negundo f. **argenteo-marginatum** Bon. = **Acer negundo** f. **variegatis** – B160/b – Tarkalevelű jávor. Szakasztottam 1901. június 6-án a Pócsa parkból Sepsiszentgyörgyön.

Acer pseudoplatanus L. – B157 – Hegyi juhar, fehér juhar, fürtös juhar, közönséges juhar, íharfa, juhar, jávor. Levele csak

egy kicsit hasonlít a platánhoz, csak alig olyan forma, székelyesen szólva eligecske olyan a képe, azért nevezte Linné pseudoplatanus-nak. Már most szeretné az ember látni a platán levelét, hogy valójában milyen is az? Összehasonlítás végett külön mellékleten ide helyezem a keleti és nyugati platán leveleit. Szemlélet útján első pillanatra meggyőződhetik akárki, hogy Linné a keleti platánhoz hasonlította a jókori juhar levelét (s nem a nyugatihoz), mert azzal szinte-szinte egyforma. Különben a kétféle platán is egymás közt nagyon hasonlók.

Acer saccharinum L. = **Acer dasycarpum** Ehrh. – B156 – Molyhos termésű jávor, molyhos magházú juhar. A barátosi református templom előtt az úgynevezett Erzsébet téren többféle Erzsébet-fa van ültetve, melyeket Bagoly tanító úr ültetett, ezek között van 9 szál ilyen molyhos termésű jávor is. 1904. június 19-én a barátosi Erzsébet térről.

HIPPOCASTANACEAE DC.

Aesculus hippocastanum L. – B161 – Vadgesztenye, gesztenye bokrétafa, csillárfa vagy luszterfa. A vadgesztenye nálunk kivirágzik május 20–21-re és május 31-én is még szép. A bokrétafa elnevezés olyan általános jelentésű, hogy akármelyik szép virágos fára ráillenék. Mikor a fa teljes virágzásban van, egész összességében úgy néz ki, mint egy gyönyörű zöld csillár vagy luszter megrakva szép fehér stearin gyertyával, melyek függélyesen állnak a kandeláber küpüiben. A karos gyertyatartót képezi maga a fa az ő minden oldalra kinyújtott ágaival és kúp idomú alakjával, a gyertyákat pedig képezik a függélyesen felfelé irányuló füzéres virágzatai az ágak hegyén. Mint dísznövény egész mérsékelt Európában elterjedt. Barátosra legelőször Mircse Dénes kapitány ültette 1848 után, az ötvenes évek elején a laktelkére az út felől hosszan.

BALSAMINACEAE DC.

Impatiens noli-tangere L. – B153 – Ne nyúlj hozzám, üvegszárú fájvirág. Terem magasabb erdőtájban. Jelen példány termett Kovásznán a patak mellett.

CELASTRACEAE R. Br.

Euonymus europaeus L. – B166/a – Csíkos kecskerágó.

Euonymus verrucosus Scop. – B167, 168/a – Bibircsós kecskerágó. Ágai fekete bibircsósok. Ritkább és kisebb termetű, mint a csíkos kecskerágó. Termett a zágoni Hegyfark oldalában északnyugatról.

RHAMNACEAE Juss.

Frangula alnus Mill. = **Rhamnus frangula** L. – B146/c, B168/b – Kutyabenge, kutyafa, ebsefa, büdös cseresznye, büdösfa, puskaporfa, festőkökény, varjúbingó.

VITACEAE Juss.

Vitis vinifera L. – B162 – Bortermő szőlő.

Parthenocissus quinquefolia (L.) Planch. = **Ampelopsis quinquefolia** Michx. – B163 – Közönséges borostyánszőlő, vadszőlő. Észak-Amerikából származó iszalag növény, melyet falak és lugasok befuttatására mindenfelé ültetnek.

TILIACEAE Juss.

Tilia platyphyllos Scop. – B143 – Nagylevelű hársfa. 1904. június 30-án Sepsiszentgyörgyön a Pócsa parkban gyönyörű virágzásban volt. Körbe ültetve van 18 szálfa, minden két szál közt egy ülőpad. A kör közepében sétáló tér, akár táncolni is lehetne oly sima és tiszta a hely. Az ember tüdeje amúgy újul a jó illattól.

Tilia cordata Mill. – B144/b – Kislevelű vagy aprólevelű hársfa, szádokfa, szódokfa, zoldokfa. Terem az erdőkben szálanként. Ültetik is, igen kedvelt díszfája a Székelyföldnek.

MALVACEAE Juss.

Malva sylvestris L. – B138 – Erdei mályva.

Malva pusilla Sm. = **M. rotundifolia** L. – B136 – Kereklevelű mályva, északi mályva, pici mályva.

Malva neglecta Wallr. = **M. vulgaris** Fr. – B134, B135 – Közönséges mályva.

Malva verticillata var. **crispa** L. = **Malva crispa** L. – B137 – Fodros mályva. Kertekben, csak tenyésztve, el is vadul.

Lavatera thuringiaca L. – B141 – Nagyvirágú pajzssajt, vadmályva. Terem utak szélén, sáncmartokon, parlagokon. 1909. november 1.

Althaea officinalis L. – B140 – Orvosi ziliz, fehér mályva. Terem Barátoson a Bibók utcájában, a kertek mellett. Egyetlen dísze a sáncmartoknak június havában.

Alcea rosea L. = **Althaea rosea** (L.) Cav. – B139 – Fekete mályva, festő mályva, mályvarózsa, madárkalács, papsajt. Virágozni kezdett június 28-án, de csak egy-egy virág, nálunk júliusra tehető a virágzás kezdete.

Hibiscus trionum L. = **Hibiscus ternatus** Cav. – B142 – Dinnyés varjúmák, dinnye hibik. C. példányt az asszonynépi pusztáról hoztam 1868-ban, az A. és B. példány itthon termett az udvaron a porondban, hogyan került ide, nem tudom, mert Orbaiban nem láttam még.

Hibiscus syriacus L. – B144/a – Cserjemályva, virágfa, törökrózsa. Amint a neve is mutatja, az ázsiai Törökországból, Szíriából került hozzánk. Ültetik mint díszcserjét. A kovásznai vasúti állomás pályaudvarán szépen díszlik, kiállotta takaró nélkül az 1902–1903-ik 30 fokos hideg telet is.

THYMELAEACEAE Juss.

Daphne mezereum L. – B166/b, B622/b – Farkasboroszlán, farkashárs, tetűfa. Virágzott 1903. április 21-én a zágoni Hegyfark északi oldalán.

ELAEAGNACEAE Juss.

Hippophae rhamnoides L. – B561 – Európai homoktövis, bengeképű homoktövis, benge hipófa.

Elaeagnus angustifolia L. – B562 – Keskenylevelű ezüstfa, vad olajfa, olajfűz, paradicsomfa. 1904. szeptember 10-én Lázár Benedek úr udvarából hoztam.

GUTTIFERAE Juss.

Hypericum hirsutum L. – B146/a – Borzas linka.

Hypericum montanum L. – B146/b – Hegyi linka.

Hypericum perforatum L. – B145 – Csengő linka, orbáncfű, csengőfű, likaslevelű fű. Az orbáncfűnek több faja terem nálunk vadon, melyek mindannyian több vagy kevesebb piros festékanyagot tartalmaznak, melyek főleg a virágok szirmaiban találhatók és ujjunk között szétdörzsölve megpirosítják, e tekintetben kiválók a többi között a Hypericum perforatum, melynek virágaiból olajat is főznek, melyet régebbi időkben sebek gyógyítására különös szeretettel használtak. E virágokból borszesszel kivont festőanyagot pálinkák festésére is használják. Zágonban Bitai Antalné az orbáncfűvet krisztusfűnek nevezi, szerinte a virágját faolajba kell tenni üvegbe, azt az ablakfájára helyezni, hol a nap süti, harmadnapra cseppentett vérveres lesz, mellyel a sebet kenegetni kell. A krisztusfű lapiját megszárítva, porrá törve, hintsék a sebre, a kóróját vízbe megfőzve, vontassák benne a sebes tagot. Réteken, szántóföldeken terem, a barátosi határon mindenütt bőven.

VIOLACEAE Batsch.

Viola hirta L. – B101 – Borzas viola. 1908. április 2-án virágzott, de levele még nincs, csak éppen megeredt a Dombalatt.

Viola canina L. – B100, B295/c – Sovány viola. Május 16-án a Dombalatt mindenütt bőven.

Viola tricolor L. – B99/a – Háromszínű viola. Háromszéken: császárszakál vagy kétszínű. Termett április 29-én itthon a kertben.

Viola arvensis Murr. – B99/b – Árva viola, árvácska, violácska. Kovásznai szántóföldeken.

CISTACEAE Juss.

Helianthemum nummularium (L.) Mill. = **Helianthemum vulgare** Gartn. – B98 – Közönséges tetemtoldó, tetemtoldó szuhar, naprózsika, Szent Erzsébet-virágocska, szuhar. Terem száraz gyepen, hegyoldalon.

TAMARICACEAE Link.

Tamarix gallica L. – B130/a – Francia tamariska. Díszkertekben lehet látni. Sepsiszentgyörgyön a Pócsa parkban sok volt, gyönyörűen díszlett, de az 1902–1903-ik télen 30 fokos hidegben mind elpusztult.

Myricaria germanica (L.) Desv. = **Tamarix germanica** L. – B70/b, B130/b – Tízhímes átán, csermelyciprus, tamariska. Terem patakok mentén. Zágonban a porondon bőven. Tanulmányozás céljából megkérdeztem a zágoni disznópásztor fiától, hogy minek híják ezt a növényt? – tamariska – felelte a fiú. Jó tanítók vannak Zágonban – feleltem én.

LYTHRACEAE Jaume St.- Hil

Lythrum salicaria L. – B259 – Réti füzény, fűzlevelű fű, Szent Ilona füve, piros füzény. Terem árkok mentén, vizenyős réteken, füzesekben az egész országban.

Lythrum virgatum L. – B258 – Vesszős füzény. Terem az előbbivel, de sokkal ritkább. Barátosi határon van.

Lythrum hyssopifolia L. – B257 – Alacsony füzény, izsóplevelű füzény. Terem mocsárok körül, nedves réteken, a szántókon is olyan helyt, hol a víz a vetést elölte. Háromszéken közönséges.

ONAGRACEAE Juss.

Circaea lutetiana L. – B207/b – Varázs szirompár.

Oenothera biennis L. – B254 – Ligetéke csészekürt, közönséges ligetszépe. Legszebb példányokat lehet látni a Rétyi Nyír szélében az egerpataki homokos szántóföldeken. Mint kerti virágot sok helyt ültetik. 1905-ben Kovásznán Kövér Lajosnál a kugli előtt gyönyörű hosszú sor virított.

Oenothera rosea L'Hér. ex Aiton – B255 – Júniustól késő őszig rózsapiros színben virít. Kerti díszvirág. Virágkereskedők árjegyzékeiben feltalálhatók, árulják a magvait.

Epilobium angustifolium L. – B248/a, B249 – Keskenylevelű füzike. Termett itthon a csűrmegett, de a kovásznai erdőről keveredett. Egy tanulmányutamban Tusnádfürdőn egy csíki asszony ezt a keskenylevelű füzikét kaszás violának mondta. Azért hívják úgy, mert kaszáláskor virágzik, vagyis amikor virágzik, akkor kezdnek az erdőn kaszálni. Pompás! Ez a virág a székely ember szemében viola.

Epilobium hirsutum L. – B250 – Piros csővirics, borzas deréce. Terem folyók mellett, a Kovászna vize martján Gémes nevű helyen.

Epilobium parviflorum Schreb. – B251 – Apróvirágú csővirics. Terem vizenyős helyeken, füzesekben, vízmosásos árkokban.

Epilobium montanum L. – B252 – Hegyi csővirics. Termett a torjai erdőn.

Epilobium palustre L. – B248/b, B253 – Deréce füzike, deréce csővirics. Termett a barátosi határon a Mihály útja mocsáros árkában, a rét szélén.

HIPPURIDACEAE Link.

Hippuris vulgaris L. – B256 – Vízi lófark, lófark usszakál. Termett a Szék földelő gödreiben, melyekben a nyáron bivalak feredeztek. 1902. május 21-én vettem észre, imitt-amott csoportosan hevert a tavalyi termés a tóban. Eddig sohasem láttam nálunk, tehát ritka. Azután sem mutatkozott többé.

CORNACEAE (Dumort.) Dumort.

Cornus sanguinea L. – B166/c – Veresgyűrű som. Szedtem 1904. május 27-én a zágoni Hegyfarkon. Virágos ágat nem láttam. A veresgyűrű ágai ősszel és télen vérpirosak.

UMBELLIFERAE Juss.

Sanicula europaea L. – B264 – Európai gombernyő, hegyi gombernyő, szánicor, szanikula. Árnyas erdőkben, jelen példány a barátosi erdőből van, hoztam 1900. június 5-én a Darnó pataka mellől.

Astrantia major L. – B265/a, B266 – Berki zapóca, völgycsillag.Virágzik június-júliusban. A zágoni Hegyfarkról. Mikor én a zapóca érett félmagját itt a fehér papíron elesve megpillantottam, elborzadtam tőle, megrázkódtam, azt hittem, hogy egy élő lábasjószág, melynek a tudományos latin neve Pediculus, amilyen némely embernek az úgynevezett Nyaka-bérc pusztáján sok van.

Eryngium planum L. – B267 – Laposlevelű iringó, kék iringó, kék tövisk, temondádfű.

Chaerophyllum temulentum L. – B289 – Bódító vagy szédítő baraboly. Terem erdőkben, ligetekben, gyümölcsösökben, telekes helyeken az egész országban.

Anthriscus sylvestris (L.) Hoffm. – B287 – Erdei turbolya, erdei ormánka. Termett a barátosi erdőben 1900. június 5-én Darnó patakában.

Anthriscus cerefolium (L.) Hoffm. – B288 – Turbolya ormánka.

Bifora radians M. Bieb. = **Coriandrum testiculatum** Baumg. – B290 – Poloskaszagú pakilincs. Terem vetések között. Barátosi határon is az Ingoványnál, a Bémenőben. Június-júliusban csapós jeges eső után büdös poloskaszag terjed szét a levegőben, ez a biztos jele annak, hogy ott kilincsmag terem a gabonák között, az eső megverte, a szél megcsapdosta, azért bűzlik oly nagyon.

Pimpinella anisum L. – B273 – Nemes ánizs. Terem a kertben tenyésztve. Fűszernövény.

Pimpinella saxifraga L. – B274 – Kőtör pimpinella, tömjénes pimpinella, földitömjén, rákfarkfű, bábafű, bábaire. Terem dombos kaszálókon. Jelen példány a cófalvi Aszalósdomb oldalán virított szeptember 11-én. A kisebb bábafűről a régi füvesemberek azt írják: mely dajkának teje elapadt, ha csak keblében hordozza is a füvet, hat óra alatt annyira megneveli tejét, hogy a füvet kénytelen magától elvetni. Kinek nyelvét a szél úgy megütötte, hogy szava eláll, rágja gyakran a gyökerét és szólani fog. Én próbából rágtam a megszárított gyökerét és igen kellemes fűszer íze volt.

Aegopodium podagraria L. – B272 – Csöves podagrafű, kecske- vagy lúdlábfű, köszvényt gyógyító fű, baktopp.

Sium latifolium L. – B275 – Széleslevelű békakorsó, széleslevelű bolonyik, mérges bolonyik. Ez a bolonyik tán meg is bolondít, azért nevezték nagy bolondul így! Terem mocsáros helyeken, csendes folyóvizekben. Barátoson a Folyamat árkában a vasút mellett, Nagyborosnyón a vasúti állomás előtt a tóban bőven.

Oenanthe aquatica (L.) Poir. = **Phellandrium aquaticum** L. – B276 – Vízi haramag, bösövény, vízi bürök, métejkóró, katika répa. Tós helyeken terem.

Aethusa cynapium L. – B277 – Mérges ádáz, ádázó bürök, kerti bürök, kicsiny bürök, kutyapetrezselyem. Terem mívelt

talajon, veteményeskertekben. Valódi petrezselyemnek mutatja magát, de vigyázz magadra, mert tele van ádáz méreggel, megmar, mint az orozva maró kutya. Az emberek között is van olyan sima kutya, hogy hízeleg, szépet mutat, vigyorog (vigyori kutya), de ha teheti megcsal, megmar. A veteményeskertben ez a kutyapetrezselyem is az igazi petrezselyem közé vegyül, amint szokás mondani, közébe ádázódik. Szemléld meg jól, hogy tévedésből ne fűszerezz vele, mert kutyából nem lesz szalona soha.

Apium graveolens L. – B268 – Nagyszagú zeller, celler.

Petroselium crispum (Mill.) A.W. Hill = **Petroselium sativum** Hoff. = **Apium petroselium** L. – B269 – Közönséges petrezselyem. Mívelik, vadon nem terem.

Cicuta virosa L. – B270 – Mérges csomorika, gyilkos csomorika. Terem a zágoni Taplica árkában. Ritka. Az egész növénynek különös nyomasztó bűze van.

Falcaria vulgaris Bernh. = **Sium falcaria** L. – B271 – Közönséges sarlófű, sarlós bolonyik. Terem száraz helyeken. Zágoni határon az út szélén.

Selinum carvifolia (L.) L. – B279 – Köménylevelű derezle. Terem a zágoni, papolci, barátosi vizenyős réteken bőven.

Angelica sylvestris L. – B280 – Erdei angyélika, patikai angyalfű, angyalgyökér. Erdőben termő gyógynövény, melynek gyökerét használják a gyógyászatban, cukrászatban és a likőrgyártásnál. Termett Kovásznán a patak szélében az alé mellett. Közönséges. Terem az egész országban.

Angelica archangelica L. = **Archangelica officinalis** Hoffm. – B281 – Orvosi árkángyélika. E példány termett Kovásznán 1910. júliusában a patak mellett a sétatér oldalán.

Levisticum officinale W. D. J. Koch – B278 – Orvosi lestyán. Mivelik, vadon nem terem, de elvadulhat.

Peucedanum oreoselinum (L.) Moench – B282 – Citromkocsord. Terem száraz gyepeken. Jelen példány termett a cófalvi Aszalósdombon 1910. június 28-án. Erdélyben, Aranyosszékben van egy falu, Kocsárd, erről a faluról jut eszembe ez a növény! Egyéb értelmét nem tudom venni.

Pastinaca sativa L. – B283 – Kerti pasztinák. Háromszék megyében: peszternák, peszternók. Vadon terem egész vármegye területén, néhol kertbe is ültetik murok alakú gyökeréért.

Heracleum sphondylium L. – B284 – Termetes medvetalp, medvetalp tápsír, medvetapsír. Terem ligetekben, bokros helyeken, kövér réteken, gyümölcsös füves kertekben. Közönséges. Leveleit minden háziállat megeszi, zsenge lapiját a sertés is szereti.

Tordylium maximum L. – B285 – Durva magtaraj. Terem Kovásznán az Ugron Géza fűrészénél az út mellett és a sétatéren a patak mellett.

Daucus carota L. – B286 – Murok, sárga- vagy murokrépa.

PYROLACEAE Dumort.

Pyrola rotundifolia L. – B403 – Kereklevelű körtike, kerek télizöld, körtelevelű virág. Terem árnyékos erdőben. Virágzik májusban.

ERICACEAE Juss.

Vaccinium myrtillus L. – B402 – Éti áfonya, fekete áfonya, kukojsza, fenyőalja bogyó. Virágzott az erdőben 1897. május 12-én. Likőrt és bort készítnek belőle.

PRIMULACEAE Vent.

Primula veris L. = **Primula officinalis** (L.)– B155/b, B529/a – Tavaszi kankalin, orvosi kankalin.

Primula farinosa L. – B529/b – Lisztes kankalin. Ezt az egy példányt kaptam a zágoni réten. Sok évi keresés után sem kaptam többet a mezőföldi réteken, de ez az egy előhírnöke annak, hogy valahol az erdőn még élő társai vannak, őt is csak az árvíz sodorta ide.

Lysimachia vulgaris L. – B526/a – Füzénylizinka, füzénlizinka, közönséges lizinka. Terem árkokban és az árkok szélén, mocsarak körül. Barátoson bőven minden sásos, lapályos kaszálón. Egész Orbaiban közönséges.

Lysimachia nummularia L. – B526/b – Pénzlevelű lizinka, fillérlizinka. Virágzás kezdete június eleje. Vizenyős réteken közönséges.

Anagallis arvensis L. – B527, B528/a – Mezei tikszem, piros tikszem, tyúkszemfű. Mérges.

Anagallis caerulea Schreb – B528/b – Kék tikszem. Mérges. Madáreléségnek nem használható.

OLEACEAE Hoffmgg. & Link

Fraxinus excelsior L. – B405 – Büdös kőrisfa, közönséges kőrisfa. Gyakran töméntelenül lepi el a kőrisbogár, levelét eszi.

Syringa vulgaris L. – B404/a – Háromszéken: közönséges boroszlán vagy orgonafa, orgonalila, néhol szelencevirág.

Ligustrum vulgare L. – B477/c – Vesszős fagyal, fagyalfa, madárhúr.

GENTIANACEAE Juss.

Centaurium pulchellum (Sw.) Druce = **Erythraea pulchella** Horn – B414 – Csinos földepe, csintória, százforintosfű. Terem vízjárta helyeken, a barátosi határon elég gyakori, azaz nem ritka.

Centaurium erythraea Rafn. = **Erythraea centaurium** Pers. – B412/b, B413 – Százforintos földepe, cintória, ezerjó földepe, százforintosfű, százaranyosfű, ezerforintosfű, keserűfű, hideglelésfű, kisezerjófű. Terem mindenféle réten, virágzik június-szeptemberben. A barátosi határon szórványosan, szálanként terem, inkább ritka, mint gyakori. Gyógynövény, minden része keserű anyagot tartalmaz, rózsaszín virágát pálinkába áztatva hideglelés ellen isszák. Keserű, mint az epe, innen a neve földepe.

Gentiana asclepiadea L. – B409/a – Fecsketárnics, fecskegyökér. Terem erdőszélen, a Kárpátok valamennyi magasabb hegyvidékén. Zágoni Hegyfark északi oldalán bőven, onnan szeptember 7-én szedtem, de az erdőből élni nem jő ki a mezőbe.

Gentiana pneumonanthe L. – B410, B411 – Kornistárnics, kornisfüve, tüdőtárnics. Terem nedves réteken az egész országban. Augusztus utolsó hetében és szeptember első felében virágzik legszebben. Senki sem kapálja, nem gyomlálja, mégsincs a kerteknek ilyen szép virága, mint a nedves rétnek ez a ritkasága.

Gentiana cruciata L. – B409/b – Keresztes tárnics. Terem napos réteken a hegyi tájon.

MENYANTHACEAE Dumort.

Menyanthes trifoliata L. – B408 – Háromlevelű vidrafű. Terem a Rétyi Nyír posványos helyein. Ez a példány termett az egerpataki határban a Kutsára nevű helyen, mely van a Sepsiszentgyörgy–Kovászna megyei útvonal mellett délről, a Rétyi Nyír szélében, egy forrás körül, mely forrás-kútból isznak is a szomjas utazók. Az egerpatakiak ezt a szót: Kut-sára úgy ejtik ki, mintha nem volna benne t betű vagy hang, két cs hangot hall az ember így: kucs-csára.

APOCYNACEAE Juss.

Vinca minor L. – B407 – Télizöld meténg, bőrvény meténg. Terem árnyékos erdőkben. Ültetik kertekbe, sírokra.

ASCLEPIADACEAE R.Br.

Cynanchum vincetoxicum (L.) Pers. – B207/c, B406 – Méregölő cinka, fecskegyökér, méregölőfű, eskulapfüve. Termett május 29-én a zágoni határon az Egerben a Zágon vize mentén.

RUBIACEAE Juss.

Asperula cynanchica L. – B295/a, B297 – Ebfojtó vagy veres fias müge.

Asperula sp. – B296 – Termett a barátosi erdőben. Virágának illata nincs.

Galium boreale L. – B299 – Északi galaj. Termett a Bendén, Deák Barabás kaszálóján június 21-én.

Galium rubioides L. – B300 – Buzérképű galaj. Hasonlít a mocsári galajhoz, csak vékonyabb szálú és keskenyebb levelű.

Galium odoratum (L.) Scop. = **Asperula odorata** L. – B298/a – Szagos müge.

Galium palustre L. – B301 – Mocsári galaj, tóparti galaj. Terem vizes helyeken.

Galium verum L. – B298/b, B303 – Tavaszi galaj, tejoltó galaj. Terem kaszálókon.

Galium mollugo L. – B302 – Puha galaj. Terem réteken, nedvesebb helyeken bőven.

Galium aparine L. – B304 – Ragadó galaj. Nálunk közismert neve ragadály. Szántóföldeken, búza, rozs között terem. Szára felkúszik a gabonára, aratáskor kézzel tépik le róla s a tarlóra hányják, hogy ne vegyüljön a búza közé. Játékból a fiatalok egymás hátára dobják, hogy ragadjon a ruhájára. Ha ráragad, szereti az illető azt, aki rádobta, ha nem ragad, nem szereti. Ezért nevezték némely helyt szerelemfűnek.

Crucita laevipes Opiz = **Galium crucita** (L.) Scop. – B305, B452/b – Keresztes galaj.

POLEMONIACEAE Juss.

Polemonium caeruleum L. – B415 – Kék csatavirág, kék polemonvirág, kék himcsuk. Terem a Magas Tátrán és környékén. Erdélyben a Büdös főbércén s a Csomádon, de én ott nem találtam meg. Azért a magját Budapestről a Mauthner cégtől rendeltem, itthon a viragos kertben termesztettem. 1913. július 20-án virágzott.

Phlox drummondii Hook. – B756/a – Csillagos lángvirág.

Phlox perennis – B756/b – Évelő floksz, lángvirág. Virágzás ideje augusztus. Ennek illata is van. Kovásznán, Zágonban és Barátoson a neve őszi boroszlán. Zágonban Kónya Józsefné mondta: őszi boroszlán sokféle van. Ez amíg a nap rea nem süt, veres, s ha rea süt, világos kék, mint a boroszlán.

CONVOLVULACEAE Juss.

Cuscuta epithymum (L.) L. = **Cuscuta trifolii** Bab. – B418 – Lóherefojtó fűnyűg vagy aranka. Veszedelmes elődisége eléggé ismeretes.

Calystegia sepium (L.) R.Br. = **Convolvulus sepium** L. – B417b – Nagy szulák.

Convolvulus arvensis L. – B417/a – Kis szulák.

Convolvulus sp. – B416, B759 – szulák, délignyitó, felfutó hajnalka. Díszvirág.

Ipomoea sp. – B757 – Délignyitó, méhpilis, csodatölcsér, hajnalka. A kertekben termesztik mint díszvirágot.

HYDROPHYLLACEAE R. Br. ex Edw.

Phacelia tanacetifolia Benth. – B761 – Csipkés facélia, varádicslevelű fácélia. Pákéi Mircse Ferenc termesztette méhlegelőnek 1907-ben, Háromszéken más még nem termesztett.

Phacelia campanularia A. Gray – B762 – Sivatag harangvirág, mézontófű. Egynyári virág. Díszvirág Mauthnertől.

Nemophila oculata – B763 – Szemes otthonka. Díszvirág Mauthnertől. Virága kék, fekete foltokkal vagy pettyekkel.

BORAGINACEAE Juss.

Heliotropium peruvianum L. – B421/a – Vanília kunkor. Amerikából hozott dísznövény, igen kedves illata van.

Lithospermum officinale L. – B424/a – Gyöngyköles kőmag. Magva fehér, sima. Termett Kovásznán a vízmarton.

Buglossoides arvensis (L.) I. M. Johnst. = **Lithospermum arvense** – B433 – Mezei gyöngyköles, mezei kőmag. Gyökere piros, mint a vér, festeni lehet vele. A szántóföldeken közönséges.

Cerinthe minor L. – B428 – Kis szeplén, közönséges szeplőlapu, viaszfű, párducfű. Terem szántóföldeken, a barátosi határon bőven.

Echium russicum J. F. Gmel. = **Echium rubrum** Jacq. – B429b – Piros vagy veres kígyószisz.

Echium vulgare L. – B429/a – Közönséges kígyószisz, kék kígyószisz.

Pulmonaria officinalis L. – B430, B432/b – Tüdőfű gálna, orvosi tüdőfű, pettyegetett gálna, pettyegetett tüdőír. Szedtem a barátosi erdőn 1897. május 12-én. Levelét, virágát és tőkéjét régebben teának használták köhögés, rekedtség és tüdőbaj ellen, azért kapta a tüdőfű nevet.

Pulmonaria angustifolia L. = **Pulmonaria azurea** Besser – B431, B432/c – Azúrkék tüdőfű. Zágon, Papolc vizenyős rétjein májusban bőven van. Még kerti virágnak is szép volna, ragyogó kék színénél fogva. Április utolsó, május első felében virágzik. Minél nedvesebb a tavasz, annál szebben díszlik, azúrkék színével annál kedvesebb.

Nonea pulla L. – B424/b – Gyászos apácavirág, gyászoló Nonne-tő, gyászoló nonnea, bíborszínű gyászocska, gyászolka, gyászoló nyakó. Zágoni és nagyborosnyói határon vetés között májusban.

Symphytum officinale L. – B425 – Fekete nadálytő. A népies neve feketenadály. Terem minden vizenyős réten bőven. Jelen példány virágzott itthon a kertben 1900. május 20-án igen korán, ez a virágzás első napja ez évben. Mikor a bokám kificamodott volt, erősen fájt, az egész lábam megdagadt, nem aludtam. Valaki azt javasolta, hogy feketenadály gyökeret kell ásni, azt meg kell törni vagy reszelni, édes tejben meg kell főzni péppé, azt a pépet kiterített rongyra kell kenni, mint a hígpalacsintát s azzal kell a megdagadt vagy elromlott helyet borogatni. Úgy tettünk, kis idő múlva egészen elvette a fájást, éjjel jól aludtam. Egy pár hétig ezzel kúráltuk, gyorsan használt.

Symphytum tuberosum L. – B426 – Gumós nadálytő.

Symphytum cordatum W. et K. – B427 – Szívlevelű nadálytő. A barátosi erdőből hoztam 1897. május 12-én. Mezőföldön nem terem.

Borago officinalis L. – B423 – Kerti borágó. Termett itthon a kertben, magját Mauthnertől rendeltem.

Asperugo procumbens L. – B419 – Henye magiszák, zordonka, borzfű. Találtam 1909. május 15-én Kovásznán a telekkönyvi hivatal ablakai alatt az alén.

Myosotis arvensis L. = **Myosotis intermedia** Link. – B437 – Parlagi nefelejts. Terem szántóföldeken, parlagokon, nálunk közönséges.

Myosotis stricta Link ex Roem. &Schult. – B434/a – Sudár mizsót. Termett a teleki határ sivó homoktalaján. Virága igen apró.

Myosotis sylvatica – B436 – Erdei nefelejts. Termett 1904. június 4-én.

Myosotis alpestris F. W. Schmidt – B435 – Havasi nefelejts. Termett itthon, magját Mauthnertől vettem.

Myosotis scorpioides L. = **Myosotis pallustris** – B434/b – Mocsári nefelejts.

Lappula squarrosa (Retz.) Dumort. = **Lappula echinata** Gilib = **Echinospermum lappula** Lehm. – B420, B421/b – Bojtorjános mizsót, békabojtorján, koldustetű, suly- vagy sünmag, tüskésmagvú fű. Terem az egész országban. Termett a Zágon vize mentén a porondon.

Cynoglossum officinale L. – B422 – Orvosi árnő, közönséges kutyanyelvű fű. Barátoson most ritka, régen több volt. A zágoni porondon elég van.

VERBENACEAE Jaume St-Hil.

294 **Verbena officinalis** L. – B525 – Vasfű, szapora galambóc, galambfű, galambócfű, hímszaporafű, keserűfű, lakatfű, szaporafű, szentfű. Terem útszéleken, parlagokon az egész országban.

LAMIACEAE Lindl. = **LABIATAE** Juss.

Ajuga genevensis L – B616/b – Közönséges ínfű.

Ajuga pyramidalis L. – B295/d – Tornyos ínfű.

Ajuga reptans L. – B514/a – Indás ínfű, ostorindás kacskanyak. Május 11-én itthon a kertben szépen virágzott.

Teucrium chamaedrys – B508/a – Sarlós gamandor. Termett a Hegyfarkon szeptember 7-én.

Scutellaria galericulata L. – B524/a – Ligeti csukóka, kucsmás csukóka, vízmelléki csukóka. Ritka. Termett a Bendén.

Scutellaria hastifolia L. – B524/b – Dárdalevelű csukóka. Közönséges.

Marrubium vulgare L. – B452/c, B523 – Orvosi pemetfű, Orvosi pemete, fejér pemete, peszerce, pöszörice. Terem köves parlagokon, vasúti töltések szélén az egész országban. Házi orvosság. Magját Mauthnertől rendeltem.

Galeopsis ladanum L. – B514/b – Piros kenderkefű, piros foganőtt.

Galeopsis speciosa Mill. = **Galeopsis versicolor** Curt. – B516 – Tarka foganőtt, többszínű foganőtt, tarka kenderkefű.

Galeopsis pubescens Bess. – B517 – Pelyhes kenderkefű, szőrösödő foganőtt. **Galeopsis tetrahit** – B515 – Veress foganőtt, tarka foganőtt, szúrós kenderkefű, tarka kenderkefű.

A **foganőtt** fajokat Háromszéken kenderfű vagy vajfű név alatt ismerjük. Nálunk többféle faja fordul elé a szántóföldeken. Alkalmatlan gyom a vetésekre nézve. Van veres, fehér és tarka virágú fajtája, legszebb közöttük a tarka virágú, melynek bokrétája kénsárga, alsó ajaka tövön citromszínű, lilaszínű, közép karéja fejér szegélyű, de amilyen szép a virága, olyan haszontalan, sőt ártalmas a gabonák között a gazdára nézve. Már kora tavasszal zöldülnek a magról kelt palánták az őszi szántásokon, pár hét alatt a vetés fölé emelkednek és elnyomják azt. A gyengén telelt búzavetést elölik.

Lamium maculatum L. – B511 – Foltos árvacsalán, foltos tátkanaf, hódos tátkanaf. Termett a barátosi erdőben.

Lamium album L. – B512 – Fehér árvacsalán, fehér tátkanaf vagy holtcsalán. Gyermekkoromban szípókának hittük, mert a virágját kitépve, abból a mézet kiszípogattuk.

Lamium purpureum L. – B510/a – Piros tátkanaf, piros árvacsalán, piros holtcsalán. Szedtem 1912. március 12-én, Gergely pápa napján.

Lamium amplexicaule L. – B510/b – Bársonyos árvacsalán, szárölelő tátkanaf. A nép holtcsalánnak nevezi, most ezt a nevet tartják a füvészek helyesebbnek.

Lamiastrum galeobdolon (L.) Eh. & Pol. = **Lamium luteum** Krock – B513 – Erdei sárga árvacsalán, vérestorkú mamó. Szedtem 1905. május 9-én itthon a kertben.

Leonurus cardiaca L. – B497/a – Szúrós gyöngyhím, szúrós gyöngyajak, oroszlánfark.

Stachys officinalis Trev. = **Betonica officinalis** L. – B522 – Orvosi tisztesfű, orvosi betonika, orvosi bétonika, bakfű, sebfű, betonika. Terem minden szárazabb gyepen.

Stachys sylvatica L. – B519 – Erdei hunyász, erdei tisztesfű. Kovásznán a patakmarton a patika előtt bőven terem.

Stachys palustris L. – B520 – Seppedéki hunyász, seppedéki tisztesfű. Nedves réteken, nádasok szélén, szántóföldeken szálanként bőven.

Stachys recta – B521/a – Tisztes hunyász, hasznos tisztesfű. A barátosi határon nem terem. Jelen példány a cófalvi Aszalósdombról való, szeptember 11-én szedtem.

Stachys annua L. – B521/b – Egynyári hunyász, tarló tisztesfű, tarlóvirág. Barátoson nincs, egész orbai járásban igen ritka. Jelen példány a vasút töltésén termett Barátoson.

Stachys byzantina K. Koch = **Stachys lanata** Jacq. – B518/a – Gyapjas hunyász. Kovásznán id. Deák Károlynál, Deák Bencéné nagyságát dicséri.

Nepeta cataria L.– B505 – Illatos macskamenta, macska csipkepity. Az egész növény kellemes citromszagú. A méhészek a kaptárok bedörzsölésére használják. Barátos határában nem terem, jelen példányt a Gál háza megett az utcán szedtem.

Nepeta nuda L. = **Nepeta pannonica** L. – B506 – Bugás macskamenta. Az ideragasztott darabot szedtem 1912. július 15-én a barátosi vasúti pályaudvaron.

Glecoma hederacea L. – B507/d, B508/b – Kerek repkény, kerek nádvalapi vagy katonalapi.

Dracocephalum moldavica L. – B509 – Kerti sárkányfű, moldvai pofóka, sárkányfej, sárkányfő, méhfű, sátánfű, török méhfű. Nálunk vadon nem terem. Magját Budapestről a Mauthner cégtől rendeltem, itthon a kertben termesztettem. Jó méhlegelő. A növény szétdörzsölt levelének tömjénes szaga van. 1901. augusztus 4-én termett a ház előtt.

Prunella grandiflora (L.) Jacq. – B194/d – Nagyvirágú villahim.

Melissa officinalis L. = **Thymus melissa** Krause – B504 – Citromszagú méhfű, citromszagú melissza, gyógyító méhfű, kerti méhfű, mézelke, mézgáncs, orvosi méhfű. Magját Budapestről a Mauthner cégtől rendeltem. Az ideragasztott példányokat itthon a kertben termesztettem. Leszakasztottam 1903. augusztus 4-én.

Satureja hortensis L. = **Clinopodium hortense** – B496 – Kerti csombor, kerti pereszlény, bécsi rozmaring, borsfű, borsika, borsos szátorján, borscsombor, kerti méhfű.

Acinos arvensis (Lam.) Dandy = **Calamintha acinos** Clairv. = **Satureja acinos** Benth. = **Melissa acinos** Benth. – B502 – Borzas pereszlény, erdei menta, gyöngymenta, mezei démutka, mezei kalaminta, fürtös csombor. Az ide ragasztott példány termett a Torjai erdőn, hol a Tőrös-patak belészakad a Bálványospatakba az út mellett, gyepes helyen.

Calamintha sylvatica Bromf. = **Calamintha officinalis** Mnch. – B 503 – Orvosi kalaminta, erdei pereszlény, macska csipkepity. Erős szagja van, mely hasonlít az izsóphoz. Terem köves gyepen.

Clinopodium vulgare – B518/b – Közönséges pereszlén, szőrös pereszlén, borsfű pereszlén. Szedtem a zágoni és barátosi erdőből.

Hyssopus officinalis L. – B497/b – Kerti izsóp.

Origanum vulgare L. – B500/a – Szurokszagú murvapikk, szurokfű, fekete gyopár, vargák festőfüve, vargákfüve, szúfű. Terem szikár helyeken az egész országban.

Origanum majoranna L.– B500/b – Kerti majoránna. A kertekben és ablakokban cserépben fűszerszámul termesztik.

Thymus serpyllum L. – B501 – Kakukkfű démutka, vadcsombor. Terem szárazabb gyepeken, kivált az erdőn. Illata erős és kellemes. Az erdőlő emberek a faszulyka levest ezzel fűszerezik, apróra vagdalva a fövő fazékba rakják. Az ideragasztott példány termett Barátoson a Dombalatt saját kaszálómon.

Lycopus europaeus – B490 – Vízi peszterce.

Mentha arvensis L. – B489 – Tarlói menta.

Mentha longifolia (L.) Huds. = **Mentha sylvestris** L.– B487 – Lómenta, bárzing menta. Terem mindenfelé az egész országban bőven.

Mentha spicata L. = **Mentha crispa** L. – B485 – Fodormenta. Kertekben, vénasszonyvirág.

Mentha piperita L. – B486 – Borsmenta. Kertekben mívelik, vadon nem fordul elő.

Mentha aquatica – B488 – Vízi menta. Termett itthon, északos oldalban, a kert tövében.

Salvia officinalis L. – B492 – Orvosi zsálya, kerti zsálya. Kellemes és erős illata van.

Salvia coccinea L. – B491 – Skarlát zsálya, skarlátvörös zsálya, skarlátpiros zsálya.

Salvia glutinosa L. – B493 – Enyves zsálya.

Salvia pratensis L. – B494 – Mezei zsálya, foszló virág, lóbárzsing, réti-, vad- vagy skarlát zsálya. A barátosi határon ritka, a papolci, zágoni réten bőven terem. Az ide ragasztott példány a zágoni rétről való, ahol ritkaságképpen egy fehér virágú példányt is találtam.

Salvia nemorosa L. = **Salvia sylvestris** L. – B495 – Erdei zsálya, kakastaréj zsálya. Útszéleken közönséges. Barátosi határon a Székutja ponkján a sáncmarton csak néhány bokor. Terem a kovásznai határon a Páva–Zabola felé vezető szekérút ponkján bőven.

Salvia verticillata L. – B499 – Gyűrűs zsálya, lózsálya, pereszlén-forma zsálya, macskaláb. Terem utak mellett, erdő szélén az egész országban.

Ocimum basilicum L. – B498 – Bazsalikom vagy bazsaikum, bisziók. Kovásznán és Zágonban az oláhok buszijónak hívják, innen hangutánzólag a magyarok biszóknak nevezték. Barátoson is e név alatt ismerik. Illatos szagjáért kedves, nálunk csak kultiválva él, ritka.

SOLANACEAE Juss.

Hyoscyamus niger L. – B442/a – Bolondító beléndek, bolondító csalmatok, csalmás belénd.

Solanum nigrum L. – B438 – Fekete ebszőlő.

Solanum dulcamara L. – B439 – Hűsítő csucsorka, keserédes csucsor, piros ebszőlő, iszalag csucsor, farkasszőlő.

Solanum tuberosum L. – B441 – Gumós burgonya, burgonyás csucsor vagy közönséges burgonya. Számtalan vidékies neve van pl. krumpli, kolompér, kukujó, bolyóka, csucsorka. Háromszéken közismert neve pityóka. Földben termő gumói gazdag keményítő-tartalmúak, ezek a gumók adják a szegény embernek úgyszólva a mindennapi eledelt. Valóságos istenáldása. Szeszt is főznek belőle, takarmánynak is használják. Gumóit földbe ültetik s azokról szaporodik, de a tudós kertészek a bogyóiban levő apró magvairól is tudják szaporítani. E mivelet által számos fajtája keletkezett, melyek ízletesek és konyhai igényeinket kellemesen elégítik ki. Nevezetes fajtája: rózsa, kifli, kék, hópehely, hólapda, viola vagy miskolci pityóka, cserehéjú, magyarkincs.

Datura stramonium L. – B442/b – Maszlagos redőszirom, nadragulya, redőszirmú maszlag, csattanó maszlag. A gyermekek a virágjával csattantanak vagy pukkantanak, innen csattantó vagy pukkantó is a neve.

Nicotiana rustica L. – B443 – Kapadohány. Nálunk: cigány dohány.

Lycopersicum esculentum Mill. = **Solanum lycopersicum** L.– B440/b – Megehető paradicsomalma. Bogyóját mint tápszert sokféleképp alkalmazzák.

Capsicum annuum L. – B440/a – Közönséges paprika.

SCROPHULARIACEAE Juss.

Verbascum blattaria L. – B447 – Molyűző ökörfarkkoró. Ez a legközönségesebb, a barátosi határon, mindenfelé bőven van, kellemetlen gyom.

Verbascum phlomoides – B444 – Szöszös ökörfarkkóró, szöszevő farkkóró.

Verbascum lychnitis L. – B445 – Csilláros ökörfarkkóró, mécsfarkkóró, fedelékes farkkóró.

Verbascum nigrum L. – B446 – Fekete ökörfarkkóró.

Scrophularia nodosa L. – B448 – Göcsös görvélyfű, göcsös tákajak, csomós görvélyfű, bodzatákajak, barnagyökér, bodzacseresznye, disznóterjék, göcsgyök, sülyfű, szakafű, torokgyíkfű, álarcfű vagy virág. Terem az egész országban.

Scrophularia umbrosa Dumort. = **Scrophularia alata** Gilib = **Scrophularia aquatica** Auct. – B449 – Vízi tákajak, szárnyas görvélyfű. Jelen példány termett a barátosi határon a Gémes nevű helyen a Kovászna vize martján.

Antirrhinum majus L. – B453/a – Kerti oroszlánszáj, aranyevő pintyő. Kertjeink dísze.

Chaenorhinum minus L. = **Linaria minor** L. – B455 – Kis gyújtovány. Szedtem június 23-án a Barátos vasúti töltésen.

Linaria genistifolia (L.) Mill. – B456 – Rekettyelevelű gyújtovány. Termett 1904. július 24-én Sepsiszentgyörgyön a vasúttól bevezető út mellett balról. Ritka.

Linaria vulgaris Mill. – B457 – Közönséges gyújtovány.

Kickxia elatine L. = **Linaria elatine** Mill – B454 – Látonya vagy cseplesz gyújtovány. Termett a barátosi határon Sós és Fenék környékén.

Kickxia spuria L. = **Linaria spuria** Miil. – B450b – Korcsgyújtovány, kétszínű gyújtovány. Terem július-augusztusban a barátosi határon, szántóföldeken. Telek és Páké felől agyagtalajon nem ritka.

Digitalis grandiflora Mill. = **Digitalis ambigua** Mur. – B451, B452/a – Nagyvirágú gyűszűvirág, sárga gyűszűvirág. A torjai erdőről, de az erdőkön mindenütt terem.

Digitalis purpurea L. var. **maculata** – B450/a – Foltos gyűszűvirág. Díszvirág Mauthnertől.

Veronica urticifolia Jacq. = **Veronica latifolia** Lam. – B461, B462 – Széleslevelű szigorál, csalánlevelű veronika. Terem magasabb hegyvidék árnyas helyein. Barátosi erdőn, Málnavész alatt.

Veronica austriaca L. – B466 – Osztrák szigorál, fogaslevelű veronika, sallangos szigorál.

Veronica officinalis L. – B465 – Orvosi szigorál, orvosi veronika.

Veronica chamaedrys L. – B463 – Cserszigoráll, ösztörűs veronika. Pártája égszínkék, mikor ezek a kék csillagocskák lehullottak, tanuló koromban a könyvem levelei közé raktam, olyan szép volt aztán télben nézni!

Veronica montana Jusl. – B464 – Hegyi szigoráll, hegyi veronika. Termett a barátosi erdőben árnyékos helyen, bükkfák alatt.

Veronica scutellata L. – B458 – Pajzsos veronika, hajfürtös szigoráll, pajzsos szigoráll. Terem mocsáros helyeken.

Veronica beccabunga – B460 – Deréce szigoráll, deréce veronika. Terem vizes, forrásos helyeken.

Veronica anagallis-aquatica L. – B459 – Pólé veronika. Terem mocsáros helyeken.

Veronica triphyllos L. – B469 – Ujjas szigoráll, ujjaslevelű veronika. Terem a teleki határon, sivár homokon, vetések közt. Szedtem 1904. április 20-án.

Veronica arvensis L.– B468 – Ugar szigoráll, mezei veronika.

Veronica agrestis L. – B470 – Mezei szigoráll, északi veronika. Április hó derekán vagyunk, szántogatunk a mezőn. Mint szokták mondani: hét tél s hét nyár van egy napfolytán, mert szeszélyesen sokszor változik az időjárás. Virág még nincs, csak mezei szigoráll nyitotta ki apró kék virágocskáit, de oly jelentéktelen, hogy a szántó pajtásom meg se látja. A virágocskák a levélhónaljában magánosak. Szegény szigoráll csak él, de szigorún, azt az egy virágocskát azért vette a hóna alá egy-egy levélke, hogy nyomorúcskát védje.

Veronica hederifolia L – B472 – Bokoralji veronika, borostyánlevelű szigoráll. Terem a legjobb szántóföldeken. Virágzik áprilisban.

Veronica spicata L. – B467, B477/b – Macskafarkú szigorál, kék macskafark, füzéres szigoráll.

Melampyrum arvense L. – B473 – Csormolya fintor, mezei csormolya. Terem szántóföldeken, utak szélén, mívelt talajon az egész országban.

Melampyrum nemorosum Auct. – B474 – Kéküstökű fintor, kéküstökű csormolya, berki csormolya, gyertyánaljafű, tátosvirág. Terem az erdőben és a réten. Zágoni és papolci réten bőven.

Melampyrum sylvaticum L. – B475 – Erdei fintor, erdei csormolya, szájatátott fintor. E példány termett a torjai erdőn.

Euphrasia rostkoviana Hayne = **Euphrasia officinalis** L. – B481/a, B482/a – Szemvidító szálkacsék, éfrázia szemfű, tisztító vagy vigasztaló fű, szemüdv. Terem az egész országban. Barátosi határon a Csikosér és Rakotyás területén vizenyős kaszálókon.

Odontites verna (Bellardi) Dumort. = **Euphrasia odontites** L. – B481/b – Késői fogöröm, fogáncs szálkacsék, vetési fogfű, veres fogáncs. Barátosi határon, kivált a szántóföldeken, mindenfelé bőven, közönséges.

Pedicularis palustris L. – B477/a, B478 – Posvány, kajmacsőr, kakastaréj. Terem mocsarakban, süppedékes réteken. Közönséges. Szedtem a zágoni rétről.

Pedicularis comosa L. – B476 – Üstökös kajmacsőr. Terem vizenyős helyen a zágoni réten.

Rhinanthus minor L. – B479 – Kis lapor, taréjos lapor, kis kakascímer.

Rhinanthus angustifolius C. C. Gmel. = **Rhinanthus major** – B480 – Csörgő lapor, Háromszéken: csengőkóró, alföldi kakascímer. Terem a kaszálókon. Szent János napjára megérik és csörög, ha mozgatják. Ekkor mondják, hogy lehet kaszálni már, mert a csengőkóró megért. Azt is mondják: Szent János-kóró.

Lathraea squamaria L. – B484 – Pikkelyes vicsor, kónya vicsorgó, pikkelyes farontó, rejtekvirág, alattomos fogacsán. Találtam a barátosi erdőn, csak félig volt a földből kibújva. Én ástam ki egészen.

OROBANCHACEAE Vent.

Orobanche ramosa L. – B483/a – Elágazó szádor, dohányfojtó szádor. Kenderföldön termett a kender között.

Orobanche loricata Rchb. = **Orobanche picridis** F. W. Schultz – B483/b – Keserűgyökér-szádor. Ez a szádor a torjai erdőn termett.

PLANTAGINACEAE Juss.

Plantago major L. – B530 – Nagy útifű, széleslevelű útifű, nagy útilapu.

Plantago media L. – B531 – Közép útifű.

Plantago lanceolata L. – B532 – Lándzsás útilapu, kígyónyelvfű. Az egész országban közönséges.

CAPRIFOLIACEAE Juss.

Sambucus nigra L. – B292/a – Fekete vagy fái bodza. Háromszéken a köznép így mondja: bozda.

Viburnum opulus L. – B293 – Kányabangita, kányafa, kányabegye, kakasfa, génye fa, molnárcseresznye, vízi bodza. Virágzott Kovásznán a Deák Imre parkjában június 1-én.

Lonicera xylosteum L. – B294 – Ükörkelonc. Termett a barátosi erdőben május elején.

Lonicera caprifolium L. – B292/b – Jérikói lonc, jérikói rózsa, kecskeszakállfű, szulák. Háromszéken: gázsia, körmös. Virít május-júniusban. Igen illatos.

Symphoricarpos albus (L.) S. F. Blake = **Symphoricarpos racemosus** Michx. – B291 – Fürtös hóbogyó, hógolyó. Barátoson klárizs a neve. Ültetik a kertekbe, különösen a temetőbe. Nem a virága feltűnő, hanem a fürtösen álló bogyója ősszel.

VALERIANACEAE Batsch.

Valerianella locusta (L.) Laterr. = **Valerianella olitoria** (L.) Pollich – B308 – Saláta galambbegy, tavaszi galambbegy. Szántókon közönséges.

Valeriana officinalis L. – B306 – Mezei macskagyökér, macska gyökönke.

Valeriana dioica L. – B307 – Kétlaki gyökönke. Termett a barátosi erdőben május 12-én.

DIPSACACEAE Juss.

Cephalaria transylvanica (L.) Roem. & Schult. = **Scabiosa transylvanica** – B311 – Erdélyi fejvirág, sikkantyú vagy gömbvirág. Terem Erdélyben bővebben, innen van az erdélyi fajneve. Szedtem 1903. szeptember 7-én a zágoni Hegyfark aljában délről. A barátosi határon nem terem, általában Orbaiban, a mezőföldön nem fordul elő.

Dipsacus fullonum L. = **Dipsacus sylvestris** Huds. – B309, B310/a – Erdei mácsonya. Nálunk fésűnek hívják, a gyerekek a hajukat fésülik vele. Terem szikár mezőkön.

Dipsacus laciniatus L. – B310/b – Héjakút mácsonya. Nincs her-mor a háznál, ha ilyen van a gerenda között (Sánta Porzsolt Ferenc mondta). Gyermekkoromban hallottam, hogy ezt hergó-morgó fűnek hívják. A barátosi határon fekete agyagtalajon gyönyörű kék példányok vannak.

Succisa pratensis Moench – B312 – Réti varfű, réti sutabub, réti ördögharaptafű, csonkaír, csonka gyökerű sikkantyú, fekélyfű. Terem a barátosi határon a Szék és Folyamat legalsó részén, az úgynevezett Szegénszerben, fekete agyagtalajon. Június 26-án még csak szárába sem volt indulva, csak tőleveleket lehetett látni, mint a palántákat. Gyökeres palántákat hoztam haza, elültettem a kertben és itt virágzott 1903. szeptember 18-án. Ott a megnevezett termőhelyen is augusztus-szeptemberben virágzik.

Scabiosa columbaria L. – B313 – Galambsikkantyú, galambszínű ördögszem, sikkantyú skabióza, varfű. Terem Barátos, Páké, Papolc, Zágon rétjein bőven, mindenfelé közönséges.

CAMPANULACEAE Juss.

Campanula patula L. – B401 – Terepély csengettyűke, mezei harangvirág. Terem réten, erdőszélen, bokrok között, minden gyepen. Termett a barátosi határon a Dombalatt.

Campanula persicifolia L. – B400 – Baracklevelű csengettyűke, erdei vagy öreg harangvirág. Termett a torjai erdőn a Büdös- és Bálványos-hegy alatt. Szedtem 1899. július 20-án.

Campanula glomerata L. – B396 – Csomós csengettyűke, bunkós csengettyűke. Terem erdei réteken. Szedtem a torjai erdőn 1899. július 20-án és a cófalvi Aszalósdombon 1910. június 5-én. Ritkaság.

Campanula latifolia L. – B397 – Széleslevelű csengettyűke. Termett a torjai erdőn.

Campanula trachelium L. – B398 – Csalánlevelű csengettyűke, éleslevelű csengettyűke, villás csengettyűke, csalánlevelű harangvirág. Terem erdőkben, bokrok között, kerítések mellett. Jelen példány termett a torjai erdőn. Szedtem 1899. július 20-án.

Campanula rapunculoides L. – B399 – Kónya csengettyűke, raponcképű csengettyűke, tűzött csengettyűke. Terem parlagokon, mívelt talajon, erdők tisztásain az ország minden hegy- és dombvidékén. Ez a példány termett a barátosi határban a Malomút sáncmartján. Itt nagyon ritka.

Campanula speculum procumbens – B395 – Egynyári harangvirág. Mauthnertől. Csak kertben tenyésztve. Virágzott június 30-án.

ASTERACEAE Dumort. = **COMPOSITAE** Giseke

Eupatorium fraseri Poir. – B314, B760 – Pakóca. Mauthnertől.

Solidago canadensis L. – B322 – Kanadai aranyvessző, aranyos istápfű, mezei aranyos vessző, veres gyűrűfű. Magját Mauthnertől rendeltem, s úgy termesztettem itthon a kertben. Elvadulva él nálunk.

Bellis perennis L. – B315/a – Százszorszép, rükerc, tavaszhozó fű, szikrázó rózsácska, pászka morzsa, perevirág. Nálunk a neve: boglár. Terem nyirkos, nedves réteken. Kertekben művelik mint díszvirágot. Zabolán a gr. Mikes kertben a fák között láttam sok fehér virágút.

Aster alpinus L. – B317 – Havasi gerepcsin.

Aster tripolium L. – B318/a – Pozsgás gerepcsin, őszcsillaga, parti vagy tengeri csillagvirág, szik-csillag. Háromszéken: őszi boroszlán. Leginkább kertekben látható, ültetik.

Erigeron acris L. = **Erigeron acer** L. – B320 – Bóbitás küllőrojt. Terem homokos, szikár mezőkön, az őszi gabonák között is.

Erigeron canadensis L. – B319, B321/a – Seprence küllőrojt, betyár küllőrojt, betyárkóró, jugfarkkóró, kónizs. Közönséges, haszontalan, sőt alkalmatlan gyom mindenfelé, egész Háromszéken uralkodik. 1904. október 28-án virágzott a Hegyfark nyugati oldalán Zágonban.

Logfia arvensis (L.) Holub = **Filago arvensis** L. – B335/d – Gyepi gyopár, gyepi pamár, gyepi penészvirág. Terem szántókon, parlagokon. A barátosi határon nincs, mint ritkaságot kaptam az ide ragasztott példányt a Kereknád ponkján a vasút mellett.

Omalotheca sylvatica (L.) Sch. Bip. & F.W. Schultz = **Gnaphalium sylvaticum** L. – B335/a – Erdei gyopár.

Filaginella uliginosa (L.) Opiz = **Gnaphalium uliginosum** L. – B335/b – Iszapi gyopár. Terem parlagokon, mívelt talajon, kivált nedves homokon, tócsák szélén. Barátosi határon bőven.

Gnaphalium luteo-album L. – B335/c – Halovány gyopár. Az iszapi gyopárral együtt terem.

Antennaria dioica (L.) Gaertn. = **Gnaphalium dioicum** L. – B316/b – Gyopár, kétlaki gyopár, parlagi gyopár, csábfű, kétlaki macskatalp, gyapjasfű, kis egérfű, drágulob, papírvirág, hegyi gyopár. Terem verőfényes, száraz, szikár legelőkön, gyepes helyeken az egész ország hegyvidékén. Terem a Rétyi Nyírben is. Májusban a gyerekek koszorút kötnek belőle.

Inula helenium L. – B325 – Pompás örvénygyökér, sertecsék.

Inula germanica L. – B324/a – Német örvénygyökér.

Inula ensifolia L. – B324/b – Kardos vagy szablyalevelű sertecsék.

Inula britannica L. – B323 – Lapály sertecsék, brit sertecsék, lapályi örvénygyökér. Terem az egész országban.

Pulicaria dysenterica (L.) Bernh. – B326 – Réti bolhafű, vérhas örvénygyökér.

Pulicaria vulgaris Gaertn. – B327 – Parlagi bolhafű, bolhaűző örvényfű, bolha halál, szárazfű, szúfű, szurokfű, közönséges bolhafű, bolha sertecsék. Az egész növény kellemetlen, büdös szagú. Terem vizenyős, posványos helyeken. Szedtem Barátoson az árokszéleken, a Folyamat szélén, közönséges.

Bidens tripartita L. – B353/a – Farkasfog villamag, subás villamag. Terem vizes helyeken, ártereken bőven. Ennél utálatosabb burján alig van a kertben. Ősszel, ha közötte jár az ember, a ruhája, a subája megrakodik ennek a kétfogú villamagjával, ezeket a farkasfogakat kefével nem lehet lekefélni, le nem viszi, kézzel kell kiszedegetni, úgy beléragad ez a haszontalan ragadóvilla.

Bidens cernua L. – B333 – Bókoló farkasfog, bókoló villamag, sugáros vagy lefüggő villamag. Terem Papolc vize folyásában, a kétvízköze-gémes tartományán.

Rudbeckia bicolor L. – B334 – Kétszínű rudbekkia, csutkakúp. Termett Kovásznán Ugron Géza úr kertjében. 1910. október 1-jén szakítottam le.

Helianthus annuus L. – B332 – Napraforgó.

Helianthus tuberosus L. – B328 – Földialma, csicsóka napvirág. Termett itthon, szedtem október 11-én.

Xanthium strumarium L. – B394/a – szúrós csimpaj, bojtorjános szerbtövis, cigány-, diák- vagy disznómogyoró, disznóbojtorján, gelyvafű, kemény- vagy szamárlapu, koldustetű vagy töviseslapu. Július 4-én amint leszakítottam, a törés helyén erős terpentin szagja volt.

Xanthium spinosum L. – B394/b – Szerbtövis, csimpaj. Hatósági rendeletre egész Háromszék területén ki van irtva.

Zinnia elegans Jacq. – B329 – Szépséges rézvirág. Mexikóból származik.

Galinsoga parviflora Cav. – B321/b – Apró gombvirág, sikilla, franciafű. Nálunk még ritkaság, egészen új jövevény! 1902. év július havában Kovásznán jártamban a református templom szomszédságában Kövér Lajos úr kertje mellett kívül is, belül is láttam valami újmódi növényt. Kérdeztem a család tagjait, hogy nem szándékosan vetették-e a magját mint kerti virágmagot, de egyhangúlag azt felelték, hogy nem vetették, nem is ismerik, bizonyosan magára költ burján. Hazája Dél-Amerika. Nagyon szapora kerti gyom, mely szórványosan már az egész országban előfordul. Kovásznán 1908. július-augusztus hónapjában a Kis Pokolsara, Csutak Gergely és Benkő Sándor fürdőinél az utcán már mindenütt el van terjedve.

Tagetes patula L. – B331/a – Kis bársonyvirág, kis büdöske, borsola, büdös rózsa, olaszka, oláh rózsa. Nálunk: lengyel. Hazája Mexikó. Csak virágos kertekben tenyészik nálunk. Kellemetlen szagú.

Tagetes erecta L. – B331/b – Nagy bársonyvirág, nagy büdöske. Nagyobb az előbbinél. Virágos kertekben ültetik. Szaga kellemetlen.

Anthemis cotula L. – B347 – Bűzös montika, büdös montika, nehéz-szagú pipiter, ebkapor, kutyakapor, vadszékfű. Találtam Barátoson a régi Dögösgödörnél 1908. augusztus 10-én.

Anthemis tinctoria L. – B346 – Festő montika, festő pipitér. Terem Málnásfürdőtől Sepsiszentgyörgy határáig az Olt völgyében száraz oldalokon. Málnás határában feltűnő, sok van, Szentgyörgy felé folyvást apadó mennyiségben. Megjegyzésre méltó, hogy a Feketeügy völgyében sem Kézdi, sem Orbaiban nincsen. 1904. július 24-én azért mentem Málnásfürdőre, hadd legyen meg ez a ritkaság is a gyűjteményemben.

Chamaemelum nobile (L.) All. = **Anthemis nobilis** Baumg. – B348/b – Nemes montika, olasz-, illatos-, római- vagy nemes szikfű.

Coreopsis tinctoria Nutt. = **Calliopsis bicolor** Rchb. – B330 – Kétszínű bájarc, bécsike, magszigony, szépszem. Barátoson: csillag, Zágonban: pillancs (Bogdán Béláné szül. Kovács Ágnes asszony után). Magját Mauthnertől rendeltem. Barátoson van 50 esztendeje, hogy virágos kertekben megjelent. Milaséwich majorné hozatta legelőször Bécsből.

Callistephus chinensis (L.) Nees = **Aster chinensis** L. – B318/b – Rózsás gerepcsin. Háromszéken: őszirózsa. Ki ne ismerné a virágos kertek őszi ékességét, az őszirózsát? Egynyári díszvirág, fehér, veres és kék színekben pompázik.

Achillea ptarmica L. – B350 – Kenyérbél cickóró. Termett Málnásfürdőn a Siculia kénsavgyár mellett.

Achillea millefolium L. – B349 – Ezerlevelű egérfarkkóró, borbolya, cickafark, pezsmatő, patikai ezerlevelűfű. Háromszéken: pulykafű, a levelét a pulykáknak megvagdalják és etetik mint salátát. Mindenütt közönséges. Termett 1902. május 22-én itthon a kertben.

Matricaria chamomilla L. – B345 – Orvosi szikfű, orvosi székfű, szikvirág, mátrafű, anyafű, kis kamilla, perefű, Szent Iván pipitér. Június 14-én az én szántó tagomon javában virágzott. Herbateának szedtem egy zsebbel. Aki másképp nem tudná megkülönböztetni őket, megismerheti a székfűvirágot igen kellemes illatáról. Illata hasonlít az árpára érő alma szagjához. Az én

orromnak nagyon tetszik, tehát teája jó lesz a mellemnek, mert az mind jó a tüdőnek, amit az orr szeret.

Tanacetum vulgare L. – B342/a – Varádics aranyvirág. Terem folyók mentén, gyepűk szélén, mesgyéken az egész országban. Háromszéken a Feketeügy mentén Szörcse és Telek között láttam sokat.

Tanacetum corymbosum (L.) Sch. Bip. = **Chrysanthemum corymbosum** L. – B341 – Sátoros aranyvirág. Termett a torjai erdőn, ott elég bőven van.

Tanacetum balsamita L. – B342/b – Balzsamita varádics. Háromszéken lapos-minta a neve. Levelének menta szagja van. A levél alakjáról és szagjáról nevezték így. Barátoson Sánta Porzsolt Ferencné és Barta Czéczi kertjében van. Vénasszonyvirág.

Tanacetum parthenifolium (Willd.) Sch.Bip. = **Pyrethrum parthenifolium** Willd. – B344/a – Tömvetelt pártamag. Virágzott 1905. május 31-én itthon a kertben. Ezekből készítik a híres perzsa rovarport.

Tanacetum parthenium (L.) Sch.Bip. = **Pyrethrum parthenium** (L.) Sm. – B344/b – Kerti virág.

Chrysanthemum carinatum Schousb. – B343 – Thüringia csillaga, aranykerék.

Leucanthemum vulgare (Vaill.) Lam. = **Chrysanthemum leucanthemum** L. – B339/a, B340 – Ökörszem aranyvirág, közönséges aranyvirág, Katalin-rózsa, Katalin-virág, pacfű, Margitvirág, papvirág. Nálunk: pap kiszúrom szemedet. Terem a kaszálókon mindenfele.

Leucanthemum rotundifolium (Willd.) DC. = **Chrysanthemum rotundifolium** Willd. – B339/b – Kereklevelű aranyvirág. Termett a zágoni Hegyfark tetején. Szeptember 11-én szedtem.

Artemisia vulgaris L. – B336 – Fekete üröm, anyafű, féregmag, füvek anyja, mátrafű, Szent János füve, veres üröm. Terem utak szélén, kertek mellett mindenütt.

Artemisia absinthium L. – B338/a – Fehér üröm, bárányüröm, hegyi-, pataki- vagy pusztai üröm. Erős, kesernyés szagja van. Bolha elűzésre használják, minő sikerrel, nem tudom. Barátosi határon nemigen terem. Régebben a templomkertben, mely temetőül használtatott, sok fehér üröm termett. Domokos Elekné szül. Rácz Mária sokszor mondta a leányainak: akkor jutok én eszetekbe, mikor az én csontom fehér ürmöt termik! E mondást a temetőben termett fehér ürömre vonatkoztatta.

Artemisia scoparia Waldst. & Kit. – B337/b – Seprő üröm, seprűfű üröm.

Artemisia abrotanum L. – B337/a – Szagos üröm, Krisztus citrus, istenfa, abrut üröm. Kerti virág, vadon nem terem.

Artemisia dracunculus L. – B338/b – Tárkonyüröm. Művelik konyhai használatra.

Tussilago farfara L. – B315/b, B348/a – Lókörmű martilapu, kisédeslapu, szamárlapu, szattyú, tyúkvirág. Nálunk: martilapi. Az én falum határán ez a szattyú nyitja meg a földet tavasszal, ő hirdeti a feltámadást leghamarább (hóvirág nincs nálunk). Március idusán rendesen megjelenik. Zsenge leveleiből némely asszony lapikáposztát főz.

Petasites hybridus (L.) Gaertn. = **Petasites officinalis** Moench – B316/a – Kalapfű, szattyú, orvosi kalapfű, acsalapú, mirigyfű, nagy édeslapú. Nálunk az erdőaljiak (Zágon, Papolc) burusztuj lapinak hívják.

Senecio doria L. – B352 – Kövér üszögőr, anyafű. Jelen példányt hoztam a Csomád – vagy talán helyesebben a Csomág (olyan hegycsomó, melyből több ág nyúlik ki) tetejéről, ott sok van, a marhák ott legelnek a pusztán, de ezt a növényt nem bántják, kikerülik, bizonyosan nem bűzlik jól.

Senecio jacobaea L. – B355, B356/a – Jakabnapi aggófű, Szent Jakab füve, berzedt üszögőr. Termett a barátosi határon a Dombalatt, kaszálón. Szedtem 1910. július 25-én Szent Jakab napján.

Senecio sylvaticus L. – B354 – Erdei üszögőr, erdei aggófű. Terem Zágonban a porondon. Virágzik egész év alatt.

Senecio vulgaris L. – B353/b – Aggó üszögőr, aggófű üszögőr, közönséges aggófű, boszorkánylépte fű, boszorkánytalp, hájasfű, keresztfű, keresztgyökér, pihe vagy pihifű, rontófű, Szent Jakab-fű, szőrösfű, vénfű, vénhedőfű, aggógyom. Terem mívelt helyeken az egész országban. Termett Barátoson az út szélén.

Senecio sp. – B351 – Üszögőr.

Calendula officinalis L. – B356/b – Körmice, körömvirág, kerti peremér. Háromszéken: oláhvirág.

Carlina vulgaris L. – B367/a – Közönséges körfény, molyhos bábakalács, molyhos körfény. Terem szikár legelőkön, parlagokon, az egész ország hegy- és dombvidékén. Termett Zágonban a Hegyfark oldalán, fátlan helyen.

Carlina acaulis L. = **Carlina alpina** Jacq. – B367/b – Havasi körfény. Termett Kovásznán a Deák Domokos úr kertjében egy szál 1880. évben, azóta elveszett, oda az erdőről kerülhetett erdei szénával a magja.

Xeranthemum annuum L. – B358 – Egynyári vagy egyévi vasvirág

Echinops sphaerocephalus L. = **Echinops paniculatus** Jacq. – B357 – Parlagi labdaborz, labdatövis, labdatorz. Terem Málnásfürdőn a fák és bokrok között az Olt mellékén kis gyepes helyeken.

Arctium lappa L. = **Lappa major** L. – B366/b – Nagy bojtorján.

Arctium minus Bernh. = **Lappa minor** Hill. – B366/a – Kis bojtorján.

Jurinea mollis ssp. **transylvanica** (Spreng.) Hayek – B369, B370/b – Puha jurinea, molyhos puhonc, zsürin dísz, puha hangyabogáncs. Ez egy igen szép példánya a nálunk termő erdélyi fajnak!

Carduus crispus L. – B364/a – Fodros bogáncs vagy csipke, fodros bogács. Terem Sepsiszentgyörgyön az Olt hídja nyugati végénél, a Szemerja felőli oldalon. Egyebütt ily gyengén szúrót még nem láttam.

Cirsium eriophorum (L.) Scop. – B363 – Gyapjas aszat, gyapott bárcs, gyapjas bogács. Termett a zágoni határon a Hegyfark alatt.

Cirsium vulgare (Savi.) Ten. = **Cirsium lanceolatum** L. – B364/b – Lándzsás aszat vagy bárcs.

Cirsium oleraceum (L.) Scop. – B361, B370/a – Halovány aszat, halvány bárcs. Termett Kovásznán az alsó sétatér mellett a patak martján.

Cirsium palustre (L.) Scop. – B362 – Mocsári aszat, tavi bárcs. Terem nedves réteken, május-júniusban, az Orbai kaszálókon bőven. Július 7-én a Nádban kaptam egy elkésett példányt, mely még virágzott, a többi mind el volt már virágozva, hullva.

Cirsium arvense L. – B360 – Vetési aszat, vetési csipke.

Onopordum acanthium L. – B365 – Fehérhátú bordon, közönséges szamárbogács, fehérhátú tövis. Termett Barátoson a Nagyhíd végénél a Kovászna vize martján, de terem az egész országban.

Silybum marianum (L.) Gaertn. – B359 – Máriabogáncs, tarka csipke. Már palánt korában olyan szép, tarka és csinos növény, hogy kaktusz helyett cserépben is lehetne tenyészteni. De erre nincs szükség, mert a szabadban vadon is megél nálunk. Sima zöld levele fehér vonalakkal úgy bé van írva, olyan irombás, mint egy húsvéti írott tojás. Ki tudná kitalálni, mit jelent ez az írás a levél erezete mellett? Olvashatatlan titkos írás az előttem.

Serratula tinctoria L. – B368 – Festő zsoltina, festő fűrészfű, festőfű, fűrészlevelű fű, soltina, zoltina. Barátoson a falu leveles ládájában egy régi *Protuculum* van, 1764. évbeli, melyben az akkori hűtösség azt végzé, hogy a zsoltinaszedőket meg kell zálogolni és büntetni. De mégis szedték, taposták a füvet azután

is. Egy 82 éves ember, Péter Lajos azt mondja, hogy 1848 előtt sokan szedték a zsoltinát. A lapiját megszárasztották, surdéba rakták és szekeresleg vitték Brassóba a festőknek. Egyszer a festők rea jöttek, hogy nem jóféle lapi, nem lehet vele festeni, nem vették meg. Márk Ferkőnéék mind visszahozták. Így lett vége a zsoltinaszedésnek. Kétséget alig szenved, hogy a zsoltinalapi helyett valamelyik csüküllő levelét szedték tévedésből, mert azok nagyon hasonlítnak a zsoltinához. Feleségem azt mondja, hogy az ő nagyanyja, Andrád Elekné szül. Mirce Anna velük mint gyermekekkel ásatott a réten zsoltina gyökereket, fazékban megfőzte s a levivel festett veresforma sárgát.

Centaurea scabiosa L. – B372 – Sikkantyús csüküllő. Termett a cófalvi Aszalósdombon.

Centaurea jacea L. – B376 – Imola csüküllő. Termett a barátosi határon, a Dombalatt.

Centaurea phrygia L. = **Centaurea austriaca** Willd. – B375 – Osztrák csüküllő, borzas fejű. Terem a barátosi kaszálókön bőven.

Centaurea mollis Waldst. & Kit – B373 = **Centaurea montana** L. – Hegyi csüküllő. Termett a barátosi határon a Dók-Égésben, fekete, sovány agyagtalajon, ahol a földnek degett szagja van.

Centaurea moschata alba – B374 – Pézsma csüküllő. Kerti virág. Barátoson a közönséges neve: pézsma, Kovásznán: botos.

Carthamus tinctorius L. – B371 – Sáfrányos szeklice, vadsáfrány, fattyúsáfrány, magyar pirosító. Nálunk kertekben termesztik, festenek vele, sáfránynak is használják. Termett 1910. július 27-én.

Cichorium intybus L. – B379/a – Mezei katáng, cikória, jajkóró kattan, kattankóró, kávékatáng, napra néző, nap után járó fű. Nálunk utak szélén, parlagokon, mindenütt vadon terem. Külföldön mívelik is. Ősszel a gyökerét kiássák, megmossák, mint a murkot, szeletekre felaprítva megszárítják, barnára megpörkölik, megőrlik és kis ládikákba pakolva mint pótkávét vagy vegyítéket a kereskedők boltjában árulják. Ez volna a valódi cikória pótkávé, de némely helyt (gyárban) hamisítják, ha hamisításnak lehet venni azt, hogy egyéb növényeket vegyítnek hozzá, pl. apróra vagdalt, megszárított és őrlött murkot, cseremakkot, veres hagymát stb. Egy finánc, Ebernhardt Jób, aki ezt Linzben gyakran végignézte, úgy megcsömörlött, hogy azóta sohasem iszik kávét, pedig a murok és a cseremakk nem alábbvaló, mint a katáng gyökér.

Cichorium endivia L. – B379/b – Salátakatáng. Bodros levelei kedves salátát szolgáltatnak. Kertben termesztik, a magját Mauthnertől rendeltem.

Aposeris foetida (L.) Less. = **Lampsana foetida** Scop. – B378 – Büdös válupikk, sáfrányszín aparka, erdei csigakél, bojog, büdös zörgőfű, csigakék, magőr, bűzmál. Terem a zágoni Hegyfark északi oldalán, lankás helyen.

Hypochoeris maculata L. – B383 – Véres pelyvahordó, foltos polyvahordó, véres polyvahordó. Szedtem a cófalvi Aszalósdombon 1910. június 5-én, virágzás előtt jóval, mintegy 10 nappal.

Hypochoeris uniflora Vill. – B382 – Egyvirágú polyvahordó. Termett a torjai Bálványos erdőn.

Leontodon autumnalis L. – B380 – Őszi oroszlánfog.

Tragopogon pratensis L. – B381 – Réti bakszakáll vagy kecskedísz. 1908. év nyarán itthon a füves kertben történt ez a rendellenes fejlődés, hogy a virág fészkében a magvak eleven növénykéket hoztak létre, melyek a fészekben egy darab ideig éltek és nőttek. A növénytanban ez elevenszülés vagy fiadzás név alatt ismeretes.

Sonchus asper (L.) Hill. – B389 – Szúrós vagy érdes csorbóka. Bőven tejelő növény. Terem a dudva csorbókával mindenütt.

Sonchus oleraceus L. = **Sonchus laevis** L.– B388 – Szelíd vagy dudva csorbóka, csorbáka, kakics, daruhaj, disznókék, nyúlsaláta, tejesdudva, nyúlkék, piekék. Háromszéken: disznókáposzta. Terem mívelt talajon, kertekben, parlagon, mindenütt. A sertések úgy szeretik, mint a salátát, azért nevezték disznókáposztának.

Sonchus arvensis L. – B390 – Mezei csorbóka. A szántóföldeken erősen uralkodik.

Lactuca serriola L. = **Lactuca scariola** L. – B386 – Keszeg saláta, keserű vadsaláta, sárgicska. Terem szórványosan egész Háromszéken. Jelen példány Nagyborosnyó határán lett.

Lactuca sativa L. – B387 – Kerti vagy fejes saláta. Nyelves levelű vagy angol salátának hívják nálunk.

Mycelis muralis (L.) Dumort. = **Lactuca muralis** L. – B385 – Kőfali saláta. A torjai erdőről.

Taraxacum officinale Weber – B384 – Pongyola pitypang vagy gyermeklánc. Termett 1903. május 8-án a Bémenő ponkján.

Lapsana communis L. – B377 – Cérnaágú válupikk, közönséges bojtorjánsaláta. Terem kertekben, erdőkben.

Crepis biennis L. – B391/a – Kétnyári aszász, kétéves zörgőfű, forrasztómál. Nem tejelő növény, száraz természetű, még a lábán aszásnak indul, innen a neve aszász vagy zörgőfű.

Crepis tectorum L. – B391/b – Hamvas aszász, parlagi aszász, hamvas zörgőfű. Termett a zágoni porondon május 28-án.

Hieracium pilosella L. – B392/a – Egérfül hölgymál, ezüstös hölgymál, borjúfül, forrasztófű, indás, virágos ölyvfű, ölyűmál, holgyomál.

Hieracium lactucella Wallr. = **Hieracium auricula** L. – B392/b – Nyúlfül hölgymál, nagyobb egérfülfű, füles hölgymál. Szedtem a Dókban június 7-én.

Hieracium villosum Jacq. – B393 – Gyapjas hölgymál.

ALISMATACEAE Vent.

Alisma plantago-aquatica L. – B602 – Vízi hídőr, béka-kalán, vízi útifű. Tanuló korunkban a szárából egy-egy nyalábot fürdés alatt a hátunkra kötöttünk abban a hiedelemben, hogy felemel a vízben. Úgy úsztunk, ezért úszónádnak hittük.

BUTOMACEAE Rich.

Butomus umbellatus L. – B603 – Ernyős elecs, ernyős virágkáka. Vizes, tós helyeken elterjedt, közfaj.

JUNCAGINACEAE Rich.

Triglochin palustris L. – B194/b – Savanyú hutsza.

LILIACEAE Juss.

Hemerocallis lilioasphodelus L. = **Hemerocallis flava** L. – B619/a – Sárga tubarózsa vagy liliom. Igen kedves illatú, liliom alakú virág. Szedtem 1906. június 27-én, utolsó virág, a többi már elvirágzott.

Hemerocallis fulva L. – B619/b – Lángliliom, füstös liliom vagy tulipán. Virága barna, vörös, szagtalan. Közönséges díszvirág.

Colchicum autumnale L. – B607/b – Őszi kikerics.

Gagea pusilla Schult. – B623/a – Kis tyúktaréj, pici sárma. Április 12–15-től nyílik.

Erythronium dens-canis – B621, B622/a – Veres nyakagyar, piros tavaszika, veres kankós, erdei kakasmandikó. Háromszéken: kankós virág. Termett a papolci nyíres-nyáras befüggő erdőkben. Néhol rendet lehetne vágni kaszával belőle, annyi van.

Tulipa sylvestris L. – B615/a – Erdei tulipán, szőlőtulipán, wild tulipán. A mi erdeinkben állítólag nem terem. Én ezt a kert-

ben termesztettem, a fák alatt. Éveken át alig virágzott egyet-egyet. Illata van.

Tulipa gesneriana L. – B615/b – Pompás tulipán. A tulipánvirágzás ideje május. Legalkalmasabb virág arra, hogy az iskolában az első növénytani lecke tárgyául szolgáljon. Legismertebb a tavaszi virágok között, egyszerű, az egyes részeket szemléltetni igazán alkalmas. Több színben lehet felmutatni s mégis mind tulipán.

Fritillaria meleagris L. – B616/a, B617 – Tarka kockásliliom, mocsári kockásliliom. Háromszéken: paplanvirág. Virágzott 1904. április 22-én a réten, virágzás első napja, addig hideg járt, nem nyíltak a virágok. A barátosi határon: Bikafüve, Koza, Basahelye, Dombalja, Folyamat, Csíkosér, Rakottyás nevű helyeken bőven.

Fritillaria imperialis L. – B618/a – Császárkorona, koronás hatkotu.

Lilium martagon L. – B620 – Turbánliliom, erdei liliom, török turbánt, török csalmaliliom, százrétű gyökér. Terem az erdőkben az egész országban, jelen példány a torjai erdőn termett.

Lilium bulbiferum L. – B619/c – Gumótermő liliom, tüzes liliom, légyszaros tulipán. Nálunk díszvirág. Virágzott az én kertemben 1906. július 27-én, egyébiránt augusztusi virág.

Lilium candidum L. – B618/b – Fehér liliom.

Ornithogalum nutans L. – B623/b – Lekonyuló sárma, konyuló zöldcsík. Terem a nagyborosnyói határban a vasút mellett.

Scilla bifolia L. – B295/b, B624 – Kétlevelű csillagvirág, erdei jácint, gyöngyjácint, tengeri hagyma. Ritkán három levele is van. Terem az erdőkben, bokrok alatt, nyirkos helyeken, de az erdőből nem jő ki.

Hyacinthus orientalis L. – B625 – Kancsós jácint.

Hyacinthus candicans – B608/d – Patyolatfehér jácint. Nyárban virágzik a fehér liliommal egy időben júliusban végig. Illata nincs.

Muscari botryoides (L.) Mill. – B626/a – Epergyöngyike. Nálunk kisebb kék gyöngyvirág. Kerti virág.

Muscari neglectum Guss. ex Ten. = **Muscari racemosum** (L.) Mill. – B626/b – Fürtös gyöngyike. Nálunk itthon kék gyöngyvirág. Kerti virág.

Allium schoenoprasum L. – B629 – Metélőhagyma, snidling. Barátoson párhagymának hívják. Tenyésztik veteményes kertekben, bokroslag ültetve ágyások szegélyéül, csak zöldje használtatik összemetélve.

Allium cepa L. – B627/a – Vöröshagyma, mogyoróhagyma. Barátoson brassai hagymának is hívják.

Allium angulosum L. = **Allium acutangulum** Schvad – B627/b, B628/a – Hegyi hagyma, ormós hagyma, kérges hagyma. Terem vizenyős réteken, közönséges, nálunk kígyó fokhagymának hívják.

Convallaria majalis L. – B614/a – Májusi gyöngyvirág.

Maianthemum bifolium (L.)F. W. Schm. – B614/b, B747/a – Kis gyöngyvirág, kétlevelű árnyvirág vagy árnyékvirág. Terem nedves erdőkben.

Polygonatum multiflorum L. – B613 – Fürtös sülyfű, fürtös gyöngyvirág. Termett Kovásznán a sétatér mellett a patak szélében, ahova valószínűleg az árvíz ragadta magával az erdőről és ide béiszapolta a vízmartba, hogy virágozzék ott kedvére. Régebben láttam Csomakőrösön Debreci Károly kertjében a gyümölcsfák alatt is ilyen sülyfüvet. Szedtem 1911. június 2-án.

Paris quadrifolia L. – B108/b – Négylevelű csillár, párizsfű, farkasszőlő, négylevelű fű.

Asparagus officinalis L. – B612 – Spárga nyúlárnyék. Terem vadon és mívelve. Termett az orbaiteleki határon.

AMARYLLIDACEAE J. St. – Hil.

Galanthus nivalis L. – B507/b, B611/b – Kikeleti hóvirág, fehér tavaszika, fejér viola. 1907. április 7-én nyílott ki a kertben, az erdőn még hó burkolja a földet, ott nincs még tenyészet.

Narcissus poeticus L. – B611/a – Fehér nárcisz, költői nárcisz. Nálunk márcélus név alatt ismerik. Ez alatt azt értik, hogy márciusi virág, pedig Háromszéken nem virágzik, csak április közepe körül. Igen kellemes illata van. Nálunk a kertekbe mint díszvirágot ültetik, ahonnan el is vadulhat. Termett a zágoni réten, olyan helyen, ahová a Zágon vize áradáskor kiönt, tehát feltehető, hogy az árvíz vitte oda, Zágonból valamely virágos kertből, itt aztán gyökeret vert és otthon találta magát.

Narcissus pseudonarcissus L. – B611/c – Sárga nárcisz, csupros nárcisz. Hamarább virágzik a fehérnél. Kedves kerti virág. Illata nincs.

IRIDACEAE Juss.

Iris pseudacorus L. – B608/b, B609 – Sárga vízililiom, sás nőszirom. Terem sekély állóvizekben az egész országban.

Iris graminea L. – B108/c, B608/c, B610 – Pázsitos nőszirom. Terem a barátosi kaszálókon, szórványosan mindenütt.

Crocus vernus L. = **Crocus heuffelianus** Herb. – B607/a – Kikeleti vagy tavaszi vadsáfrány, magyar sáfrány. Termett a barátosi erdőn a Darnó pusztáján 1908. április 6-án.

Gladiolus communis L. – B3c, B608/a – Bókoló dákoska.

JUNCACEAE Juss.

Juncus inflexus L. = **Juncus glaucus** Ehrh. – B631, B632/a – Deres szittyó, fakó szittyó.

Juncus effusus L. – B630 – Buglyos szittyó, béka szittyó.

Juncus conglomeratus Brugger – B632/b – Bunkós szittyó.

Juncus compressus Jacq. – B633a, B635 – Sivatag szittyó, összelapult szittyó, sziki szittyó. Igen közönséges. Terem Barátoson a Székben legbővebben. Fecskemák a neve. Nyersen a ló megeszi ugyan, de habzik a szája és fáj a hasa tőle, azt mondják. Az oláh fejős juhait nem ereszti a legelőre, mert azt mondja, hogy a tej nem szaporodik, hanem elapad a fecskemáktól.

Juncus bufonius L. – B634/a – Villáságú szittyó, varangy szittyó, kétágú szittyó. Terem réteken, ártereken. 1901-ben igen esős nyár volt. Sokan a törökbúzát másodszor nem tudták megkapálni. A Bémenő dülőben egy földemnek a lankás két vége kapálatlan maradt. A kapálatlan helyen a varangy szittyó oly tömötten nőtt, hogy egész pázsitot képezett, mintha vetették volna. A marhák nyersen és szárítva is szívesen ették. A varasbékák szeretnek az árnyékában bújkálni s bogarak után leskődni.

Juncus articulatus L.= **Juncus lampocarpus** Rchb. – B633/b, B634/b – Fülemüle szittyó, bütykös szittyó, fényestermetű szittyó.

Luzula campestris Lam. – B636/b – Mezei luzula, mezei perjeszittyó. Virágzik április 15-ével kezdve a réteken.

Luzula sylvatica (Huds:) Gaud. = **Luzula maxima** Lam. – B637 – Magas luzula, fehérlő luzula. Virágzat még fejletlen, nem lehet biztosan meghatározni.

Luzula pilosa Willd. – B636/a – Perje-luzula, bogár perjeszittyó. szentjánosbogárfű. Terem a barátosi erdőben dombos helyen.

GRAMINEAE Juss.

Festuca pratensis Huds. = **Festuca elatior** L. – B727 – Magas csenkesz, réti csenkesz. Rendesen egy méter magas szárat hajt, vagy még magasabbat is. Kitűnő szénája van. Kaszálókon közönséges. Egyike a leggyakoribb füveknek.

Festuca heterophylla Lam. – B725 – Sertetövű csenkesz.

Festuca rubra L. – B726 – Veres csenkesz. Terem a barátosi határon, legbővebben a Bendén és Balogok nádja előtt, száraz helyen.

Festuca ovina L. – B723 – Juhcsenkesz. Termett 1907. június 10-én. A Szent Anna tavánál jártomban a csíki erdőkben bolyongtam, éppen kaszáláskor, július 20-án volt. A csíkiak javában kaszáltak az erdőn, egész nagy területeken mind csak juhcsenkeszből állott a kaszáló. Tanulmányozás céljából kérdeztem a kaszásokat, hogy hogy hívják ezt a füvet, van-e neve? Kecskeszaka – felelték a csíkiak. Hát nem mondják azt is vagy egyszer, hogy: kecskeszakáll vagy kecske szakálla? Nem, csak kecskeszaka, felelték nyomatékosan. Tehát nem mondják, de a szó nyelvtani értelme mégis a kecske szakállára vonatkozik, azt jelenti szómagyarázatilag. Hát hiszen a csomóba nőtt tőlevelek mint valami hosszú hajtincs vagy éppen a kecske szakálla, úgy néz ki. Háromszéken a kaszások már hajfű név alatt ismerik, a virágzó szárát pedig, mintha az teljesen más fű volna, imolyának hívják. Bajos kaszáló, lehajlik a kasza előtt, a hajfű béfekszik a honcsok közé és ott marad, kétszer is hozzá kell vágni. Ilyenkor kérdik tréfából: Hát hejj, fog-e vagy vág az a kasza? Fog es, vág es, feleli a kaszás, azaz fogja a kaszást és vágja a füvet. Ezt a füvet a természet igazán juh- és kecskelegelőnek szülte, az év minden szakában van belőle avar, mint a jó gazdasszony kamrájában az ehezett ember számára avas szalonna.

Festuca vaginata W. et K. – B724 – Magyar csenkesz, szárhüvelyező csenkesz. Terem hazánk futóhomokján. Kitűnő homokkötő s e célra vetik is. Érdekes magyarföldi növény, mely hazánk határát csak Alsó-Ausztria, Morvaország és Galícia felé lépi át.

Lolium perenne L. var. **ramosum** – B735 – Útszéli vadóc. Terem úton-útfélen, takarmánynak is vetik. A legjobb réti füvek közé tartozik, igen szép és sűrű gyepet képez, sétányokra, díszkertekbe páratlan. Kitűnő szénát ad, csak keveset. Közönségesen angolperje név alatt ismeretes. Termett itthon a kertben 1911. augusztus 4-én.

Lolium multiflorum Lam. = **Lolium italicum** A. Braun – B736 – Olasz perje. Budapestről hozatott magról termesztve.

Lolium temulentum L. – B737 – Szédítő vadóc.

Lolium temulentum var. **arvense** Lilj. = **Lolium arvense** Schrad. – B738 – Mezei vadóc.

Poa annua L. – B700 – Egynyári perje. Igen közönséges. Terem úton-útfélen, kertekben, épületek árnyékában.

Poa trivialis L. – B703 – Sovány perje. Szereti a vizes helyet. A vízi perje szomszédságában, a vízerek szélén gyakori.

Poa pratensis L. – B704 – Mezei perje, réti perje. Terem réteken, szántóföldeken, gyümölcsösökben. Hazánk legjobb s legközönségesebb füveinek egyike. Termett itthon a füves kertben.

Poa angustifolia Hay. – B705 – Keskenylevelű perje. Kaszálókon, parlagokon foltonként apró sűrű pázsitot alkot. Eleven szőnyeg képzésre igen alkalmas.

Poa compressa L. – B706 – Összenyomott perje, fejes perje. Terem szárazabb helyeken foltonként. Az orbaiteleki határ sivár homokjában közönséges. Ott 15 cm-nél nem nő magasabbra. Inkább a gyökerébe gyűjti az életerejét. Az ide ragasztott példány jó kövér földben termett az én tagomon Barátos határában.

Poa nemoralis L. – B702 – Ligeti perje. Termett itthon a gyümölcsöskertben június 22-én.

Poa alpina L. – B701 – Bérci perje. A zágoni Hegyfarkról hoztam.

Puccinellia distans (L.) Parl. = **Glyceria distans** Wahlbg. – B709 – Vigály édpázsit, vigály mézfű. Terem helyenként vízárkok szélében, Barátoson a Kereknád árkában.

Sclerochloa dura Beauv. = **Poa dura** L. – B699 – Közönséges kőperje, kemény perje, durva perje. Termett Barátoson a Csergárok ponkján a régi útban és a kovásznai út mellékén, csakugyan a tagosítás előtti régi útban, ahol az út a Nyíl felé tért és a Baglyos felé elágazott.

Dactylis glomerata L – B710 – Csomós ebír, villás ebír, ebgyógyulás, kutyaperje. Terem réteken, legelőkön, útszéleken, különösen szereti a vízjárta, iszapos területeket. A lónak igen kedves eledele, de a szarvasmarha is örömmel eszi. Az ide ragasztott példányok 1908. május 22–26-ig nyíltak. Dr. Farkas Mihály: *Takarmánynövények ismertetése* című könyvében azt írja: *„Ez azon fű, melyet a kutyák ha okádni akarnak (kivált ha szórt vagy más emészthetlen tárgyat nyeltek el) különösen felkeresnek, innen aztán a magyar ebír (eb orvosság) neve”*. Én láttam, hogy a kutya a kertben rágta a füvet, de nem válogatta, hanem összevissza rágott minden pázsitfüvet. Sőt macskát is láttam, mikor a hasa fájt a gilisztától, amint bé rágta a fűvet, egy óra alatt meghánytatta, s a hányásban egy csúnya giliszta volt.

Cynosurus cristatus L. – B711 – Tarjagos cincor, taréjos cincor, ebfarkaperje. Terem gyepes hegyeken, erdei kaszálókon, de mezőföldön orbai járásban igen ritka. Páva–Zabola határában a Kézdivásárhely felé vezető szekérút sáncmartján gyakori. Barátos határában nincs.

Apera spica-venti L. = **Agrostis spica-venti** L. – B680 – Nagy széltippan, harmattartó tippan, harmattartó széltippan.

Briza media L. – B697 – Rezgőfű, rengőfű, közepes rezgőfű, reszketőfű. Terem az egész országban. Virágzott június 5-én itthon a füves kertben.

Sesleria caerulea (L.) Ard. – B684 – Kék szeszlerfüve, kék bibikra, kék nyúlfarkfű. Termőhelye ennek a bibirkának a Rétyi Nyír északkeleti szélében nedves (forrás mellett), füves helyen, a megyei útvonal közelében. Termett a Réti Nyír posványos helyén 1908. június 4-én.

Glyceria maxima (Hartm.) Holmb. = **Glyceria spectabilis** Mert. & Koch – B707 – Vízi harmatkása, fodorsás édpázsit, fodorsás mézfű, fodros harmatkása, boszorkánykása. A barátosi határon sok tófenék volt régen, ilyen az Ingovány, Kereknád, Csíkosér, Dók, Baglyos-árka, Bibókertárka, Pál Tamásné-réve, Kendertó, Vajna-tava, Lóharistó, Cserestó stb. Ezek a lapos-lápos helyek most kiszáradtak, régen mind Daru-tó és Háportyás-ér volt, melyekben túlnyomóan egy sajátságos fűfaj termett, ebből csinálták a sovány suhogó háportya szénát. Téli széna. Télen megette a marha, de nyáron se füvül, se szénául nem ízlett. A marha, ha belé ment az érbe utána, belédőlt, ki kellett húzni. Az Ingovány és Kereknád termését évenként a falutól sokszor megvette Beder András nagy olcsón és lekaszálta késő ősszel vagy éppen télben és lett 7–8 szekér háportya szénája is. Mikor eljött a kaszálás ideje, azaz mikor kiszáradt vagy béfagyott a tó, felvette a nagy hosszú zekét, vállára a kaszát, villát, gereblyét és a kaszaszeres tarisnyát s hóharmatos reggeleken egész héten végig ment, mendegélt kaszálni, takarni, téli szénát csinálni, ezzel teleltette ki a marháit, amelyekkel egy házban együtt lakott. Utolsó éveiben, özvegységében a háza födele is letörött, leomlott, nem építette újra, úgy lakott benne, amíg ki nem halt belőle. Mihaszna ember volt, úgy is hítták gúnyból hátamegett: Mihaszna. Megjegyzendő, hogy nem volt részeges ember, sőt az a jellemző, hogy soha sem ivott pálinkát, de versifikálni tudott, pástélusokat írt, melyeken sokat nevetett az ifjúság. Írni tudott, de nem írt, csak mondott bizalmas körben, mókázott.

A fodorsás édpázsit eleme a víz, nélküle elveszne, el is veszett a megnevezett helyeken csaknem véglegesen, a tagosítás után a csatornák levezették a vizet, nincs többé nálunk úgynevezett vízfészek vagy tófészek. De azért terem a fodorsás az országban itt-ott nagy mennyiségben.

Glyceria fluitans R. Br = **Festuca fluitans** L. – B708, B722 – Valódi harmatkása, harmatkásamézfű, harmatédpázsit. Ez az édpázsit, mondjuk édespázsit vagy mézpázsit álló vizekben s árkokban terem. Mint Wagner írja, magját sok helyütt gyűjtik és kásaként eszik. Nem hagyhatom megjegyzés nélkül, hogy Háromszéken nem gyűjtik és nem eszik, nem kell nekünk ilyen harmatkása.

Bromus sterilis L. – B719 – Meddő rozsnok. Terem utak szélén, parlagokon az egész országban. Csak azt nem értem, hogy

ha meddő (azaz terméketlen), a magja nem csíraképes, miből tenyésztik tovább évről-évre? Fel kell tennünk, hogy a magjáról tenyészik tovább, tehát a meddő jelző csak úgy van mondva, de nem igaz.

Bromus inermis Leyss. – B718 – Árva rozsnok. Háromszéken itt-ott vadon terem, szórványosan néhány szálat lehet látni utak szélén, sáncmartokon, gyepeken. Takarmánynak vetik, azaz a magját elvetik, hogy mesterséges kaszáló legyen belőle. Eddig a szó szoros értelmében csak árván tengett, nem gondozta senki és így elhagyatva nagyra nem vihette a dolgát, csak élhetetlenkedett, de jobb sorsot érdemel. Az ide ragasztott árva rozsnok magját Budapestről, Mauthnertől rendeltem. Termett 1909. június 22-én.

Bromus ramosus Huds. = **Bromus asper** Murr. – B716 – Érdes rozsnok, borzas rozsnok, durva rozsnok. Hozatott magról termesztettem.

Bromus erectus Huds. – B717 – Réti rozsnok, felálló rozsnok. Orbaiban vadon nem terem tudomásom szerint. Jelen példány magját Budapestről rendeltem.

Bromus arvensis L. – B715 – Mezei rozsnok, ugar rozsnok. Június 30-án itthon a kertben már elvirágzott, érésnek indult.

Bromus secalinus L. – B712 – Gabonarozsnok. Közönséges a vetések közt. Kalásztalan gabonarozsnok itthon termett a gabonák között, a kalászos a sepsiszentgyörgyi Eprestetőn, meddő rozsnok társaságában.

Bromus hordeaceus L. subsp. **hordeaceus** = **Bromus mollis** L. – B714 – Puha rozsnok. Egész növény puha, szőrös. Magját Budapestről hozattam.

Bromus squarrosus L. – B721 – Berzedt rozsnok.

Bromus racemosus L. – B713 – Fürtös rozsnok. Terem füves helyeken.

Ceratochloa australis – B720 – Schrader-féle rozsnok. Ennél sokkal előnyösebb zabot vetni takarmánynak. Mauthner cégtől rendeltem.

Triticum aestivum L. = **Triticum vulgare** Vill. – B728 – Közönséges búza. A búza egyike a legjelentékenyebb gabonafajoknak, sokkal értékesebb a rozsnál. A szép fehér kenyeret, kalácsot s különféle süteményeket búzalisztből sütik. A búza a házi iparnak pótolhatlan anyaga. Borzasztó elképzelni, hogy milyen iszonyú csapás érné a mai művelt társadalmat, ha nem volna búza! A búza hazánkban igen el van terjedve, legnagyobb mennyiségben és legjobb minőségűt Magyarhon déli részében, a Bánságban termesztnek. Háromszéken a dálnoki búzát tartják legkitűnőbbnek, a Szépmező is igazán arany kalásszal ékes rónaság. A búzát ősszel vetik, még azon évben kicsírázik és annyira nő, hogy a földet szépen bezöldeli a leveleivel. A vetés nem hal el télen át, hanem a hó alatt megmarad. Tavasszal nőni kezd és fejlődik tovább. A búzának tavaszi faja is van, mint a rozsnak, tehát ez is egy- és kétnyári, amit jeggyel fejeznek ki. Némely télen a kedvezőtlen időjárás elpusztítja a vetést, ilyenkor szomorú a gazda, mert ha újra nem veti a földet, burján terem benne. Így volt 1907-ben is. Kevés gazda rakott búzaosztagot. A búzát egy-két héttel hamarább vetik, mint a rozsot, mégis egy-két héttel későbbre érik a rozsnál. A növénymag-kereskedésekben különbféle cifra nevek alatt árulnak új meg újfajta búzákat, ezen válfajok az úgynevezett kereszteződés által képződtek s valamennyi a közönséges búzának a változványai.

Triticum polonicum. L. – B729 – Lengyel búza. Valódi hazája Lengyelország. Sandomér nevű város vidékén termesztik leginkább. Újabban mindenfelé kezdették művelni. Nálunk Sepsiangyaloson Ince Manó kántor tanító úr holdszámra veti és a sepsiszentgyörgyi piacon hektószámra árulja. Kérésemre szíveskedett néhány szemet nekem is küldeni ingyen. Abból termesztettem, de csak a kertben, a mezőn nem kísérleteztem vele. Első tekintetre a füzére úgy néz ki, mint egy nagy rozsfej, ezért némelyek óriás rozsnak hívják.

Elymus repens (L.) Gould = **Triticum repens** L. – B730 – Tarackbúza. Vannak búzaféle füvek, ez is éppen azok közül való. Háromszéken perje név alatt ismerik. Erős kapaszkodó gyökerei, tarackjai messze elterjednek a földben. A szántóföldek néha úgy elperjésednek, hogy alig lehet kipusztítani. Ezen tulajdonságában rejlik az a jósága, hogy a földet összetartja, azért árkok, patakmartok, földtöltések megkötésére igen alkalmas. Füvét, szénáját, sőt a gyökerét is mindenféle marha szereti, különösen a ló mohón eszi. A gyökerét és hosszú tarackjait ősszel a szántóföldekről kiboronálják, a barázdában vagy az utak szélén halomra rakják mint gizgazt, hogy ott pusztuljon el. Némely gazda haza is visz belőle, hogy legyen az asszonynak mivel mosogasson, súrolgasson. Ez a perjemosogató. Kitűnő szénát ad. Magot ritkán érlel, mert virágzásakor a rozsda ellepi s a magképződést megakadályozza.

Secale cereale L. – B731 – Rozs. Ugyan ki ne ismerné a rozsot, a mi mindennapi kenyerünk alapanyagát, társadalmi jólétünk első eszközét. A rozskenyér táplál, mint az anyatej. A madarak tojásaikat saját testükkel takarják be és melengetik fel, hogy azokból fiókák jöjjenek létre. Az egyenletes melengetés hatása alatt kifejlődött pislenykék megerősödnek, pici csőrükkel a tojáshéjat felrepesztik és addig mozognak, míg egészen kirúgódják magukat a bölcsőből. A kis csirke lábraáll és élelem után nyúl. Az elvetett rozs szemecskében az anyaföld és az éltető nap melengetésére megmozdul az élet. Az ébredő lény nem fér el a héjában, azt fölrepeszti és kidugja a csíráját. A csíra egyik végével a földbe lefelé tör és táplálék után nyúl, másik végével pedig fölfelé emelkedve a földből kitör és napfényt iszik. A rozs Háromszéken május közepe felé kezdi a fejét hányni. Két hétig hányja a fejét, kettőig virágzik, kettőig szemzik és kettőig érik. Eszerint július dereka körül kezdődik a várva várt aratás.

Hordeum murinum L. – B733 – Egérárpa. Szedtem június 30-án Sepsiszentgyörgyön a vasútnál, száraz dombon.

Hordeum distichon L. – B732/b – Kétsoros árpa, laposfejű árpa vagy sörárpa. Ez a legközönségesebb nálunk, tavasszal vetik. Árpából készítik az árpakását, melyből igen tápláló ételt főznek. Árpából főzik a sört is. A Kneip-féle mulátakávét is pörkölt árpából készítik. Az árpaszalmát a lovak szívesen eszik, kivált, ha moslékba mártogathatják. Eszembe jut a népdal, melyben a gazda azt mondja: Nincsen széna, nincsen abrak / Éhes lovam agyon csaplak. – Erre a ló azt feleli: Ne csapj agyon édes gazdám, / Kitelelek árpaszalmán!

Hordeum hexastichon L. – B732/a – Hatsoros árpa. Füzére egyenlően hatsorú.

Avena sativa L. – B689 – Abrakzab.

Avena sativa L. subsp. **sativa** = **Avena orientalis** Schreb. – B692 – Zászlós zab vagy keleti zab.

Avena fatua L. = **Avena nigra** Wallr. – B690, B691 – Vadzab, fekete abrakzab, héla zab, vad szőrös fekete zab. A vetett zabok között leledzik mint vendég. Egy időben nagyban művelték Háromszéken, mert a brassói zabszedők drágábban megvették, mint a fehér zabot. Most felhagytak vele.

Avenula pratensis (L.) Dumort. = **Avena pratensis** L. – B693 – Réti zab. Termett Kovásznán a sétatéren, a malomárok szélén, árnyas helyen.

Arrhenatherum elatius J et C. Presl = **Avena elatior** L. – B688, B696 – Franciaperje, magas űrezab, közönséges cigányzab. Terem szárazabb és nedvesebb helyeken, mindenfelé közönséges. Magját franciaperje név alatt árulják a magkereskedésben. Nagyon jó szénát ad, ezért művelik is.

Koeleria macrantha (Ledeb.) Schult. = **Koeleria cristata** (L.) Pers. – B685 – Taréjos polyvabur, Köler-füve, taréjos fésűperje. Szedtem 1908. június 9. és 24-én, itthon a kertben. A barátosi határban a kopáros kaszálókon fordul elő, de csak szálonként, vagyis néhány szálból álló bokronként elég gyéren.

Trisetum flavescens (L.) P. Beauv. = **Avena flavescens** – B694, B695/c, d – Aranyzab, sárga zabfű, úri aranyzab. Termett a cófalvi Aszalósdombon 1910. május 20. – június 5. között. Úgy tetszik, hogy nem vadon került ide e termőhelyre, hanem valamikor emberi kéz által vetett, s a meglevő néhány szálingó fű annak a maradéka. 1913-ban Mauthnertől hozatott magról termesztettem a ház ablaka alatt meszes talajban.

Trisetum alpestre (Host) P. Beauv. = **Avena alpestris** Host – B695/a, b – Bérci zab. Termett a cófalvi Aszalósdombon. Ezt pedig gazdaember soha sem vetette s a kereskedésekben sem árulják a magját, tehát vadon hozta az árvíz az erdőről a magját.

Deschampsia cespitosa Beauv. – B686 – Pázsitos sédbúza, gyepes nápic. Terem vizenyős helyeken, általában mindenütt bőven. A hosszú tőlevelek mint egy tányér szétterülnek, ezért a teleki kaszások tángyérfűnek hívják. Ez a fű még bajosabb kaszáló, mint a juhcsenkesz, mert erős töve van. Az egész fű keményke, szénája sovány.

Anthoxanthum odoratum L. – B667/b – Borjúpázsit, szagos két-hím pázsit, illatos porodapár. Terem a barátosi határon kétvízköze Gémesben, a zágoni határon, illetőleg a réten mindenütt, de sehol sem foglal el nagy területeket, csak úgy fűszer gyanánt leledzik a többi gyepi növények között.

Holcus lanatus L. – B687 – Selyemperje, pelyhes mézfű, pelyhes cirok, puhító perje. Barátos határában ritka. Terem Zágon, Papolc rétjein, bokronként gyakori, sűrű gyepszőnyeget nem képez, csak szórványosan mutatkozik. Virágzás ideje június.

Agrostis canina L. – B679 – Ebtippan, sovány perje. Vizenyős réteken s erdei legelőkön tömegesen jelenik meg. 1908. április 8-án találtam a Dombalatt az én kaszálóm szélén régi árok fenékben, a szárának a felső részét, amint tisztán kivehető, tavaly lekaszálták, a lecsepült alsó része pedig épen megmaradt az árokfenékben.

Agrostis capillaris L. = **Agrostis vulgaris** Wither. – B 678 – Közönséges tippan, cérnatippan.

Agrostis stolonifera L. = **Agrostis alba** Auct. – B676, B677 – Fejér tippan, tarackos tippan. Szántóföldeken foltonként terjed. Tarackos gyökerét a földmíves perje név alatt ismeri, bajos kiirtani. Szénáját minden marha szereti. Szántóföldön alkalmatlan, de kaszálón annál kívánatosabb.

Calamagrostis epigejos (L.) Roth – B682 – Siskanád, nádtippan. Virágzott 1908. július 17-én, virágzás első napja.

Calamagrostis pseudophragmites (Haller f.) Koeler = **Calamagrostis littorea** (Schrad.) Dc – B681 – Parti nádtippan, parti siska. Szedtem június 25-én a barátosi határon a Gémesben.

Phleum pratense L. – B671 – Réti komócsin, mezei komócsin, macskafarkú perje, lóperje, timóthfű. Agyagos, kötött talajban tenyészik leginkább. Szénáját a lovak nagyon szeretik.

Phleum alpinum L. = **Phleum commutatum** Gaud. – B672 – Alpesi macskaszem.

Phleum phleoides (L.) Karst. = **Phleum boehmeri** Wibel – B673, B674 – Violaszárú komócsin.

Alopecurus pratensis L. – B668 – Mezei ecsetpázsit, rókafarkfű.

Alopecurus geniculatus L. – B669 – Bütykös ecsetpázsit. Terem vizenyős helyeken, árkok fenekén. Barátosi határban a Kereknád Dögösgödör és Középsőút szélein.

Alopecurus aequalis Sobol = **Alopecurus fulvus** Sm. – B670 – Kesely ecsetpázsit. Virágzik május–júliusban vizenyős helyeken.

Phalaris arundinacea L. – B666, B667/a – Pántlikafű, zöld pántlikafű, nádlevelű polyvacsukk. Nálunk a kaszások zablevelűfűnek hívják. Szarvasmarhának kitűnő szénát ad és sokat. Virágzott 1908. június 7-én.

Phalaris arundinacea var**. picta** L. = **Baldingera picta** L. – B665 –Tarka pántlikafű. Kertekbe mint díszfüvet ültetik, vadon nem fordul elé.

Phragmites australis (Cav.) Trin. ex Steud. = **Phragmites communis** – B683 – Fedő bognád, közönséges fedőnád.

Eragrostis minor Host – B698 – Kiskalászú tőtippan, keselyperje, perjeképű tőtippan, alfafű. Orbai járásban idáig nem mutatkozott, most 1908. évben a vasút töltésén Barátos, Kovászna, Páva, Zabola állomásokon elég van, ide is a mészkonglomerát kaviccsal jött. Először 1907. évben tűnt fel nekem Barátoson a pályaudvaron, ha eddig is lett volna itt, bizony megláttam volna régen.

Cynodon dactylon (L.) Pers. – B675 – Ujjas ebfog, ujjas csillagpázsit, közönséges csillagpázsit, ebfogfű, kutyapázsit.

Panicum miliaceum L. – B661 – Termesztett köles, köles muhar, kásaköles. Szórványosan vetik. Magjából köleskása vagy sárgakása lesz. Magját Mauthnertől rendeltem.

Echinochloa crus-galli P. Beauv.= **Panicum crus galli** L. – B660 – Közönséges kakaslábfű, kakasláb muhar.

Digitaria sanguinalis Scop = **Panicum sanguinale** L. – B659 – Piros ujjas mohar, pirók muhar, pirók ujjas muhar. Az egész növény gyakran bíbor színnel van befutva, innen vérmuhar is a neve. Terem mívelt helyeken, veteményeskertekben.

Setaria pumila (Poir.) Schult. = **Setaria glauca** P. Beauv.= **Panicum glaucum** L. – B664 – Szénamuhar, szürkezöld sertefű. Terem szántókon, parlagokon, mindenütt közönséges.

Setaria verticillata (L.) P. Beauv. – B662 – Ragadós muhar. Termett a zöldségeskertben itthon július 27-én, de nálunk nem honos. Valószínűleg Budapestről veteménymagvakkal csempésződött bé.

Setaria italica (L.) P. Beauv. = **Setaria germanica** P. Beauv. = **Panicum germanicum** Baumg. – B663 – Német muhar. Mívelik mint takarmánynövényt, nálunk nem válik be. Az algyógyi gazdasági iskola tanárai sem ajánlották nekünk. Itt vadon nem terem.

Sorghum halepense (L.) Pers. – B657 – Fenyércirok, áleppói mézfű.

Sorghum sp. = **Sorghum early amber** – B658 – Amerikai cukorcirok.

ARACEAE Juss.

Calla maculata L. – B628/b – Sárkánygyökér. Díszvirág.

LEMNACEAE S. F. Gray

Lemna sp. – B604 – Békalencse, vízilencse. Szedtem az Andrádok tavában 1899. november 22-én. Vékony fonalszálon sok zöld levelecske, olyan, mint valami zöld lencseszemecske.

SPARGANIACEAE F. Rudol.

Sparganium erectum L. = **Sparganium ramosum** L. – B605/a, B606 – Ágas békabuzogány, buzogány baka. Terem mocsáros helyen.

TYPHACEAE Juss.

Typha angustifolia L. – B605/b – Keskenylevelű gyékény.

CYPERACEAE Juss.

Scirpus sylvaticus L. – B640 – Erdei káka. Termett a Nádban Taplica árkában.

Scirpus triqueter L. – B639 – Háromélű káka.

Scirpus holoschoenus L. – B641 – Szürkelábú káka.

Eriophorum angustifolium Honck. – B643 – Keskenylevelű gyapjú, gyapjúsás, gyapjúfű, fürtös gyapjú. Terem mocsáros rétjeinken. A zágoni réten helyenként bőven.

Eriophorum latifolium Hoppe – B642 – Gyapjas sás.

Eleocharis palustris R. Br. = **Scirpus palustris** L. – B638/a – Árva káka. Szedtem a Szék mocsárjában június 9-én.

Cladium mariscus (L.) Pohl – B638/b – Lápszövő, sátorsás. Szedtem a kovásznai határ szélén, saját földemen (árokfenék) augusztus 21-én.

Carex otrubae Podp. = **Carex nemorosa** Simk. – B645 – Ligeti sás. Terem gyümölcsöskertekben, a fák alatt, mezőn, erdőn, árnyékos helyeken. Levelei nem érdesek, a marhák szívesen lerágják.

Carex praecox Schreb. = **Carex schreberi** Schrank. – B646, B647, B650/a – Kopári sás, Schréber-sás, korai sás, jókori sás. Terem száraz réteken, kopár hegyoldalokon, homokos legelőkön mindenütt bőven, tavasszal igen közönséges. Takarmányértéke igen jelentéktelen, alig zsendült meg a gyep, ő sárgás porzós füzérét a szár hegyén feldugja, 8–30 cm magasra nő, ebből alig vág le valamit a kasza, a nagyobb része ott marad a gyepen, a juhok és más háziállatok legelészik le, ha rea szorulnak, de a sás tudvalevőleg igen sovány kóst. Szedtem 1908. május 1-én.

Carex davalliana Sm. – B644 – Tömöttfejű vagy Davall sás. Terem nedves réteken.

Carex acutiformis Ehrh. – B656 – Posványsás. Ennek a posványos helyeken termő sásnak a közönséges életben háromélű sás a neve, olyan éles, hogy gyerekkoromban sokszor vágta el a kezemen a gyenge bőrt, a vér kiserkent utána. A szénája durva, suhogó széna, kivált, ha megvénült a fű a lábán, hogy a sok víz miatt nem lehetett idejében lekaszálni, ízetlen, táperő nélkül való a kóstja. A bivalyok sem eszik meg, maguk alá hányják alomnak.

Carex vesicaria L. – B655 – Hólyagos sás. A sások között talán ez a legpuhább, legtöbb és legjobb szénája van. Orbaiban, kivált Barátos határában az úgynevezett nádi széna nagyobbára ebből áll. A barátosi ember régen, mikor még nem ismerte a vetett lóherét és lucernát, május havában, midőn az avas széna már fogyatékán volt, bément a Nádba, naponta kaszált egy-egy szekérderék háportyát ebből az áldott sásból s ezt etette a marhákkal otthon, olyan jó szívvel ették, mint az ember a kalácsot. A kopáros helyeken még nem lehetett kaszálni, mert nem volt fű, hanem a vízeres helyeken lobogott a sás, ez volt májusban az első zöld takarmány.

Carex michelii Host. – B653 – Korhadó sás. Terem erdőn, mezőn, nyílt helyeken és gyümölcsösökben, szanaszét mindenütt.

Carex pilosa Scop. – B652 – Szőrös sás. Terem nyirkos, árnyékos helyeken. Jó puha szénát ad, minden marha szereti.

Carex flava L. – B654 – Sárga sás. Virágzik május–júniusban. Mint takarmánynövény jelentéktelen.

Carex digitata L. – B650/b – Ujjas sás. Termett a barátosi erdőben, hegyoldalon.

Carex liparocarpos Gaud. = **Carex nitida** Host – B651 – Fényes sás.

Carex cespitosa L. = **Carex caespitosa** Good. – B648 – Gyepes sás vagy gyepi sás.

Carex nigra = **Carex vulgaris** Fries – B649 – Közönséges sás. Terem a réten foltonként kevés. Virágzik áprilisban.

ORCHIDACEAE Juss.

Epipactis helleborine (L.) Crantz = **Epipactis latifolia** (L.) All. – B601 – Széleslevelű nőszőfű, széleslevelű bibak.

Cephalanthera longifolia (L.) Fritsch = **Epipactis pallens** Sw. – B599/c – Kardos madársisak.

Cephalanthera rubra L. – B600 – Piros madársisak, piros hímteke, veres porfej.

Neottia nidus-avis (L.) Rich. = **Epipactis nidus-avis** (L.) Crantz – B599/b – Madárfészek kosbor.

Dactylorhiza majalis (Rchb.) P.F.Hunt & Summerh. = **Orchis latifolia** L. – B598 – Széleslevelű kosbor. Levele fekete pettyes volt. Terem nedves réteken és mocsárokban.

Dactylorhiza maculata (L.) Soó = **Orchis maculata** L. – B597 – Foltos kosbor, tarkalevelű kosbor.

Orchis morio L. – B596 – Agárkosbor. Legközönségesebb minden réten.

Mohák

HYPNACEAE Schimp.

Hypnum filicinum Hedv – B766 – Ágas moha. Termett bikkfa tövén, ágacskái mint valami selyem cérna szétkúsztak a fa kérgén, a kéregbe belé voltak kapaszkodó gyökereikkel kapaszkodva v. fogózva.

SPHAGNACEAE Dumort.

Sphagnum palustre L. – B – Tőzegmoha. Szedtem 1904. április 4-én a csűr zsuppos födeléről.

Zuzmók

PARMELIACEAE Zenk.

Cetraria islandica Ach. – B765/a – Izlandi zuzmó vagy tüdőzuzmó.

PELTIGERACEAE Dumort.

Peltigera canina Willd. – B765/b – Bőrzuzmó. Termett Barátoson a Dombalatt sovány, kiélt kaszálón, szedtem 1903. október 7-én, azt gondoltam gomba.

Gombák

USTILAGINACEAE Tul. & C. Tul.

Ustilago hordei Lagerh – B734 – Árpa üszöggomba. Három szál üszögös árpa.

Kocs Irén – Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, Kós Károly u. 10., RO-520055; kocsiren.sznm@gmail.com

Irodalom

BORBÁS Vince
1876 *Növényország Tankönyve*, Budapest.
DIÓSZEGI Sámuel – FAZEKAS Mihály
1807 *Magyar Fűvészkönyv*, Debrecen.
GÖNCZY Pál
1864 *Pestmegye és tájéka viránya*, Pest.
HAZSLINSZKY Frigyes Ákos
1864 *Éjszaki Magyarhon viránya*, Kassa.
KELEMEN József
2001 *Barátos,* Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy.
LINNÉ, Carl
1735 *Systema Naturae*, Leiden.
OPREA, Adrian
2005 *Lista critică a plantelor vasculare din România*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi.
PASZLAVSZKY József
1901 *A Növénytan kézikönyve*, Budapest.
POKORNY Alajos – DÉKÁNY Ráfael
1873 *A növényország képes természetrajza*, Pest.
ROTH Samu – SCHUCH József
1895 *A növénytan Alapvonalai* Budapest.
SIMONKAI Lajos
1886 *Erdély edényes Flórájának helyesbített foglalata*, Budapest.
WAGNER János
1903 *Magyarország virágos növényei*, Budapest.
http://rbg-web2.rbge.org.uk/FE/fe.html

Herbarul lui József Bibó (1843–1914) din Muzeul Național Secuiesc

(Rezumat)

Dascălul și cercetătorul József Bibó (1843–1914) s-a născut la 9 februarie 1843 în localitatea Brateș. Colecția sa, pe care a donat-o Muzeului Național Secuiesc, conține 868 coli de herbar de mari dimensiuni. Pe lângă denumirile în limba maghiară și latină, respectiv denumirile populare ale speciilor el a specificat în foarte multe cazuri și numele populare folosite în regiunea Trei Scaune sau la Brateș. Pe lângă acestea, au fost notate toate datele ce se regăseau în literatura din acea vreme: descrierea morfologică a plantei, răspândirea ei, utilizarea ei în diverse cazuri, credințele populare legate de planta respectivă, superstițiile, obiceiurile, dar și data și locul culegerii.

The Herbarium of József Bibó (1843–1914) from Székely National Museum

(Abstract)

Teacher and naturalist József Bibó was born on the 9th of February 1843 in Barátos (Brateș). His collection, donated to the Székely National Museum consists of 868 herbarium sheets. Besides the Latin, Hungarian and popular denomination of the species he also added in many cases the popular names used in Háromszék region or in Barátos. Furthermore, he noted all data that could be found in the literature of those times: the morphologic description of the plant, its frequency, what it was used for, the beliefs, superstitions, and customs related to it, as well as the time and location of its collecting.

1. ábra Bibó József és felesége (SzNM fotótéka)

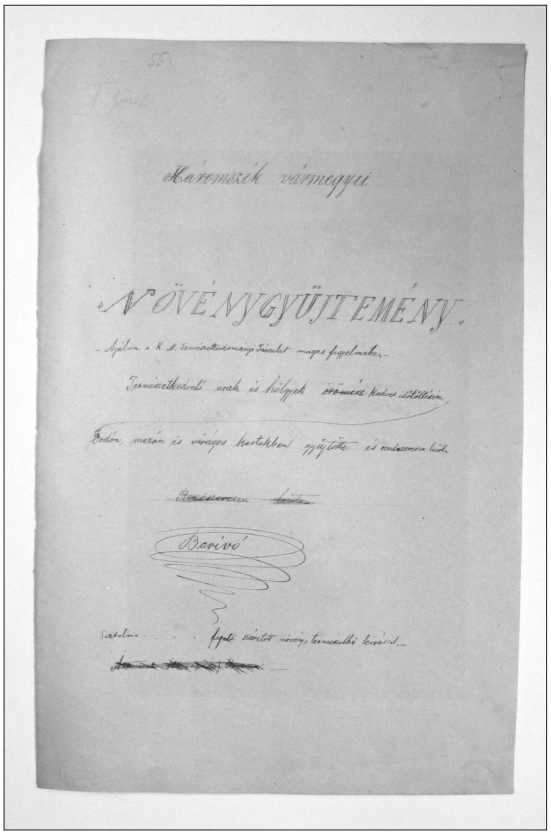

2. ábra A cikk címe

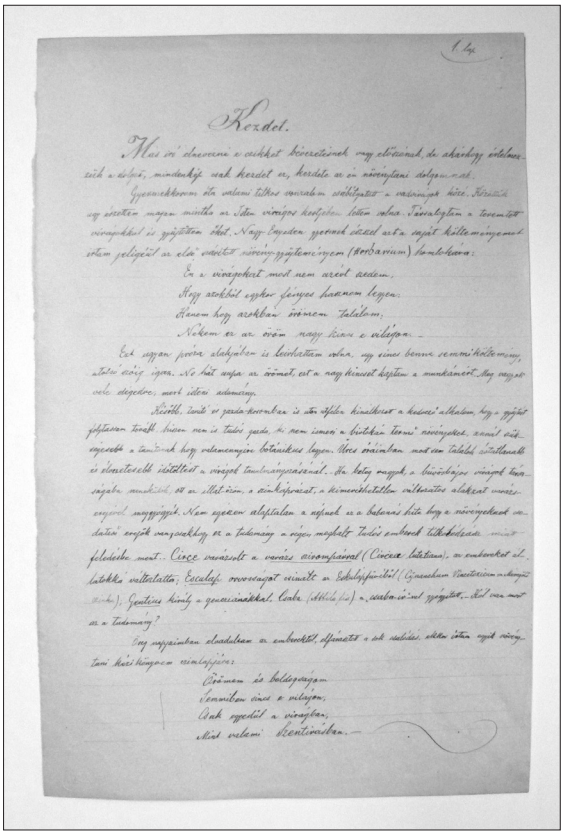

3. ábra Részlet a cikk előszavából

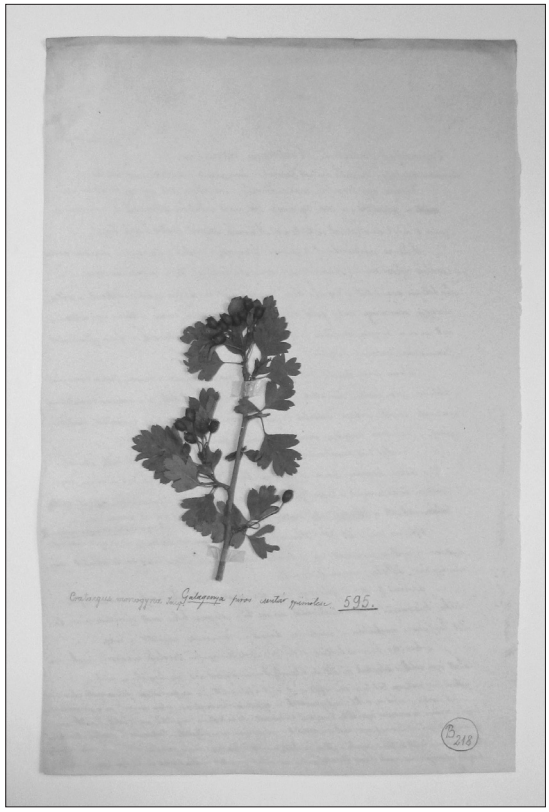

4. ábra Crataegus monogyna Jacq. – Galagonya

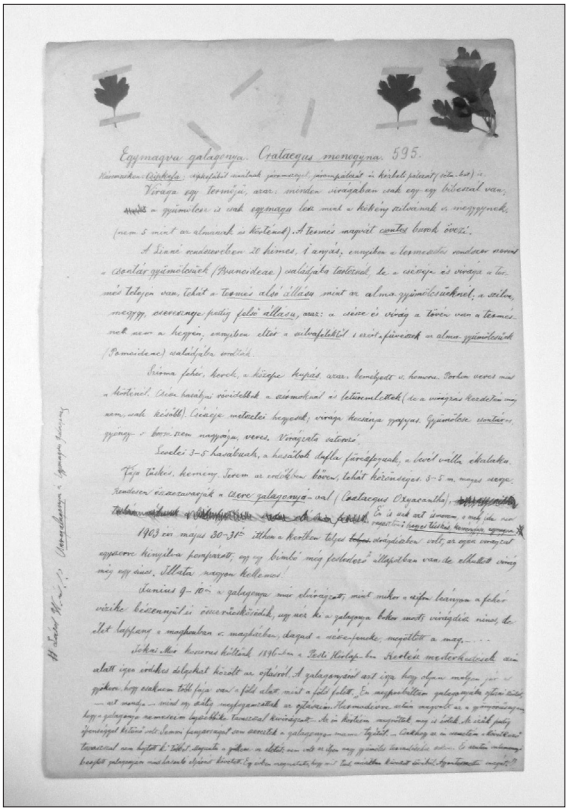

5. ábra A galagonya leírása

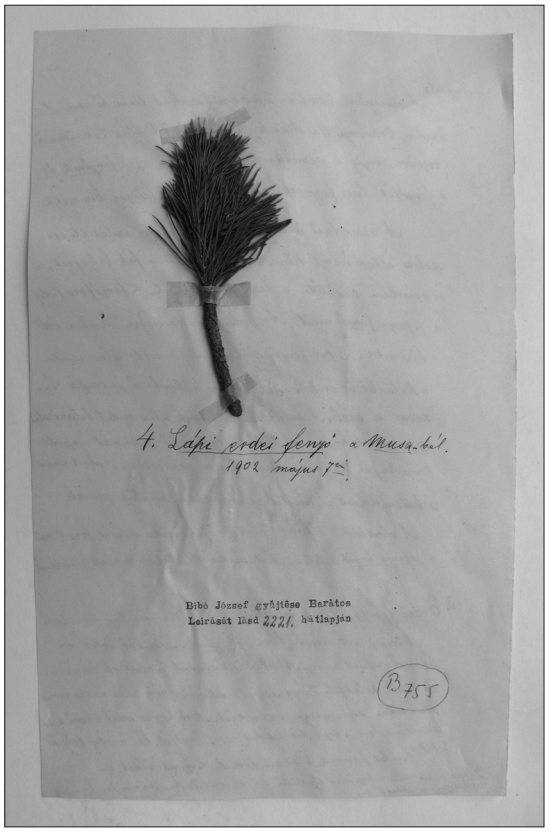

6. ábra Pinus sylvestris f. turfosa Woerl. – Lápi erdeifenyő

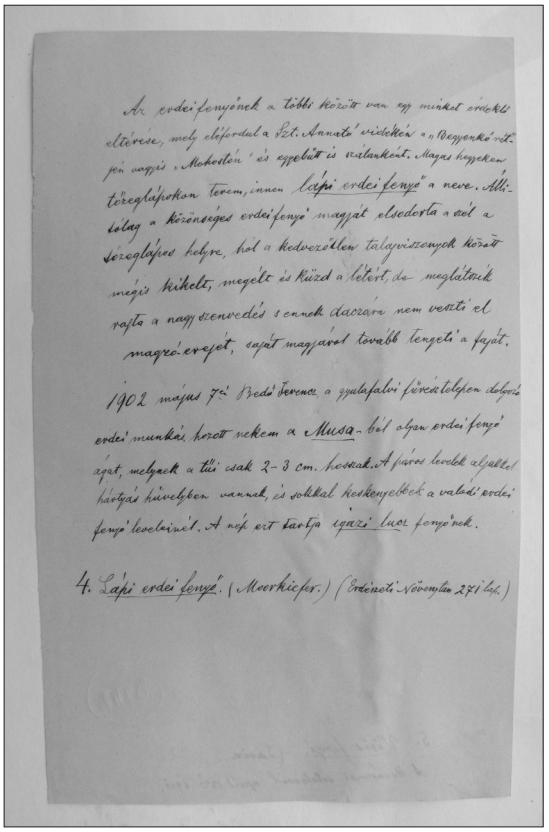

7. ábra A lápi erdeifenyő leírása

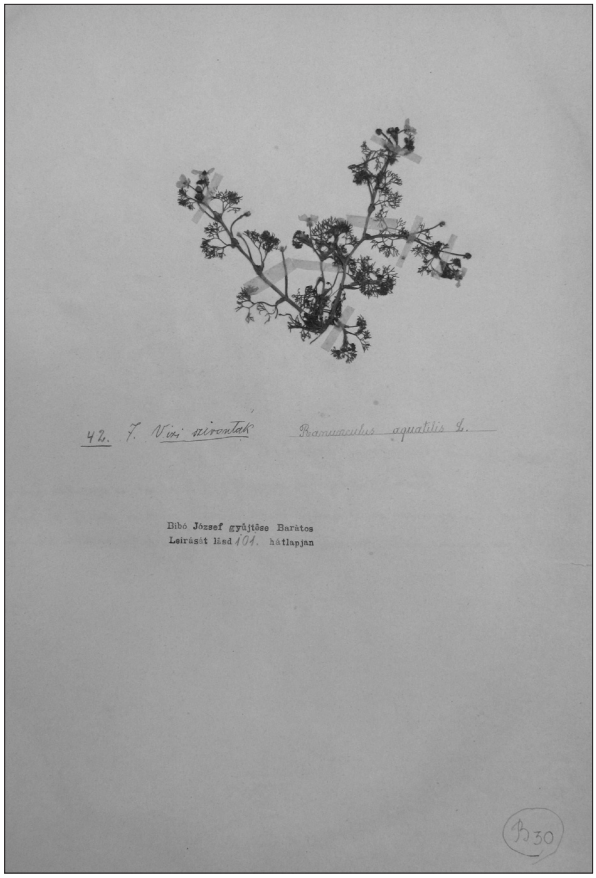

8. ábra Ranunculus aquatilis L. – Vízi szironták